

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐRÁ

XXVII. ÉVFOLYAM VII.

2018/7. SZÁM

KÜLÖNSZÁMUNK
KULTURÁLIS ÉLET
- KÖZÉLET

BESZÉLGETÉS
**VASHEGYI
GYÖRGGYEL**

SZÉP HANGOK
ÖZÖNE

„VALLANI
ÉS VÁLLALNI”
KUNCZ ALADÁR
EMLÉKÉRE

A MAGYAR NÉPMESE ÜNNEPNAPJÁRA

Cikkünk a 12. oldalon

1. A szállást kérő róka (Jankovics Marcell, Lisziák Elek)
2. A kiskakas és a sövény (Nagy Lajos)
3. Eb, aki a kanalát meg nem eszi (Jankovics Marcell, Lisziák Elek)
4. A bíró okos lánya (Jankovics Marcell, Újváry László)
5. Mátyás király aranyszörű báránya (Nagy Lajos)
6. Sárkányölő Sebestyén (Nagy Lajos)
(Zárójelben: a rajzfilmek rendezői)

SZAKONYI KÁROLY

Hol az igazság?

A mese a gyermeket álomba ringatja, a mesélőt meg abba az illúzióba, hogy van igazság, szabadság, és a jó elnyeri jutalmát. Vagyis mindabba, amit a jóra való ember szeretne. Mert ami nincs a valóságban, azt a mese könnyűszerrel megteremtheti. Emberöltökkel ezelőtt pusztai pásztortüzeknél, őszi estéken kukoricafosztáskor, a téli fonóban vagy csak heverve az árokparton, Angelus idején szótték, szövögették költői vénával megáldott, dús fantáziájú egyszerű emberek a mesét maguk és társaik szórakoztatására és vigasztalására. Mert mindig kellett vigasz is a napok terhében, gondjában élőknek, hogy legalább a képzelet végtelen birodalmában győzzön a gyenge az erős felett, hogy érje váratlan szerencse a szegényt, hogy a szorgos jóra jusson, a derék megkapja jutalmát, a legkisebbik fiú megküzdve a sárkánnyal, csodás erejével levágja annak mind a hét fejét. A hamis pórul járjon, az aranyhalacska teljesítsen három kívánságot, a jó király – mint Mátyás – bölcsen ítélkezzék, a vasorrú bába pukkadjon meg tehetetlen mérgében és ezernyi furfang, játékoság, évszázadok élettapasztalatán okult paraszti bölcsélet bátorítson minden időkben.

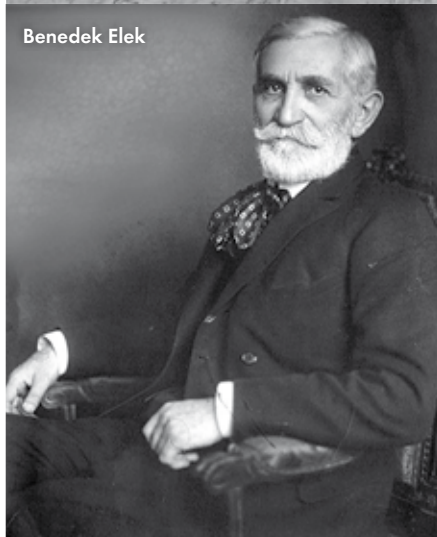
A népmesékben, szemben a regényekkel, elbeszélésekkel, soha nem lesz vesztes a hős, a történet nem fordul szomorúságba, a mese vége mindig megnyugtat, hogy a szerelmesek megtalálták a boldogságot és *még ma is élnek* (igaz, teszi hozzá a mesélő, *ha csak meg nem haltak*, ám ez olyan távoli és minden halandóval megtörténő, természetes). De a mesehős a halállal is packázik, alkut köt vele, vagy egyszerűen csak bolonddá teszi: *gyere értem holnap*, és felírja a szemöldökhőre, így aztán a holnap mindig egy újabb holnap, vagyis sohasem bekövetkező.

Minden táj hozzáadott a mesekincshez, gazdag ez az örökség, amit íróink közül sok jeles kimentett a szájhagyományból, és már könyvekben olvashatók a gyűjtemények (a *100 magyar népmese*, a *Paraszat evő paripa*, Ágh István átdolgozásában, *Jankovics Marcell* rajzaival, *Illyés Gyula* és mások válogatásai). S ha ma már nincsenek is sem fonók, sem kukoricahántásra összeült falusi közösségek, azért akad még mesemondó, például a kiváló és népszerű *Berecz András*, aki szavajárásával, izes tájnyelvi beszédével, huncut humorával hallgatósága előtt úgy tudja felidézni, szőni, szövögetni a történetet, mint egykor a falvak messzi földön híres mesélői.

A népmesék gyűjtésben, feldolgozásában el-

Elek apó kútja a Tabánban. Benedek Elek emlékére Melocco Miklós készítette egy erdélyi kőszikladarabból

Benedek Elek

évülhetetlen érdeme volt az erdélyi Kisbacon szülőttének, *Benedek Elek*nek. Éppen ezért születésnapja, szeptember 30-a lett a mese ünnepe. *Kányádi Sándor*; nemrég elhunyt költőnk Erdélyből Budára hozta Benedek Elek tiszteletét, a budai Várkert rakpart egyik kis terén, a Mesemúzeum előtt gyűjtésből kutat állított *Elek apó* emlékezetére. Az erdélyi kősziklából *Melocco Miklós* faragta ki, ivóvíz is fakad belőle, szomját olthatja játszódozó gyermekeknek, amint az 1859-ben született író, szerkesztő Elek apó meséi a kíváncsiságuk szomját.

A népmese halhatatlan, akár a népdal, a népköltészet őrzi a nyelv évszázadokat átvészelt gazdagságát, szépségét, és őrzi a vágyat a becsület, az igazság győzelme iránt. ♦♦

TORNAI JÓZSEF

HALLELUJA FÖLTÁMADÓKNAK

Halleluja,
a tél felleg-ravatalát letépjük és magyarul
dicsérjük a tavaszi nap-kakast,
halleluja
föltámadóknak.

Halleluja,
karvalyos ör-szellemeinknek
a rügy-kiáltó vadgesztenyék tetején,
halleluja,
föltámasztó

halleluja
nektek, kik fölfújtatok koponyátokat,
mint böszme, nyuszifüles léggömböt,
halleluja,
föltámadóknak.

Halleluja
a parancs-meggondolóknak, a fullánkosoknak
szentgyörgyi nyereg-magasságukban,
halleluja
föltámasztóknak.

Halleluja,
most újra lobban a veszélyre agyunk,
a vonagló giliszta-gyújtózsínórt eltapossuk,
halleluja
föltámasztóknak.

Halleluja
az ítélet-tagadóknak, a mindig keveseknek,
csak az ő ekéjüktől hasad föl a mi szívünk,
halleluja
föltámasztóknak.

Halleluja
a vezér-csákós lovasoknak, János jelenéseiből kivágtatóknak,
nézzük, és szemükben vér-hernyós rózsza,
halleluja
föltámadóknak.

Halleluja
a patak-kezüeknek, a történelem
mocskos térképeit paskoló Ágnes asszonyoknak,
halleluja
a pörölő szélnek.

Halleluja
a magatokra virágzott húsnak,
csontváz-testvérek,
halleluja
csontváz-testvérek.

ARANY HALAKAT FESTÜNK

(1956 karácsonyán)

Ez hát a katakombák gödre.
Arany halakat mázolunk a falra
s énekelünk magunknak a szörny alatt,
aki a várost agyarába kapta,
hogy kint csak az örökkévalóság maradt.

Ó hosszú sírok: elakadt liftek
két elveszett emelet között.
Vér mossa be a homokot hajunkra:
fönt orgyilkosok, hullák, gépdögök.

Csak fehér kezünk, fehér arcunk
holdja s himnuszaink komor
szárnya töri meg a kövek
cinikus türelmét: hogy mikor
szúr mellünkbe a rémület,

mikor vágódunk le a sárba,
mikor nyom össze a leszakadt boltív
a rém tajtékos fogsora előtt,
mert idő még nem sunyított így
és nem vonaglott így a föld.

De mi festjük az aranszínű
halakat, fölemelve fejünket,
pedig nincs is Krisztusunk,
s olyan lassan örülünk meg,
hogy azt hisszük, még jók vagyunk.

BOTOKKAL JÖTTEK

Botokkal jöttek. Négy-öt árnyalak.
Ha nem zörögnek a bokrok közt a levelek,

észre se vesszük őket. Lement a Hold.
Bunkókat ragadtunk. Rögtön eltűntek.

Tudtam: nem alszunk aznap éjjel.
Negyedóránként másfelől közeledtek.

Petárdáik nem érték el a sátrakat.
Csak nagy dühöt éreztem. Ordítottam,

szitkozódtam. Egyszer majdnem utolértem
a görbe ággal az egyiket. Álmosan ettük

meg a reggeli szalonnát. Legalább elverhettük
volna valamelyiket. De azóta nem áll ott

a sátor meg a tipi a Vadgalamb-tisztáson.
„Kilencvenéves vagy, és ebből a korból nem

gyógyíthatlak meg”, mondta álomban nélkülözhetetlen
barátom, a csecsemőnek született halál.

VÁRTUK OKTÓBERT

Vártuk ezt a hónapot,
október a kedvenc hónapom,
vártuk októbert,
októberben születtem,
októberre megérik a föld haragja, az idő
piros és sárga és lila, és puskák
csörgőkígyói nőnek ki az agyból,
október nem szép, nem örül neki a kagyló,
iszapból főz levest a varangyos béka,
október az embervadászoké,
akik tölténytáskájukba gyömöszölik a hullákat,

vártuk ezt az októbert,
minden októberben újra megszületek,
vártuk a levegőből, a tengerből, a Nagy Cethalból,
vártuk az oroszoktól, a tatároktól,
a csonkáktól, akik tájszólásban beszélnek, vakoktól,
akik a Kaszáscsillagig röptülnek,
vártuk a hóhért,
vártuk a hóhért, akit fűzfateknőben besóznak,
mint a kettévágott disznót, mint
a kígyóként táncoló botot,
mint a fáraót, aki szibériai isten,

vártuk októbert,
a röpcédulák muzsikáját, a Tizenkét Pont darutollát,
vártuk a szelet és a belváros darutollát,
a moszkvai metró cirkuszigazgatóját,
a költöket, akik trombitaszót fakasztanak a Corvin köz
puskaporos szoknyavadászából,
és vártuk októbert piros-fehér-zöld oreáival
és Illyés Gyula *Száz mondatával*,
és a falhoz állítottak fausti könyörgésével:
„Ments meg, Uram, minket az örök nyálától,
tarkójuk dagadt, Vörös Furunkulusától!”

és jött a szél, és magát ördöggé fújta,
és jött október,
akkor születtem Isonzó után,
és október után a szerelem minden kiskapuban
halálfejes kettős kereszt,
és a pópák megáldották a tankokat,
miután a tankok megtanították őket szaxofonozni,
de itt nálunk október volt
a must és a vér szaga,

és csönd lett, mikor nem hallottuk,
őzeket díszítették akasztófával;
a szabadságot festegették a szarvas címerére?
hát itt a nefelejcses óra,
itt a zaporozsjei röhej,
itt a fejjel lefelé drótozott szellemek országa,
micsoda szellemké?, kérdeztem én
októbert várva, októberben voltam gyerek,
volt Magyarország és lett Magyarország,
figyeljete a húsunk nevetésére!

Vártuk októbert reggel óta,
ó drága október, mondtuk, neked nem
szabad a vonatról lekésned,
mint a nagymamának, ki örült kicsikó
lett az ágyúszótól, a géppisztolyos medvebocsoktól,
október egy tó, október a gyalogló sziget,
és tudtuk, hogy minket nem hagy itt
fonográfna, ahogy a tótágas csillagok
kibillentek, miként megjöttél, ó október,

október megjött,
október itt van a zsebünkben,
a torkunkban, mely üdvözlégyet kiáltott,
én ezt a hónapot ünneplem legjobban,
október, gyere és szabadíts meg minket
a gonosztól! A kotlóstyúk szétszaladtak
és alabástrom jelszókat tojtak
a szélajtókbá, jaj nem lehet, hogy
megint leeresszék a vizet a szabadság alól,

nem lehet, hogy itt megint
november legyen, mikor a szívünk vajdó asszony,
október eljött, de jaj, Ady Endre,
hogy lehet, hogy itt mindig november ólalkodik,
az úzok, kabarok, jászok,
székelyek, hunok, avarok, csángók,
kazárok, besenyők, kunok, örmények
és felnégyelt házak füstjébe
csavarodott, nyárfás magyarok
Európájában?

AZ ÖREGSÉG FÁJA

Az öregség fája beledül a szélbe,
levelei alkonyatkor
ej-haj, átváltoznak kékre.
Levelei alkonyatkor
ej-haj, átváltoznak kékre.

felhő fut fölötte és az ágairól,
álomban is tisztán hallom,
ej-haj, az a Hívó Hang szól.
Álomban is tisztán hallom,
ej-haj, az a Hívó Hang szól.

Áll a beszélő fa a halál-időben
és a szívem hatalmasan
ej-haj, ott úszik a kékben.
És a szívem hatalmasan
ej-haj, ott úszik a kékben.

A milliárdnyi esztendő, amely egy mogyorónyi gyémántkristály keletkezése és elmúlása között eltelik, csupán egy csöpp az idő Óperenciás tengerében. Tornai József ehhez a végtelenséghez viszonyítja saját művének létezésidejét a magyar nyelvű versolvasók tudatában, emlékezetében. Kilencvenegyedik esztendejében kiadott verseskönyve, a *Sár lesz a gyémánt* – Thomas Mann szavával – „a magas életkor méltóságát és hanyatlását” mutatja meg olvasóinak.

Vajon merőben rossz dolog-e a „szép kor”? Akkor miért *szép* mégis? Igaz, Tornai *Nem lehet büntetlenül* című verse szerint „Nem lehet büntetlenül / élni kilencven évig,” de erre a gondolatra kész válaszunk van: nekünk, halandóknak, megszületni sem lehet „büntetlenül”. Mégis: ne inkább a rideg tényeknek ama föl-emelő oldalára figyeljünk-e, hogy még a kilencedik évtized küszöbén átlépve, a növekvő feledékenység ellenére is gyarapodhat a lényeglátás és vele a költői életmű? És egészségesen megszületni vajon nem kiváltság-e a sohasem élő, sosem szerelmeskedő, semmikor sem eszmélkedő elvetéltekhez képest? Észrevehetjük, hogy a nem apadó fiatalkori alkotóerő Tornai legújabbban is életerős költeményeket mutat föl. Az ifjúság és a férfikor emlékképeiből is versről versre újjászületik. Akkor is, ha jeremiádotkat mormol az írásra serkentő kedv kiszáradásáról, a véglegesnek vélt, pár hetes? hónapos? elhallgatásairól. Hiszen ezek a versek is az életművét gyarapítják, – a *Belétek kapaszkodom* szerint „magát szüli a vers”, és „az örök kozmosz-vigasz / szól még agyamban.”

Az öreg Tornai évről évre megjelenő új kötetekben nem csupán az egyes költemények szépségét, okosságát, makacs bergsoni „élan vital”-ját, szenvedélyességét vagy a megfáradt ember kiábrándultságát nézzük. Örömmel ismerjük föl az új versek önkéntelen vagy tudatos visszautalásait a régebbiekre, miként folytatja vagy cáfolja egyik a másikat. Követjük az újra gondolásban rejlő belső vita önkorrekciót és meglepve-megnyugtató „is-is” kettősségeit, majdnem azt mondom a kilencvenegy évesről: a fejlődés jeleit, ha „öszikékben” is. Igen, Arany János-i rezignációval szól az *Eljön búcsúm*, s nem egy versben nyílnak a szomorkás vigasz virágai. Hullámanak az érzelmek a mélységtől, a *de profundis*ből a szívet magához emelő magasságig, a *sursum cordáig*. És visszacsendülnek a régebbi és az újabb gondolatok: előző, tavaly megjelent verseskönyvének címe „*Ó, kettős ember*” volt, most pedig ezt

Tornai József fotója
az 1970-es évek körül

írja: „Az igazi nevünk / nem homo sapiens, / inkább mondjuk úgy, / hogy a »homo duplex«” (*Az igazi nevünk*). „Visszavonást”, azt nem tapasztaltam, talán csak a *Szörnyű* című verspíllanatban („nem volt soha bejárása / a szívembe senkinek!” – száz és száz szerelmes, barátságvers, közösségvers cáfolja ezt az életműben,

de így is érvényes!). Majd’ mindig érezzük az újabb *igeneket* az életre, a szerelemre, az erkölcsi értékekre, az egyetemes létezésre, s a *nemeket* a nihilre. Újra és újra megerősíti, a létezésben való tudatos részvétel örömét, és kárhoztatja az emberiség önsors-rontásának aggasztó jeleit (*Jaj, emberek, véres latrok*). A

ALFÖLDY JENŐ

Harc a Semmivel

jórészt sziddhártai bölcsesség hivatkozása szeretetelvűséget jelez, s a maga eretneki módján is keresztény erkölcsöt. Egy magyar-európai-egyetemes elme kilenc évtizede gyémántként kristályosuló gondolatairól van szó a nihilizmus esküdt ellenfelének részéről.

Nem pusztán dísznek szántam a gyémánt-hasonlatot, ahogy a költő maga sem a könyv címében. Fizikusok is elismerik, hogy jelenlegi tudásunk szerint a gyémánt a legidőállóbb anyag. Ennek az örökléttel kacér szénkristály-szerkezetnek a lebontásához olyan hőenergiára volna szükség, amilyen talán csak a Nap tűzgömbjének belsejében létezik. S az idő olyan majdnem-végtelenére, amelyben galaxisok keletkeznek és múlnak el Földünkkel együtt, meglehet, valamely „fekete luk” feneketlen bendőjébe zuhanva, mégsem megsemmisülve, csak átváltozva. S mennyi esélye van az emberi Műnek az örökkévalóságra? Amennyi bárminek a mindenségben: semennyi. Vigaszul nem előre érdemes tekinteni a bajosan felfogható és meghatározható idősivatagban, hanem körülnézni az érzékelhető, viszonylagos örökkévalóságban, abban, amelyet elbír a valóságérzék s a képzelet. Ehhez – a versek tanúsítják – rendelkezésünkre állnak a szerelem múlt évei és múlhatatlan pillanatai, a kitaró szeretetszítáló madárként egy helyben lebegő állapotai, a természet és az ember gyönyörű és félelmetes alkotásai, a hittel hitt, vagy hit nélküli istenélmények, emberséges munkáink és küzdelmeink, amelyekért évtizedeken át vérünket és verejtékünket adtuk. Ezek az emberi örökkévalóság viszonylagos, törekeny és mulandó létezői, ezeket szabták ránk az (először Protagorász által megfogalmazott) *emberi mérték* szerint.

Kezdjük a természet ajándékaival. Ezekről mindig sok szó esett Tornai életművében. Most is fölidézi a szülőföldjén, a Duna menti Harasztin szerzett vízpart-élményeit, az erdőt, a madárvilágot, a rétek szöcskéit, békáit, siklóit, gyilkjait, a kamaszkori és későbbi táborozások kalandjait viharokkal s a károkozásban örömet lelő, petárdás hordaemberek barbár támadásaival (*Botokkal jöttek*). Siratja régi élőhelyét, sok mélyen emberi dologgal – a rögtönzött ősművészetekkel: tűz körüli táncsal, népdalokkal, alkonyati napimákkal – együtt. Külön említmem

a legszemélyesebbet: a *Vadon testvért*. Kamaszkori indiánromantika emléke szülte ezt a modern költeményt. A *Meddig védem emlékeim*... sem maradhat említetlen: fadöntőgető nyári viharoknál is veszélyesebb kaland az öregedés, az, hogy vajon „még meddig jár az időkerék”, s hogy „meddig védem emlékeim / annak, mi csak tűrni segít”. De nem felejthető a Sorrentóban egykor meglelt, csodásan szerelmes természetélmény (*Óda*), ugyanúgy a budai kertben eltűntnek hitt, nemrég mégis viszontlátott madárcsapat látnya: az ősz beálltával visszatértek az eltűntnek hitt cinkék, s „a hatalmas fenyő csak csodálta, / hogy szöknek ide-oda ágain át” (*A cinegék újra itt*). Nemcsak saját érzéseinek szüleménye az élmény: a fák is örülnek panteista, még inkább buddhista lejegyzőjükkal együtt.

Nagy témáiból még a szerelmet említmem. Az éppúgy érzeki, mint érzékiségen túli, titokzatos vonzódást a női félhez, amelyet utólag sem lehet egészen megérteni, csak kifejezni. A „homo duplex” egyik talánya ez: miért választjuk akár a legégetőbb szenvedést is az ölelésért, miért nem telhetünk be vele sohasem? Miért nem csihad az emlék kínja, kéje, önkénye és forrósága ki tudja, hány esztendője? Így emlékezik a Nőre a költő, kilencven évének minden szenvedélyét pár sorba sűrítve: „Reszketek, vérem tűz, / éjszakákra éj jön. / Emlékek roncsain / köddé tépelődöm” (*Te, kinek zöld szeme...*). Kaján istenek akarják, hogy így legyen: a legnagyobb kint követelik meg cserébe a legnagyobb öröméért. Csakhogy a kín százszor, ezerszer tartósabb az örömnél, még az emlékezetben is. Mégis: egy-egy pillanatnak (Danténál egyetlen pillantásnak) igenis, van köze – emberi mérték szerint – az örökkévalósághoz.

A kettősséget vélem tetten érni a költő *Tiszta vers* című négy sorosában. Nem először „gyanúsítom meg” a *veritas duplex*szel a költőt: tudatosan vagy akaratlanul azért reprodukálja régvolt – s a hölgy halála óta annyiszor meggyászolt – szerelmének történetét, hogy költői municiót szerezzen. E föltételezést azért engedélyezem magamnak, mert nem egy hasonló példát ismerek (például Tornai egyik nagy mesterét, Szabó Lőrincet, de más is), arról, hogy a költőnek mindig szüksége van az ihlető szerelemre. Kell ehhez az ősz-

tönök sürgetése, a lélek lobbanása a szexuális érzékenység szikrájától, a régi együttlétek kéjesen sajgó emléke – s még sok minden: talán a mindenség szerelme, ahogy Juhász Ferenc is írta. A Don Giovanni-típustól, írásaiból is úgy ismerem, Tornai távol áll. Érzelmi alkata olyasféle, mint amilyenek a 18. századi angol, Sterne írta le önmagát: „Egyike volt életem különös áldásainak, hogy úgyszólván a nap minden órájában rettentően szerelmes voltam.” Efféle vallomást Tornaitól is olvastam valamelyik életrajzi prózakönyvében. Most is van *Óda* című szerelmes verse az új kötetben. Ismerjük be, a *költő* fogalmát szívesen társítjuk a szerelmes férfival (*költőnő* esetén hölgygel). Ritkaság azonban, hogy valaki szinte „száz évesen” is szerelmes ódát írjon. Gyönyörű ritkaság – teszem hozzá. Magas hőfokon, mint ebben a jelenbe álmódott négy sorosban is: „Mindig fölsikoltok, / mikor itt heversz / előttem s forró iker-combod / melye tiszta vers” (*Tiszta vers*). Részletesebben és önironikusabban a kötetnyitó vers, az „*Ó lyric love*” vall arról befejező soraiban: „öregember, kipergett rozs, / kegyelemmel növelt a sors, / míg kilencven éven által / dúslakodtam szabadsággal, / keveredtem annyi lánnyal, / vagy múzsáimnak csúfoljam, / ki titokban egy-egy verssel / sas szívű égedelemmel / szárnyát nötte az agyamban, / súgva, ami süghatatlan?” Az emberi lény „kettős” voltáról szerzett tapasztalat és tudás ez, az emberi világ válságjelenségeinek ismeretében is a Semmi tagadása és az élet, a szerelem s a másokban való folytatódás iránti bizakodás jele. Tornai a maga teljességében állítja elénk a szerelmes férfit s vele a nőt. A szerelem biológia, szellemi vonzalom és lelkiség, amely az előbbi kettőt összeköti, melyről a zene „mond” legtöbbször számos Tornai-vers szerint. De miért ne venne részt a szerelemben a szellem érdeke is? Csak gazdagodunk általa, elkerülvén az örök szüzességet fogadó apácák és kakukmarcik egyoldalúságát. De elfogadjuk: a szerelem egyszer átadja helyét a kisebb lángú, mélyebben parázsló szeretetnek: „szerelemből nem marad csak szeretet”.

Tornai régóta ismert témakörei közül egyet érintek még: az életkorával módosult *ars poetica*ját. A *kilencven* szó csengettyűje több versében is megszólal. *Avas, vén csontjaid* cím alatt olvassuk: „a kilencvenedikben / már nem hajt annyi mag, / hogy minden napra jusson / valami rejtélyes sugallat? (...) és mégis, mégis megszólal az a hang.” Az így kimetszett idézet a költő első, tizenöt évesen írt versére, *A Hívó Hangra* utal. Eszerint hallgass mindig a mindenségnek a téged is magában foglaló törvénye, az *unio mistica* sugallatára. Ez így értelmezhető: a természet része vagy mindörökre, légy hozzá hű, mint önmagadhoz. Érdemes volt élete hosszán engedelmeskednie ama megszólítottágnak, mely kezdettől írásra ösztönözte! ♦♦

CZIGÁNY GYÖRGY

Zene, zene, zene

„A zene ügye nem a fölösleges virágé. Állapota, lehetősége mindenkori sorsunkra jellemző” – mondta Fodor András az Operaház Lotz-termében a Stravinsky-opera (*The Rake's Progress*) előadásának szünetében. Az aranyifjú útja, vagy más címen a *Léhaság útja* taktusai is tízezreknek szerezhették meg a derűs élmény örömét a Magyar Televízió magazinműsorának adása révén. Havonta jelentkezhettem *Zene, zene, zene* címen ezzel a körképpel, mely nemcsak az épp zajló nagy hangversenyeményeket idézte fel, hanem régen elhangzott mondatokat is, éppen Kodály Zoltántól is. Nála többször is jártam köröndi otthonában. Hol Weöres Sándorról szólt, az *Öregek* és a *Norvég leányok* vers nyomán született kórusműveiről. Egy esztendővel később pedig Bachról. Aki népszerűtlen volt hazánkban (a történelem kaján fintora!) még a Bach-korszak óta... De akinek fűgái Kodály számára is a mindennapi kenyeret jelentették, mert Bach, Kodály szerint, csak Dantéhoz, vagy Shakespeare-hez mérhető. Máskor *Solti Györggyel* beszélgettem *A kékszakállú herceg vára* operáról, Bartókról, Lisztről, Wagnerről. És a karmester gyerekkori emlékeiről. Sokat futballozott a városmajori parkban. Arra sétáltunk, kerestük egykori otthonát. Kérdeztem, nem volna-e kedve elvállalni a mi válogatottunk edzői szerepét, ha már olyan fontos a foci számára... Felderülve válaszolt: tudja, ezt én szívesen elvállalnám, csak ez a rengeteg koncert!

*Zelk Zoltán Rác Aladár*ról beszélt, versét olvasta fel, s emlegettük Aladár kedves barátját, *Füst Milánt* is. Bachról pedig nemcsak a nagy muzsikusok szóltak: költők, festők, szobrászok éppúgy. Szentendrén *Barcsay Jenő*, a győri székesegyház apszisának árnyékában pedig *Borsos Miklós*. Wagner famulusáról, a világhírű karmesterről, *Richter János*ról pedig *Somogyi Józseffel* beszélgettem a győri városháza dísztermében. *Mándy Iván* fúvószenekarokat emlegetett, régi filmzenéket. *Weöres Sándor* a Törökvezs úton magyarázgatta nekem, hogy Bachtól a struktúrát tanulja, a forma megteremtésének, a szerkezet szépségének, zenei építkezésének mesteriségét. *Valse triste* című versem – mondta – zenei rondó formában van írva: vissza-visszatérő variált sorok közt mindig más epizódokkal. A legmodernebb zenei formateremtés lehetőségei is kipróbálhatók a költészetben. Kiderült, hogy *A szörnyeteg koporsója* versé-

hez az aleotória szolgált alapul: Tudod, Gyurkám, mondta álmatagon és minket boldoggá tevő szavakkal: találomra levettem a polcról egy Rákosi Viktor kötetet, kiírtam belőle minden tizedik szót, kaptam egy vibráló felületet, amivel már lehetett dolgozni...

A *Zene, zene, zene* műsorban összefonódt mind, ami összetartozik: muzsika, költészet, képzőművészet, tragikus élmények súlya a játék derűs könnyedségének hátterében. E hónapokban épp ötvenedik születésnapját emlegethetnénk a *Ki nyer ma? Játék és muzsika tíz percben* adássorozatnak, mely a tévéműsorban is gyakran vendégeskedett. *Simándy Jóska* énekelt a stúdióban Brahms-dalokat, én kísérhettem zongorán. Mint korábban *Medgyaszay Vilma*t is, a *János vitéz* első Iluskáját. Emlegettük, hogy Kacsóh Pongrác írta Bartókról 1904-ben az első jó, értő kritikát. Képzeld, szólt Medgyaszay Vilma felhevülten egy szonon eléneklése után, én Reinitz zenéjével énekeltam soká Ady versét: *Egyedül a tengerrel*... Ugyanezt a verset azután Bartók-dalként is előadtam. Előénekeltem *Bartók Bélának* is a *Vízivárosban*, Fő utcai otthonában, szorongva persze, meg lesz-e elégedve velem. Amit mondott, egy életre boldoggá tett.

Doráti Antalt hívhattam kameráink elé és *Koromzay Dénest*, a Magyar Vonósnégyes világhírű brácsaművészt. Vele volt *Ottlik Géza* és a háttérben, csendben cigarettázva *Fischer Annie*. A legjobbak jelenléte volt fontos számunkra, a lehetőség, hogy a hangversenyek pódiuma, operaházak színpada, külföldi események, fesztiválok izgalma s a csendesebb házi muzsikálások áhítata százezrekkel lehesen megosztható.

Bájos félreértések is adódtak. Kollégáim jelezték, hogy van egy énekesnő Kiskunhalason, jó volna, ha műsorunkban énekelhetné a Gounod *Ave Mariát*. A felvétel reggelén, a készülődések izgalmában megszólított egy fiatal lány. Roppant csinos volt, csodálkoztam, hogy ezzel a sminkesünkkel eddig még nem találkoztam. Várakozóan néztünk egymásra, amikor kezében észrevettem a kottát. Tehát akkor nem valami elfeledett, öreg operaénekesnőről van szó, hanem ez a kislány fog énekelni... Kíváncsian vártam produkcióját, miközben az orgonán a bevezető taktusokat játszottam. Okkal ámultam el, ő volt a később oly jól ismert művész: *Miklósa Erika!*

Ne feledjük a nagyszerű régieket, fedezzük fel az újakat, ez volt a *Zene, zene, zene* műsor feladata. Akik benne dolgoztak, munkájukat talán joggal érezhették hivatásnak. Jutalmuk is volt, az élmény, melynek megszületését segítették. Nem véletlen talán az sem, hogy *Kocsis Zoltán* zongoraművész Simon Erikával folytatott beszélgetéssorozatának, a megjelenő könyvnek örömmel adta ezt a címet: *Zene, zene, zene!*

Ami figyelmet érdemel, az üdítő erőfeszítést is követel. A lélek odaadását, nyitottságát. A szó, zene, kép létezésünk legfontosabb indulatait teremti éltető, új szellemi valósággá, nélkülözhetetlen számunkra, mindennapjainkhoz tartozik. Ezért idézhetjük újra és újra *Szabó Lőrinc* költeményének, a *Mozart hallgatása közben* versének néhány sorát. „Gyógyíts meg, Zene, te, / Mindenségé, édes üteme a fájdalomnak, / Varázsfuvola, varázsjáték, te, / tündér mámora hitnek, reménynek.” ❖

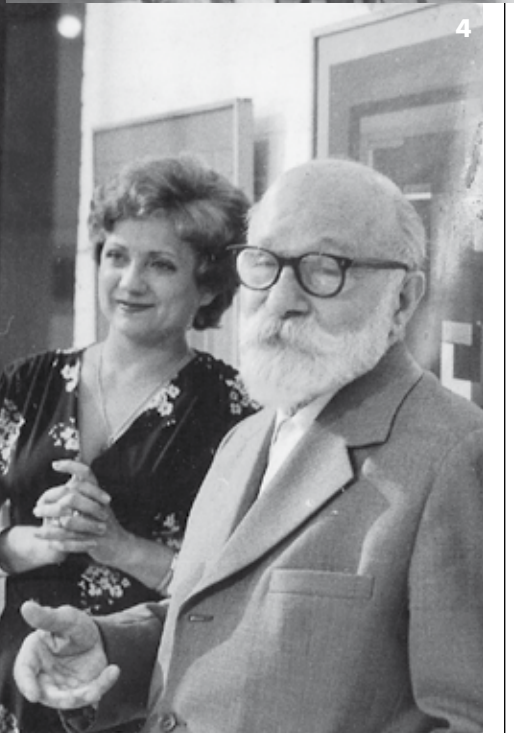
2

3

**A Zene, zene, zene
műsorban
összefonódott
mind, ami
összetartozik:
muzsika, költészet,
képzőművészet...**

1. Középen: Czigány György
Somogyi József szobrászművésszel
a Városháza dísztermében
2. Mándy és barátai: Garas Dezső,
Czigány György, Mándy Iván, Sándor
Pál, Ragályi Elemér, Tamássy Zdenkó

4

5

6

3. Othlik Géza, Czigány György,
Nemes Nagy Ágnes, Lator László
4. Czigány György, Andor Éva, Barcsay Jenő
5. Doráti Antal, Czigány György, Zempléni
Mária, Keresztury Dezső, Tokody Ilona
6. Czigány György és Weöres Sándor

7

RÉFI ZSUZSANNA

„ENGEM A MINŐSÉG ÉRDEKEL!”

Vashegyi György az MMA-ról, érdemi újtásokról és a dirigálásról

Több mint ezer pályázat érkezett arra a művészeti ösztöndíjra, amelyet a Magyar Művészeti Akadémia hirdetett meg, s Vashegyi György elnök elmondta, hogy a száz díjazott mellett még legalább ugyanennyi aspiráns érdemelt volna helyezést. A hároméves program jelentős változást hoz a hazai művészeti életbe, hiszen több száz művész számára biztosít lehetőséget a nyugodt, gyümölcsöző munkára. Rajtuk kívül az idősebb nemzedékre is gondolnak, hiszen a művészbéreny mellett az élet-pályamodell részletes kidolgozása is folyik. Az MMA elnöke sikeres első esztendőről számolhat be tehát, bár hangsúlyozza, mindez sokéves, sokak által végzett munka eredménye. Vashegyi Györgynek a következő időszakra is számos terve akad, s természetesen azért a dirigensi feladataira is időt szakít.

Együttese, az Orfeo Zenekar és a Purcell Kórus a francia barokk zene legjobb előadói közé tartoznak a világon, augusztusban újabb díjjal jutalmazták egyik legutóbbi operafelvételüket a német lemezkritikusok. Mostani munkájáról, a temérdek tennivalóról, s a több mint három évtizedes karmesteri pályájáról beszélgettünk.

Vashegyi György
vezényel

– Már elnöki programjában is szó esett az ösztöndíjrendszer megújításáról, ez most meg is valósul...

– Amikor a programomat írtam, még nem láttam át teljes egészében, hogy e terület megújítása szerencsére már ilyen mértékben folyamatban van, s a többéves átalakítás eredményét elnökként én mutathatom majd be... Nagyon fontosnak tartom ezt az ösztöndíjrendszert: úgy vélem, úttörő vállalkozás és jelentősen hat majd a magyar művészeti életre. Azok, akik idén elnyerték ezt a támogatást, három éven keresztül havi bruttó kétszázezer forintot kapnak, s jövőre, majd az utána következő esztendőben újabb száz és száz alkotóval bővül a

lista. Ezzel az összeggel már valóban meg lehet valósítani terveket.

– Több mint kétezren regisztráltak, s ezreken aspiráltak az elismerésre.

– Bevallom, magam sem gondoltam, hogy ilyen sok kiváló pályamunka érkezik. Amikor meghirdettük az ösztöndíjat, tizenhét és ötven év közötti alkotók jelentkezését vártuk, s nagyon kevés megkötést tettünk. Azt szerettük volna, hogy minél szabadabb keze legyen a jelentkezőknek. Nagyon örülök, hogy ehhez a támogatáshoz sikerült új forrásokhoz jutnunk. Ráadásul a minisztérium is követte példánkat, s szeptemberben az általuk kiosztott ösztöndíjak összege is megduplázódott, így még több pénz

jut az alkotóknak, a művészeknek. Idén mi száz ösztöndíjat osztottunk ki, de jó lelkiismerettel adhattunk volna legalább még egyszer ugyanennyi alkotónak támogatást, ugyanis sok remek pályázat érkezett. Természetesen mást vártunk el egy huszonevestől, mint egy negyven fölötti alkotótól, s szigorú szűrő után díjaztuk az erre legérdemesebbeket, de gyakran volt nehéz dolga a zsűrinek. Ezért arra biztatok mindenkit, aki most nem járt sikerrel, nézze meg, mivel tehetné még jobbra a jelentkezését, fejlesszen rajta, s jövőre is pályázzon!

– *Minek alapján válogatták ki, hogy kik kapják a támogatást?*

– Több körben, szakértők döntöttek erről. Először két, egymást sem ismerő szakember határozott arról, érdemes-e a továbbjutásra az adott dolgozat: amúgy a végső döntőzők sem ismerték az ő nevüket, csak az adott pályázatról írt véleményüket. Így maradt körülbelül hatszáz pályamunka, s ebből százat egy másik többtagú, általam személyenként felkért döntőbizottság díjazott. Úgy vélem, ez a válogatási módszer, az ilyen módon pártatlan szakértői döntés nagyon jelentős újítás.

– *Úgy hallottam önről, hogy az NKA tagjaként is lényegesnek tartotta, hogy a szakmai szempontok figyelembevételével, minél objektívebben hozzanak döntést, s alaposan tanulmányozta a pályázatokat. MMA-elnöki kinevezését követően is azt nyilatkozta, mindig arra törekszik majd, hogy a közpénzt a lehető legjobban használják fel.*

– Az NKA-ban zenei kollégiumi tagként körülbelül másfél ciklust töltöttem, s azt tapasztaltam, minden kollégám igyekezett hozzám hasonlóan eljárni. Most, az MMA-ösztöndíjnál a bírálók névsora úgy állt össze, hogy három-

Fotó: Ilvószky Béla

száz akadémikusunknak levét írtam, amelyben kértem, aki érez magában ehhez erőt, van rá ideje, segítsen nekünk azzal, hogy társadalmi munkában vállal pályázatbírálókat. Hatvanál többen ezt meg is tették, ami nagy öröm, és sokan közülük sok-sok munkát vállaltak, tényleg rengeteget dolgoztak. (Rajtuk kívül külsős szakemberek vettek még részt a munkában.) Úgy érzem, nagy előrelépés, hogy most ilyen sok, tehetséges ember foglalkozhat a művészi munkával, és nem kell a napi megélhetésért egyéb feladatokat vállalnia. Sokan ahhoz vannak szokva, hogy egyik napról a másikra élnek, ezen most az ösztöndíj-rendszer talán változtat. Ezért a támogatásért az MMA erre az időszakra szóló programot is kért, ez nagyon fontos eleme a rendszerünknek; sőt a nyerteseinktől azt is elvárjuk, hogy négyhavonta számoljanak be arról, hol tartanak a megvalósítással. A száz győztesrel szerződést kötöttünk, folyamatos lesz velük a kapcsolattartás. Ennek a programnak az is a célja, hogy közösséget teremtsen, s az elszigetelten alkotó művészek jobban megismerjék egymást, kapcsolatokat építsenek. Szeretnénk évente rendszeresen találkozót, beszélgetéseket tartani – ha minden ösztöndíjasunknak csak évente egyszer biztosítunk megszólalási lehetőséget, az három esztendő múlva már évi háromszáz eseményt jelent! Úgy vélem, ezáltal példátlan áttekintés születik a hazai művészeti életéről. Nagy eredménynek érzem ezt, akárcsak a hosszabb léptékben ciklikus, nem évről évre, hanem a három esztendőre előre szóló gondolkodást is. Örülnék, ha jövőre még több fiatal jelentkezne.

– *Kétszer is elnyerheti valaki ezt az ösztöndíjat?*

– A személyes válaszom az, hogy esetleg igen, de ahhoz valóban egészen különleges teljesítményt kell nyújtania. S azt látom, hogy már a pályázatok beadása óta eltelt néhány hónap is emelte némileg a magyar művészeti élet színvonalát.

– *Ahogy említette, az ösztöndíjra most ötvenéves korig lehetett jelentkezni. Mi lesz az idősebb nemzedékkel?*

– A művészcím is generális kérdés, hiszen sok éven keresztül nem történt e téren semmi, és sajnos szégyenletes helyzet alakult ki... Azok, akik például a múlt század húsz-harmincas-negyvenes éveiben születtek, az ötvenes-hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években kaptak minisztériumi művészeti díjakat, ma megélni sem képesek a nyugdíjukból. Megbecsülni sem lehetett eleinte, mindez hány alkotót érint: hat-hétszázra taksáltuk, de kiderült, az érintettek száma ennek legalább a duplája. S mivel eddig e téren senki nem állt elő érdemi megoldással, ezért a Magyar Művészeti Akadémiának kellett ezzel az üggyel foglalkoznia – amikor engem elnökké választottak, az ezzel kapcsolatos ügyintézés már a célegyenesben tartott. Szeretnénk, ha megszületne a magyar művészi életpályamodell (hiszen jelenleg ilyen nemigen létezik), szükség volna rá ahhoz, hogy a művészek az egész pályájukra tervezhessenek. Az ötven évnél idősebbekért egyelőre azt tudjuk tenni, hogy megtartjuk a tagozati ösztöndíjakat (ezt összesen harminchat művész kaphatja meg), de mostantól csak az ötven év fölötti művészek jelentkezhetnek rá. (Természetesen ezekre az ösztöndíjakra sem pályázhatnak az akadémikusok, ahogyan a nagy ösztöndíjrendszerben és a művészcímekben sem lehetnek résztvevők.) Így, ha összeadjuk a számokat – azaz a háromszáz akadémikuson felül a háromszáz ösztöndíjast, a harminchat tagozati ösztöndíjast, s azt a közel ezeröttszáz művészt, aki éves szinten kap támogatást – akkor már azt kell, hogy mondjam, mindez a magyar művészeti élet jelentős részét érinti.

– *Az MMA élén töltött első esztendeje végén valóban jelentős újításokról számolhat be...*

– Természetesen akadtak ellenvélemények: talán magyar betegség, hogy sokan csak a vélt negatívumot látják meg először mindenben. Többen felvetették: ez a havi bruttó kétszáz-ezer forint nem is olyan jelentős összeg – kértem, gondolják végig, az ösztöndíj bevezetésével jobba vált-e ez alkotók helyzete vagy sem? Úgy vélem, a válasz egyértelmű... Ez az összeg magában nyilván nem kész egzisztencia, de havonta épp ennyivel kevesebb alkalmi munkát kell az illetőnek vállalnia, és csak azal foglalkozhat, amire jó esetben született. S míg az NKA-s támogatásokkal csak egy-egy évre lehet tervezni, ez a három év hosszabb távú terveket, nagyobb lélegzetű alkotásokat is lehetővé tesz. Van olyan, aki hátrahőkölt attól, hogy időről időre be kell számolni arról, meddig jutott: de azt gondolom, ez reális elvárás egy ilyen támogatásért. Tudomásul vettük azt is, hogy akadnak, akik alkalmatlanok arra,

hogy három évre előre tervezzenek... Közülük a jelentős művészeket, ha lehet, más módon kell támogatnunk.

– *Hogyan látja, mennyire nyugodtak meg a kedélyek? Mennyire sikerült megvalósítania azt a tervet, mely szerint semmilyen politikának nem lehet helye az MMA-ban?*

– A művészek politikai hovatartozásával nem feladatunk foglalkozni: magánemberként, állampolgárként lehet és helyes is, ha valakinek van politikai véleménye. Művészként ennek folytonos hangoztatását nem tartom szerencsésnek, erről azonban mindenki maga dönt – de semmiféle politika címkézést nem is tudok értékelni, mert a művészi teljesítménynek kell magáért beszélnie. S úgy vélem, a művészi minőség nem szubjektív fogalom: ez a másik „ideológiai” alapvetésem, amellyel néha meglepetést okozok... Igenis, meg lehet mondani, melyik koncert a jobb, nem olyan szubjektív ennek a megítélése. Persze, akadnak, akik szeretnek a zavarosban halászni, és ezt megkönnyíti, ha misztifikáljuk a művészeti teljesítményt – a zürzavar növelésében pedig néha még segít is, ha belekeverjük a politikát... De össze lehet, össze is kell vetni két Così fan tutte-operaelőadást. Ha valaki ezt nem tudja megtenni, nem elég jó szakember – a minőség-elvű elbírálás még nincs eléggé hangsúlyosan jelen...

– *Őn azonban az MMA elnökeként sokat telt azért, hogy ez változzon.*

– Természetesen mindent meg fogunk, meg fogok tenni ezért. Ha valakit érdekel akár a Magyar Művészeti Akadémia véleménye, akár a saját nézőpontom, örömmel elmondom. Szerintem ez az évi száz ösztöndíj is segít ebben. Ahogy az is, hogy a művészek jobban odafigyelnek egymás tevékenységére. S abban is bízom, hogy jövőre még több pályázat érkezik, és még magasabb lesz az átlagszínvonal.

– *Milyen újdonságokat, változásokat várhatunk még a három éves ciklusától?*

– Minden ilyen előrelépéshez, mint például ez az ösztöndíjrendszer, idő kell. Nagyjából

ötéves munka után valósulhatott meg, s eredménynek érzem, hogy ennek utolsó szakaszát jól végig tudtam vinni. Hatalmas lépés, de természetesen később tovább kell fejlesztenünk. Még számos ötletünk van, melyeket kormányzati partnerekkel együttműködve szeretnénk megvalósítani.

– *Említette, hogy most három évig másodállású karmester lesz. Mennyire jut idő az együtteseire?*

– Most természetesen főállásban az MMA elnöke vagyok, de akadémiai szerepvállalásom nem vonhat el teljesen a művészi munkától, hiszen felelős vagyok az általam alapított Orfeo Zenekarért és Purcell Kórusért. Amikor felmerült, hogy jelölnek az elnökségre, az volt számomra a legfőbb kérdés, hogy el tudom-e úgy látni ezt a feladatot, hogy az együtteseimet viszem tovább: no, meg persze az, hogy van-e bennem erő, elszántság, harci kedv, hogy erre a posztra vállalkozzam. Az utóbbi kérdés úgy válaszolható meg, hogyha az ember körülnézi a magyar művészeti életben, elégedett-e azzal, amit lát? Én nem voltam elégedett, és most sem vagyok az. Nagyon sok még a tennivaló, változtatni kell!

– *Pedig már tizenhét évvel ezelőtt, amikor egy másik lap, a Zenekar újság számára készítettünk interjút, azt mondta: 'elértük a mélypontot'...*

– Azóta pedig mélyfúrásokat végzünk, bár akadnak azért pozitívumok is. A zenei életben ezek közé tartozik például a Müpa megszületése: egy jól eltalált kulturális investációval csodálatos helyszínt hoztak létre, s megfelelő erőforrásokat, menedzsmentet is rendeltek hozzá. A Müpa és ami mögötte van, olyan sokat emelt a magyar zenei életben, amelyről nem is gondoltuk volna, hogy lehetséges. S néhány éve ugyanez zajlott Pécsen, amikor életre hívták a Kodály Központot. Jövőre ez a hangversenyterem lesz egy francia nemzetközi együttműködés helyszíne: a Versailles Központtal a Kodály Központban veszünk fel egy operalemezt, amelyhez francia barokk mester-

kurzus is társul. Ilyen projekt eddig még nem született Budapesten kívül. Úgy vélem, ezáltal a Kodály Központot is be lehet kapcsolni a nemzetközi vérkeringésbe. Egy ilyen koncert-helyszín rengeteg értékes produkciót hív életre. Másikül, amikor ez az említett, tizenhét évvel ezelőtti interjú született velem (2001-ben), akkortájt kezdtem jobban belemélyedni a szimfonikus zenekarokkal folytatott munkába, s a következő évtől, 2002-től kezdődően vezényeltem rendszeresen az Operaházban. Azóta már több mint kétszáz operaelőadásom volt ott, rengeteg tapasztalatot szereztem. Az utóbbi időben – múlt október óta sokkal elfoglaltabb lettem – ritkábban vállalkozok vendégfellépésekre, a saját együtteseimet részesítem előnyben. A koncertek mellett évente három-négy lemezt készítünk. Négy esztendővel ezelőtt kaptuk meg először egy Rameau-felvételért (Les Fêtes de Polymnie) a német hanglemez-nagydíjat (Preis der Deutschen Schallplattenkritik): most augusztusban nagy örömeinkre ismét elnyertük, ismét Rameau-albummal (Naïs). Most néhány napja jelent meg egy Conti-albumunk. Francesco Bartolomeo Conti nevét ma már kevesen ismerik, pedig korának egyik legfontosabb zeneszerzője volt. Bécsben 1720 körül olyan hírnévnek és ismertségnek örvendett, mint Mozart hatvan évvel később.

– *Több mint három évtizede dirigál, tizenhat évesen vezényelte első hangversenyét, mégis élete legnagyobb teljesítményének azt tartja, hogy közel ennyi ideje életben tartja a két, ön által alapított együttest. Közben pedig a régizene kiemelkedő szakértőjévé vált...*

– A kutatás felé a Hungaroton indított el, mert akkori kiadási filozófiájuk rákényszerített, hogy elkezdjem tanulmányozni a régi mesterek előadatlan műveit, s értékes lemezeiket keresek közöttük. A kilencvenes években az ember Bach, Purcell, Rameau miatt lett „régizenesz”, azaz az alaprepertoár miatt, amelynek jelentős része persze akkoriban Magyarországon nem volt ismerős. (S ha netán mégis játszottak valamit ebből a korszakból,

Az ösztöndíjasok első találkozója a Pesti Vigadóban

Vashegyi György
elnöki munka közben

LEXIKON: Vashegyi György a budapesti Zeneakadémián 1993-ban szerzett karmesteri diplomát. A historikus előadásmód iránti érdeklődésében nagy hatással volt rá H. Rilling, J. Eliot Gardiner, J. Toll, M. Bilson és S. Standage. Rendszeres vendégkarmestere a legtöbb magyarországi szimfonikus zenekarnak, és 2000 augusztusa óta a Magyar Állami Operaháznak. 1990-ben megalapította a Purcell Kórust, 1991-ben az Orfeo Zenekart. Ezek élén az elmúlt huszonnyolc évben számtalan jelentős opera- és oratóriumprodukción, kantáta- és zenekari műsort hozott létre. Nevéhez számos újkori világpremier és magyarországi bemutató fűződik: együttese élén eddig közel harminc lemezfelvételt készített. 2014 óta a Versailles-i Barokk Zenei Központtal ápol szoros kapcsolatot, amelyből a következő francia barokk hangfelvételek jelentek meg a Glossa kiadónál: Rameau *Les Fêtes de Polymnie* c. ballet héroïque-jának világpremier-rögzítése; Mondonville *Grands Motets* c. hanglemeze, majd az *Isbé* világbemutató-előadása; az *Un opéra pour trois rois* c. opéra-pastiche; valamint Rameau *Nais* színpadi műve. 1992 óta a Zeneakadémia tanára, jelenleg egyetemi docens. 2008-ban Liszt-díjban, 2015-ben Magyar Érdemrend Lovagkereszt Polgári Tagozat kitüntetésben részesült. 2013 óta tagja, 2017 októberétől elnöke a Magyar Művészeti Akadémiának.

az sem sikerült mindig tökéletesre...) Így alakult ki az együtteseim háromrétegű repertoárja: Monteverditől Mendelssohnig, nagyjából 1600-tól 1850-ig az alaprepertoárt játsszuk, de kicsit máshogy, mint ahogy itthon szokás. Emellett bemutatjuk azokat a darabokat is, amelyek Európában az alaprepertoár részét képezik, de Magyarországon nem ismertek. Ezekből több száz magyarországi bemutatót tartottunk már – s a harmadik réteg lényege, hogy valóban műsorra tűzünk olyan kompozíciókat is, amelyek több száz éve nem hangzottak fel sehol a világon. Ma bármikor aláírnék egy olyan szerződést, amelyben vállalom, hogy egy vagy két éven keresztül csakis olyan zenét vezényelek, amely nem hangzott el kétszázötven-háromszáz éve... S nem azért, mert rekordokat szeretnék döntögetni, hanem mert annyi jó darab született ebben a korszakban! Csak a vakvéletlenül múlt, hogy mely mű maradt fent napjainkig, s abból ma mit játszanak, vagy az elmúlt kétszázötven évben mit adtak elő egyáltalán. A francia zene esetében elég jó a helyzet, hiszen a Napkirály 1673-ban alapította meg a Párizsi Operát (Académie Royale de Musique), s innentől törvényben kötelezett módon minden ott bemutatott operának ki kellett nyomtatni a partitúráját – így maradt fenn számunkra

(1673-1789 között) körülbelül ötszáz egész estés opera. S amikor megkérdezik tőlem, hogy ezek közül mennyi a „méltán elfeledett mű” (amúgy nagyon nem szeretem ezt a kifejezést, sok kollégám csak szellemi és fizikai restségét nyugtatgatja vele), hangsúlyoznom kell: ez már a korabeli válogatás eredménye! Ugyanis – akárcsak egy mai ösztöndíj esetében! – az akkori szerzőknek be kellett adniuk művüket határidőre, ezt a bírálóbizottság megvizsgálta, s döntött arról, melyek kerülhetnek színre a dalszínházban. (A német terület már nem volt ilyen szerencsés, sok szerzőnek az egyházi darabjai megmaradtak, az operáiknak azonban csak a címét ismerjük.) A „régizene” terén tényleg elképesztő mennyiségű a kutatható zene! A XVII. században nem létezett első és második vonal – mindenki egyformán kiváló, nem könnyen találunk rosszabbat Monteverdinél. Most azt a metódust követem, hogy a könyvtárak honlapjain keresgélek a sokmillió, letölthető kotta között, s ha találok egy érdekes darabot, akkor azzal foglalkozni kezdek. Részben azért fordultam „visszafele” az időben, mert itthon kevés az olyan lehetőség, amely szakmailag újat hoz.

– *S hogy mennyire lett választott korszakának szaktekintélye, talán az is jelzi, hogy*

együtteseit a francia barokk régizene legjobb előadói közé sorolják.

– Etéren a világ legjobb zenetudósaival dolgozhatok együtt a Versailles Barokk Zenei Központban (CMBV): Benoît Dratwicky kollégámmal és barátommal (a CMBV művészeti igazgatójával) szoros együttműködésben bámulatosan sok mindent el tudunk érni néhány év alatt. A korábban, az elnyert díjak kapcsán említett Naïs-felvételt tavasszal készítettük a Müpában – ennek koncertje után a Rameau-összkiadás főszerkesztője, a világ első számú Rameau-zenetudósa, Sylvie Bouissou (aki jelen volt a hangversenyen) az Összkiadás később megjelent Naïs-kötetét nekem dedikálta – ez számomra óriási megtiszteltetés. Jó volna, ha a német repertoárban is ilyen partnerekre lelnek! Még keresem azt a zenetudóst, nemzetközi együttműködést, amely német téren ugyanilyen gyümölcsöző lehetne, mint a francia kapcsolat. Nagyon érdekel ugyanis a Johann Sebastian Bach előtti, illetve Bachig „tartó” német lutheránus zene, melyből szerencsére szintén sok csodálatos dolog maradt fenn – ráadásul magyar vonatkozással is, hiszen például az 1645-ben Pozsony mellett, magyarként született Georg Christoph Strattner európai léptékben is zseniális szerző.

– *Annakidején egy Bach-mise miatt választotta a zenét, s azóta ezt a darabot sokszor előadta koncerten, s már lemezre is vette. Hogyan látja ma a szerzőt, ennyi évtized elteltével?*

– Bach az európai zenetörténet csúcsa, ez nem kérdés; ma is a számomra legjelentősebb szerzők felsorolását vele kell kezdenem: Bach, Mozart, Haydn, Rameau, Purcell... Ha az ember viszont úgy játszik Bachot, hogy jól ismeri csodálatos német elődeit is (és szerintem így érdemes), az olyan, akár a tengeren vitorlázva letekinteni a mélybe, látni az alatt elterülő mélységet, melynek Bach a csúcsát jelenti: de sok-sok kiváló szerző alkotja a monumentális alapot, a még felfedezésre váró tájakat.

– *Milyen tervei vannak a következő három vagy akár egy évtizedre?*

– Meglátjuk, merre lehet továbblépni, hogy a Jóisten mire ad lehetőséget. Engem mindig mindenütt és mindenben csak a minőség érdekel! A régizene mellett eddig is szívesen vezényeltem volna például Wagnert és Pucciniet, de erre eddig nem kértek fel, így nem valószínű, hogy a közeljövőben belőlem nagy Ring-dirigens válna... Verdiben nagyon sok örömem volt, és egyszer nagyon szeretném az operáit előadni bélhúrokon az együtteseimmel... Meggyőződésem, hogy a romantika, az olasz romantikus operarepertoár előadásában még óriási lehetőségek vannak, s a historizmus kutatási módszereivel érdemes lesz ezt a területet is megközelíteni. Szóval, hatalmas az a zenei óceán, amelyet be kell járni, fel kell fedezni... ♣

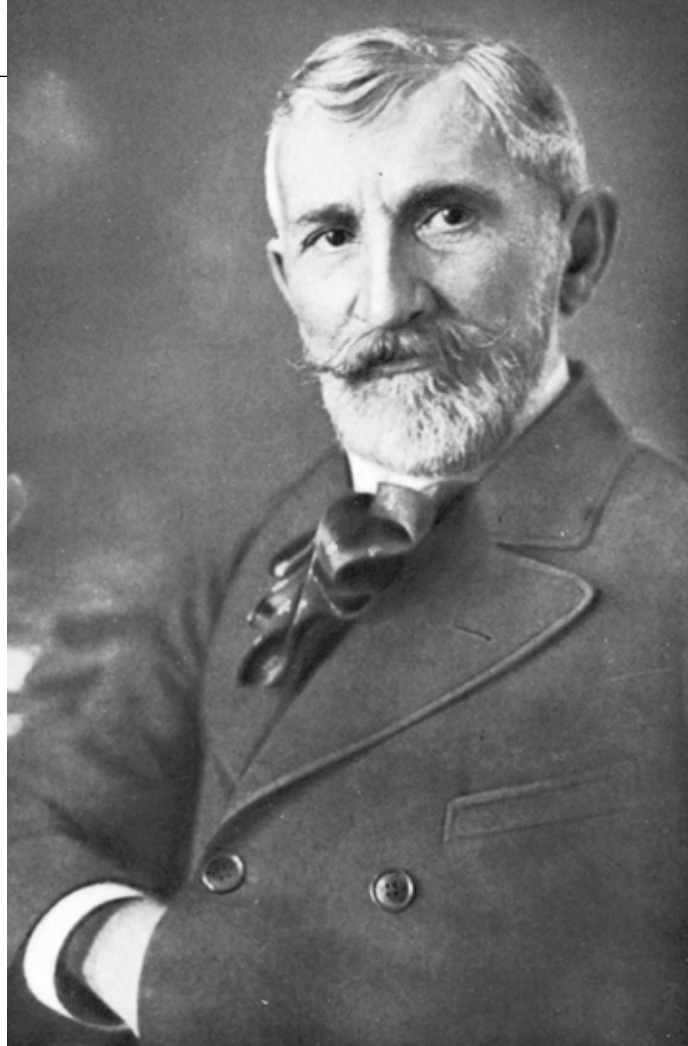
A magyar népmese napja

A népmese napját először 2005. szeptember 30-án, *Benedek Elek* születésének évfordulóján rendezték meg. Azóta minden évben nagy siker övezi országshozza a rendezvényt. A fővárosban idén a Várkert Bazárban gyűltek össze kicsik és nagyok, hogy együtt ünnepelhessék a magyar népmeséket. A *Mátyás király-émlékév* kapcsán bemutatták a *Pennaforogatók Mátyás király udvarában* című vándorkiállítását is, amely fiatal művészek színes illusztrációi révén eleveníti fel a Mátyás király korabeli népmesék és legendák világát. A Magyar Olvasástársaság pedig az Országos Széchényi Könyvtárban szeptember 28–29-e között rendezte meg a XIV. országos népmese-konferenciát *Az „igazságos” mesék* címmel. A szervezők célja az volt, hogy a konferencia a találkozás, a tanácskozás, a támogatás és a szakmaközi összefogás helye legyen, amely az egymást tisztelő szakmai közösség s a közönség számára közel hozza a meseműveltség kincseit.

A konferencia legfőbb témája a 2018-as év központi alakja, Mátyás király volt, mivel ebben az évben ünnepeljük születésének 575. évfordulóját. A szervezők elmondása szerint: „Mesebeli szellemi, lelki és kulturális örökségünk egyik jeles példája Mátyás királyunk alakja, aki csalafinta, igazságos és kalandos események hőse lett meséinkben. Hozzá alakítottak vagy alkottak meséket, melyek szerint nyitott szemmel és szívvel járt a nép között, ahogy napjaink mesemondói is. A Mátyás-történeteket – legyenek azok mondák vagy mesék – ma is játsszuk, meséljük, éljük.”

Az idei konferencia témája a mese sokszínűsége volt – a bábos, a drámapedagógus és a történetmesélő mesemondók interpretációjában. A konferencián felléptek az *Ipolyi Arnold mesemondóverseny* mesemondói is. Előadók és témák: *Zalka Csenge Virág*: Világot járt mesemondó. *Láposi Terka*: Népmese és bábjáték, avagy „minden jelek előtti nyelv emlékei” a mesés és a bábuval való játék kapcsolatában. *Mikulás Ferenc*: Mesék a képernyőn „Magyar népmesék – Mesék Mátyás királyról”. *Domokos Mariann*: Népmesék ponyvanyomtatványokon. *Kriza Ildikó*: Mátyás király esete a törökökkel a néphagyomány szemszögéből. *Varga Norbert*: Az Ipolyi Arnold Népmesemondó Verseny hagyománykövetítő szerepe. ♦♦

Ugry Szabina

BENEDEK ELEK

Benedek Elek (1859–1929) bölcsésztanulmányait Székelyudvarhelyen, majd Budapesten végezte. Diákkorában néprajzi gyűjtőútra ment Sebesi Jóbbal. Újságíró lett: a Budapesti Hírlap és más lapok munkatársaként dolgozott. 1887-ben a nagyajtai kerület országgyűlési képviselővé választotta. 1892-ig töltötte be ezt a tisztséget. Egy ideig Szabadelvű párti volt, majd a Nemzeti Párthoz csatlakozott. Képviselőházi beszédeiben az ifjúsági irodalommal, a népköltéssel és a népnyelv, valamint a közoktatás kérdéseivel foglalkozott.

Napilapokat és folyóiratokat szerkesztett: *Magyarság* (1901–02); *Magyar Világ* (1902–03); *Magyar Kritika* (1897–99); *Nemzeti Iskola* (1890–1905); *Néptanítók Lapja* (1907–09). Emellett számos lapban publikált álnéven, ezekből ad közre válogatást a kétkötetes *Az ismeretlen Benedek Elek* című munka.

1889-ben részt vállalt a Pósa Lajos által indított első irodalmi értékű, hazafias szellemű gyermeklap, *Az Én Újságom* szerkesztésében, Sebők Zsigmonddal együtt szerkesztője volt a Jó Pajtás gyermeklapnak. 1890-ben belépett a Demokratia nevű szabadkőműves páholyba. Ifjúsági könyvsorozatot szerkesztett: *Kis Könyvtár*, amelynek folytatása *B. E. kis könyvtára* címmel jelent meg. 1900-ban a Kisfaludy Társaságnak is tagjává vált. Az ifjúság számára készült meseátdolgozásait tartalmazó *Ezüst Mesekönyv* és *Arany Mesekönyv* – amelyek főként az *Az Ezeregyéjszaka* meséinek és a Grimm fivérek meséinek átiratai voltak – tucatnyi új kiadásával, újabb átdolgozásaival évtizedeken át a legfőbb és legjobb magyar mesekönyvek voltak. Verseket, színdarabokat, leányregényeket, történelmi és irodalomtörténeti műveket is írt.

1921-ben hazatért a trianoni békeszerződés által Romániához csatolt Kisbaconba, és ott élt haláláig, ahol példaképe, szervezője volt a szárnyait bontogató romániai magyar kalákásoknak, és a *Cimbora* című ifjúsági lapot szerkesztette. Mint meseíró, a magyar gyermekirodalom egyik megteremtője. Ifjúsági írásaival, szerkesztői működésével az élen járó pedagógusok között foglal helyet. ♦♦

Forró Ágnes és Karda Zenkó képei, *Pennaforogatók Mátyás király udvarában* kiállítása

MIKULÁS FERENC*

A Magyar népmesék és Mátyás király rajzfilmeken

(Részlet az OSZK-ban, az országos népmese-konferencián elhangzott előadásból.)

Először néhány mondatban a 100 epizódból álló *Magyar népmesék* születéséről szólnék. A rajzfilmsorozat a kecskeméti műhely első nagy vállalkozása volt, még a Pannónia Filmstúdió leányvállalataként. Nem akartuk írók feldolgozását használni a forgatókönyvek megírásához, ezért a magyar nyelv archaikus szépségének megőrzése érdekében, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának segítségével eredeti gyűjtéseket dolgoztunk fel. A munkában közreműködtek Kovács Ágnes, majd később Nagy Iona néprajzkutatók.

A képi világ kialakításában Malonyay Dezső ötkötetes néprajzi munkája, *A magyar nép művészete* (Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda 1907–1922) volt a forrás, amelyben Kalotaszeg, Székelyföld, Balaton-felvidék, Dunántúl, Nógrád, Gömör, és Palócföld népművészeti emlékeit dolgozta fel. A történeteket előbb népi mesemondók, majd színészek olvasták fel a hangfelvételekhez, végül Szabó Gyula hangját éreztük a leghitelesebbnek, aki ízes, szép magyar beszéddel tolmácsolta a meséket – így a történetek zöme az ő hangján szólal meg.

Az első évadokat Jankovics Marcell rendezte, ekkor kaptak először társrendezői lehetőséget a stúdió fiatal tehetségei, majd a sorozat további évadaiban Jankovics inkább csak szakmai tanácsadóként, lektorként szerepelt a megfilmesítésben. A filmsorozat zenei világát a *Kalácsa együttes* teremtette meg, magyar népdalok, népi dallamok feldolgozásával.

Már a sorozat megjelenésének kezdetétől érdeklődés mutatkozott a külföldi televíziók részéről, több ország megvásárolta a sugárzás jogát: Tajvan, Dél-Korea, Kanada, Svájc, USA, Finnország, Törökország, Japán, arab nyelvterület, Görögország, Svédország, Irán, az olasz RAI, a Minimax csatornán keresztül a környező országok: Románia, Szlovákia tévénézői láthatták az epizódokat, de Kínában például felirattal vetítettek több részt különböző kulturális rendezvényeken. Érdekes, hogy Franciaországban moziban láthatták a gyerekek, és még színes foglalkoztató füzeteket is készítettek az előadásokhoz.

A világhálón (YouTube) három év alatt kétszáztizenthárom országból hatvannégy millióan tekintették meg a filmeket. A statisztikák szerint Romániában, Németországban, Szlovákiában, az Egyesült Királyságban, Szerbiában, Ukrajnában, Ausztriában, Kanadában és az USA-ban nézik a legtöbben a *Magyar népmeséket*. Ebből is látszik, hogy az ezekben az országokban élő magyarság számára mennyire fontos összekötő kapocs sorozatunk az anyaországhoz, a kultúránkhoz.

A rajzfilmek nyújtotta technikai és műfaji sajátosságok, amelyek megragadják a gyermek és felnőtt nézők figyelmét, és többet nyújtanak egy élőcselekményes mesefilmnél, a következők. A képek nem a valóság élethű leképezésével, hanem megalkotással jönnek létre. A figurák, a hátterek, a tárgyak és az események jelzésszerűen, elvonatkoztatva jelennek meg. A néző dekódol, megfejti a látottakat, „aha” élményben részesül. Nem elhanyagolandó az ismeretterjesztés sem, a tájegység díszítőművészetének alkalmazása, a szép magyar beszéd, a tájegységekre jellemző szókincs használata (természetesen az érthetőség határain belül). A vizuális kommunikáció, a metakommunikáció használata emeli a filmes feldolgozás jelentőségét. Összességében elmondható, hogy a vizuális, akusztikus művészi élmények hozzáadásával a szöveg jobb, teljesebb megértéséhez, átéléséhez segítik a filmek a nézőt.

A *Magyar népmesék* és a *Mesék Mátyás királyról* sorozatok valójában nem igazi sorozatok. A történet nem folytatódik epizódról epizódra, mindegyik más és más történet, mások a szereplők. A főcím, a narrátor személye és a stílus azonos, így a változatosság és az állandóság is jelen van, ami a fiatal nézők számára nagyon fontos.

A *Magyar népmesék* sorozatban három Mátyás király mese van. Az *Eb, aki a kanalát meg nem eszi*; *A bíró okos lánya és Mátyás király aranyszörű báránya*. Mindhárom mesében Mátyás királynak epizódszerep jut, a főszereplő hol egy egyszerű pásztor, hol egy falusi lány, vagy egy juhász. Az ő találékonyságukról, furfangosságukról, szellemességükről és humorérzékükről szólnak a történetek. Elvileg más is lehetne Mátyás szerepében. Tipikus népmesei megoldás, mert a magyar népmesékben a királyok sohasem állnak a cselekmény középpontjában!

De miért mégis Mátyás királlyal történnek meg az említett események?

Nyilván azért, mert – a nép elképzelése szerint – ő az, aki méltányolni tudja a találékonyságot, az egyszerű embereket nagyra becsüli, valamint okos és igazságos.

A *Mesék Mátyás királyról* című rajzfilmsorozatról szólva. Több oldalt töltene meg a Mátyás-mesék eredettörténete, a Mátyás-folklór kialakulása hazánkban és a szomszédos országokban, hiszen több mint 100 ismert történet foglalkozik egykori királyunkkal. A rajzfilmsorozatban szereplő történetek: *Az igazmondó juhász*; *Egyszer volt Budán kutyavásár*; *Beatrix királyné tréfája*; *A cinkotai kántor*; *A kolozsvári bíró*; *Mátyás király Gömörben*; *A három bakkecske*; *Mátyás szolgái*; *Furcsa látogatók*; *Mátyás kovács*; *A tők és a négy ökör*; *A nekeresdi bíró*; *A névnapi jóslat*.

A sorozat televíziós sikere után a nyolcvanas években egész estés változatot is készítettünk a sorozat tizenegy epizódjának összefűzésével. A moziban négyszázhatvan ezer néző látta a filmet, és megjelent mesekönyvben, és DVD-n is. (A televíziós sorozatok sajátossága, hogy tizenhárom részből, vagy ennek többszöröséből állnak, azért, mert a televíziók negyedévre készítenek műsortervet, és általában tizenhárom hét van egy negyedévben.)

A meséket mondák felhasználásával *Kőszegi Ábel és ifj. Újváry László* írták, a filmeket *ifj. Újváry László* rendezte. A narrátor szerepére *Helyey László* színművészt kértük fel, többek szerint még fizikai hasonlóság is volt közte és Mátyás között. Főcímdalát – Mátyás királlyá választásának mondája alapján – a *Kaláka együttes* készítette.

„Magyar urak jönek Buda városába,
Vitéz jó vajdájuk János hívására,
Szépen összegyűlnek királyra szavazni,
Háromszor az égbe koronát feldobni,
Háromszor repült az korona az égbe,
Háromszor is szállt az Mátyás szép fejére,
Így lett az országnak jó vitéz vezére,
Így lett magyaroknak dicső fejedelme.
Milyen király volt Ő?
Íme bizonyága,
Igaz tetteinek szép históriája”

Milyen király is volt valójában Mátyás király? A történészektól és *Kriza Ildikótól* is tudjuk, hogy jó királyaink voltak: Szent István, Szent László, III. Béla, és Mátyás király, mivel több mondában is így szerepelnek.

Heltai summázata 1575-ben megjelent krónikájában így hangzik:
„Életében mind az egész ország reákiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágyó, hertelen haragó és felette igen telhetetlen volna. Megnyúzná és megönné az országot a sok vámmal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rója vala minden esztendőben az országot, etc. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsérni kezdé őtet mert mindjárt

A nekeresdi bíró

A kolozsvári bíró

kezde bomlani a békesség az országba. Ottan megelevenülnének a törökek is, és ország egyik nyavallyából a másikba esék. Akkoron kezdé minden ember megismerni, micsoda jeles fejedelm volt volna az Mátyás király. És akkoron kezdének mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király,

bátor minden esztendőben hétszer róná meg az országot, etc.”

Szabó T. Attila kutatásai nyomán, a 16. századi források közül került elő egy levél, melynek hátoldalán olvasható: „Meg holt Matias kiraly s el költ az Igazsagh” Epitheton ornans: Mátyás, az igazságos.

Milyen Mátyás király a mesékben, amelyeket feldolgoztunk? Igazságos (*A nekeresdi bíró; Beatrix királyné tréfája*); Álsruhában jár (*Mátyás kovács; A tők és a négy ökör; Egyszer volt Budán kutyavásár*); Megbecsüli a kétkezi munkásokat (*Mátyás király Gömörben*); Okos (*Furcsa látogatók; A három bakkecske*); Bölcs (*Mátyás szolgálai; A cinkotai kántor; Az igazmondó juhász*); A szegény emberek pártján áll, az elesetteket, rászorultakat megsegíti (*A tők és a négy ökör; A három bakkecske; A kolozsvári bíró; Egyszer volt Budán kutyavásár*).

Ha úgy tetszik, részben ismeretterjesztést is szolgálnak a mesék, a hátterek, a figurák megrajzolásánál megjelenik a visegrádi vár, a Budavári Palota (a Marsigli féle török ábrázolás alapján), egy középkori piactér, Lázár deák térképe, korabeli kovácsműhely, az épületeken a gótikára jellemző építészeti megoldások. A történelmi személyek: Beatrix, Kinizsi Pál, Hunyadi János, Janus Pannonius barátja – Galeotto Marzio, Szilágyi Mihály, III. Frigyes, a fekete sereg. Jellegzetes motívum az ismeretlen lombard művész domborműve, amely Mátyást és Beatrixot ábrázolja, de látható Mátyás király zászlaja, címere, corvinái.

Összességében elmondható, hogy a *Magyar népmesék* és a *Mesék Mátyás királyról* rajzfilmsorozatok a magyar történelem és kultúrtörténet olyan értékeit mentik és adják tovább filmes eszközökkel, amelyek nemcsak a magyar, hanem a világ bármely pontján élő néző számára is élményt jelentenek. ♦♦

* *Mikulás Ferenc* (1940) Balázs Béla-, Magyar Örökség-, Prima Primissima díjas stúdióalapító, a Pannónia Filmstúdió Kecskeméti Műtermének műteremvezetője (1971–1991), a Kecskeméti Animációs Filmvállalat igazgatója (1991–1993), a Kecskemétfilm Kft. ügyvezetője (1993-tól napjainkig). A Kecskeméti Animációs Filmfesztivál igazgatója (1986-tól napjainkig).

Mátyás király törvénykönyvének címlapja

Szentek és kárhozottak

Szentkuthy Miklós, Budapest, 1908–1988

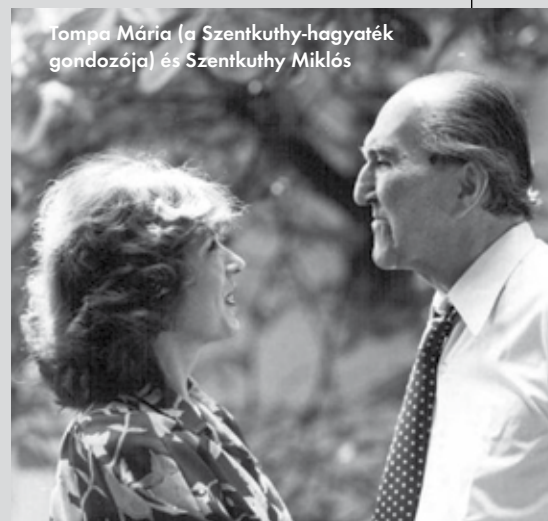
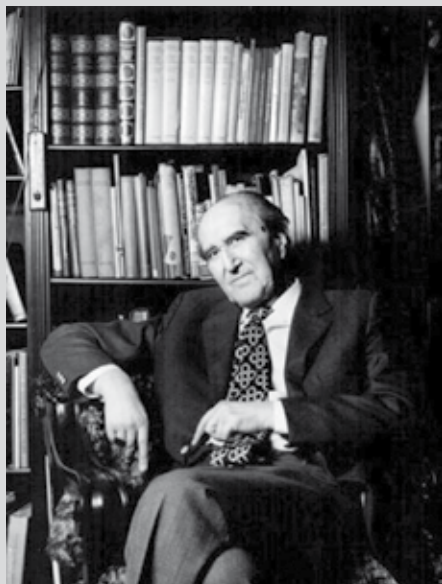
Egy harmincéves gimnáziumi tanár, bizonyos Pfisterer Miklós, akit diákjai csak Fityónak becéztek, *Rabelais* szellemének ígézetében 1938 nyarán, a Budapesten megrendezett Eucharisztikus Kongresszus napjaiban, amikor Rómából Pacelli pápai legátussal az élen a világ minden tájáról idesereglett főpapoktól nyüzsgött a város, nem átalott vörös selyemből varratott bíbornoki reverendában, papi fejfödőben, nyakában nagy szemű rózsafüzérrel, újján fekete köves gyűrűvel végigtaxizni a fővárost, áldást osztva a megilletődött sofőröknek, meg a felkeresett barátainak...

Ebben a blaszfémiába hajló ötletben Pfisterer tanár úrnak, aki felvette a *Szentkuthy* nevet, úgy vélem, benne volt egész írói attitűdje, az ifjan írt *Barokk Róbert*-től kezdve a *Nárcisszusz tükré*-n át a nagy ívű *Prae*-ig és a továbbiakig. Az álbíboros, a nagy tudású angol szakos tanár szülei jóvoltából már diákként bejárta a latin világot, élt Londonban, és a régi idők szerelmese lett. Világiasság és miszticizmus egyaránt lenyűgözte, szerepjátékszásra a reneszánszt tartotta alkalmasnak. Elképzelhető a magas termetét még magasabbnak mutató reverendában, amit még később is szeretett felvenni baráti körben, s amelyben ha hatalmas könyvtárszobájában, ahol mindenféle, szertartásra emlékeztető rekvizitumok heverték, előadta elméleteit, egyháztörténeti és a múltat megidéző históriáit, még szuggesztívebb lehetett. Fiatalemberként is feltűnő volt különös rajzolatú profilja, de időseödve tojásdad arcában a horgas orr, előreugró álla felett a harsányságra nyíló vékony ajka mögül előtűnő rendetlen fogsora, dús szemöldöke, még valamelyest érzékelhető ifjúkori bandzsasága, tágra nyílt, fénylő, szinte felfaló tekintete valamely Pasolini-filmbe illett volna. Széles, szeretlen gesztusainak lenyűgöző látványa hasonló szellemi erővel párosult, s miként előadásai hallgatóságát, akként műveivel olvasóit is elkápráztatta, és elkápráztatja manapság is a nem mindig könnyen követhető, de lebilincselő stílusával, rendkívüli ismereteivel az egyetemes kultúra világából. Szentkuthyban együtt él a szellemtörténész esszéista a szépiróval, mégpedig az ábrázolóval, a nagyszerű figurateremtővel, a realizmust a fantasztikummal elegy derűsen mesélővel. Munkáiban tudósi komolyság vegyül humorral, blaszfémiára hajló morbiditással. Humanista zseni, akitől sokszor úgy érezzük, II. Szilveszter pápa

korában él, másszor hogy a huszadik század legköznapibb hétköznapjaiban.

Fő művének ő maga is a *Prae*-t, illetve a *Szent Orpheusz Breviáriumát* tartotta, ez utóbbit 1935-ben kezdte írni, és a füzetek sora egészen 1983-ig készült. Egyik darabját, a *Széljegyzetek Casanovához* címűt annak idején közbotrányokozásért a rendőrség elkobozta, bezúzták. Aki ismeri Szentkuthyt, ezen nem is csodálkozik. Szabad szellemű, *Rabelais*-t követő, szókimondó, kritizáló író volt, akit szentség és kárhozat egyaránt izgatótt. Nagy műveit aligha lehet egyhuzamban olvasni, de hiszen a *breviárium* is böngészésre, olykori belemélyedésre való, a *Prae* pedig – regény? nagy esszé? – ugyancsak a csend óráiban lapozgatható. De aki Szentkuthyt olvassa, tudhatja, Proust és Joyce világirodalmi nagyságához mérhető, a magyar irodalomban egyedülálló jelenség tanúja.

A *Barokk Róbert* című regényének a végén közli az olvasóval, hogy csupán naplót akart írni, s valóban, az életrajzi ihletésű könyv a gimnazista diák története, ám hatásában mégiscsak regény. Éspedig a kamaszkor minden különleges megfigyelése-megvallása mellett a trianoni idők lenyomata is, benne a kezdeti *numerus clausus*szal, az irredentizmussal, ahogy a diák látta, megélte. Kitűnő olvasmány. Csak 1991-ben jelent meg először, ahogy a *Nárcisszusz tükre* is csupán 1997-ben. Más művei közül is jó néhány már a halála után került kiadásra. S noha 1948-ban megkapta a Baumgarten-díjat, elismerések csak 1977-től, az akkori József Attila-díjtól kezdve

Tompa Mária (a Szentkuthy-hagyaték gondozója) és Szentkuthy Miklós

érték: 1980-ban Füst Milán-díjat, 1984-ben Déry Tibor-jutalmat kapott, és halála évében, 1988-ban végre kitüntették a Kossuth-díjjal.

Szentkuthy esszéisztikus művei mellett nagy személyiségekről – Mozartól, Goethérol, Haydnról, Dürerről, Handelről írt életrajzi regényt. És írta a naplóját, amelynek százötvenezer oldalas, javarészt titkosított példányát a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik, a *Tompa Mária* által kezelt Szentkuthy-hagyatékkal együtt.

Ebben a rovatban novellistákra emlékezünk, most mégis kivételt tettünk, mert fontos felhívni a figyelmet Szentkuthyra. Ma, amikor Európa tele van bizonytalansággal, s aligha ismer önmagára, olvasni kell egy olyan zsenit, akinek életműve a bizonyíték kontinensünk valódi értékeire. Munkáinak java terjedelmes próza, de azért találhatunk benne novellákat. Ezekben is ott van, mint a nagy művekben, Szentkuthy szellemi világa. ♦♦

AZ APOSTOL

Noha kora reggel volt, Júlia szinte estei pompába öltözött, végig fekete, kemény selyembe, mint egy gyászoló királynő. Édes, hajnali nap sütött be az ablakon, a párkányon vizespohárban vörös szegfű állt. Júlia kezében valami francia regényt tartott, de szórakozottan olvasott – hol Petőfi kis reggeliző asztalán igazította meg a cukortartót és a tányérokat, hol meg az ablaküvegben kereste meg tükröződő arcát, ha a francia regényben éppen valami női szépség leírását olvasta. Ekkor kopogott be Jókai.

– Mi az? Ilyen korán? – kérdezte rosszat sejtve Júlia, egy pillanatra megint az ablaküvegre vetve tekintetét. Fáradt kézzel megigazította haját. Jókai elszégyellte magát, ő még hajnali rendetlenségben volt, nyitott inggel és borotvátlanul, Júlia meg: Stuart Mária a színpadon.

– Sándor még nem olvasta? – kérdezte, és megmutatta a *Pesti Hírlap* legújabb számát.

– Nem tudom, nem hiszem. Mi az? – azzal a francia könyvet kinyitva és lapjaival lefele az ablakpárkányra tette, gyöngéden, talán túl gyöngéden odébb tolvaa a forró párkányon a vörös szegfűt.

– Ez a nyomorult Nagy Károly szitkozódik Sándor ellen... Hol van Sándor? Alszik?

– Dolgozik – mondta Júlia –, még a reggelijét sem akarta megenni. Mutassa a lapot! Igyék egy feketét, forró! – Júlia szórakozott mozdulattal helyetl kínálta Jókait, ő maga a cikket kezdte olvasni.

– Egy pillanatot se pazaroljon ilyen aljasságra és butaságra! Adja ide! Majd mi Sándorral elintézzük. – Júlia valóban letette a lapot, és egy kis sárgaréz kannából öntött Jókainak. Elintézik? Hogyan? Sejtette, hogyan, de nem akarta kimondani. Párbaj. Nyilván párbaj, más-képp nem is lehet. Önkéntelenül a párkányra tett francia regényre esett a szeme, abban is éppen párbajoztak. Jókai behörpölt a forró feketébe, majd idegesen összehajította a *Pesti Hírlap*-ot, és zsebre dugta.

– Várjon – mondta Júlia Jókainak –, talán ne menjen még be hozzá, hadd írjon. – Ezt ugyan nem mondta egész őszintén és ingadozás nélkül – szerette volna már látni Petőfit valahol a Városliget ködös fái alatt, pisztollyal, sápadtan, szemben gyáva ellenfelével, az ünnepeles, néma segédek nagy raglánjaikban és fegyvertartó dobozokkal... Még a madarak sem ébredtek fel, kék minden, egy üres kocsi előtt bánatosan lóbálják a lovak a fejüket, az

orvos egész halkán dúdolva fel és alá sétál: mind tudják, hogy az ország első költője dobja oda életét a becsületért – nem lesz újság, képeslap, divatlap, amely meg ne írná, le nem rajzolná. Ó, csak Térey Mari olvasná már a beszámolót Sándor mozdulatairól! Biztosan első oldalon lesz... Szólni kellene Emichnek vagy Landerernek, hogy színesbe messék...

Petőfi a szomszéd szobában nem hallotta, hogy Júlia Jókaiával beszélget. Az ő ablaka el volt függönyözve, nem sütött be a reggeli nap – *Az apostol*-on dolgozott. Folyton Arany János képe lebegett a szeme előtt.

– No, mit fog szólni ehhez a tűzhöz a nagyszalontai álmos komondor? Igen, igen, az egész nemzetnek, az egész világnak írunk, de azért a legfontosabb mégiscsak az, hogy ez a dörmögő medve-mozgású jegyző, ez a vén Jankó mit szól hozzá, aztán eheti a fene egész Európát...

Alig várta, hogy elküldhesse neki. Nagyon el akarta képesíteni. Élvezte már előre, ahogy a kisudvaron, a vörös gyertyás gesztenyefa alatt olvassa János, bamba kecskék és ásító kutya között, ernyed, szinte nyálkás idill közepén – és a derék polgár-mackó egyszerre csak okulárét kér, merthogy vajon jól olvasta-e, amit ez a farkaskölyök Sándor írt a szabadságnak megszokott, szunyókáló nagypapaszerépe tanított Istenéről az égből, hogy azt mondja: „Kegyetlen az az Isten! Zsarnok vagy, és én átkozlak tégedet – légy átkozott, zsarnoknál zsarnokabb!” Ha János ezekhez a sorokhoz ér, eldugja majd a kéziratot, nehogy a felesége meglássa, mert soha többé nem főz ebédet egy ilyen betyár istentagadónak.

– Ez lettem hát? Istentagadó? – kérdezte magától. A nagy római Coriolanusnak hazaárulónak kell lennie? Az érzékeny erkölcsű, gyöngéd Hamlet *csak gyilkos* lehet? Krisztusnak a keresztfán fájó *vádat* kell kiáltani az Isten ellen, akiért a világra jött? Tragédia! Az egyetlen, ami igazán megérdemli ezt a nevet.

Megborzongatta, hogy az ő útja is ez lesz. Szerelem, Kiskunság, világszabadság, politika, költészet, nép, haza, mind-mind, amit imádott, talán éppen imádata túlcsapó lángjaiban fog elhamvadni – talán egyik sem érdemes... Tegnap este fel akarta olvasni *Az apostol* kész részait Juliának, de neki másfél órát kellett a fürdőben töltenie.

– Míg ő piperézi magát, én csak készülök a vértanúságra? – Ezt a gondolatot rögtön elhessegette magától.

– Nyugtalan vagyok, mert még mindig gennyed bennem ez a ronda követválasztási komédia! Isten! Isten! Valamit megértenél a dologból, János, ha láttad volna azt a szabadszállási papot, a képviselő úr esperes papáját, azon az éjszakán! Egész délelőtt ott imádkozott a szomszéd papokkal, egyháziakkal, presbiterekkel meg mit tudom én, miféle istenspecerájósokkal a templomban, hogy ó, nagy Isten, csak az én Karcsi fiam legyen képviselő! A híveknek is ezért kellett otthon könyörögni és zsolnározni! És ezek a vén szipirtók meg taknyos számkukacok el is hitték, hogy Illés prófétának meg a Krisztus-Atyaúristennek nincs más gondja, mint hogy Szabadszállás az ő Karcsiját bevigye a magyar parlamentbe. Mikor púposra zsolozsmázták magukat (közben honalapító Karcsi frizuráját az anyja forró vasakkal göndörítette: így illik a haza atyjához), akkor jött a rágalom: ezek a svábbogár külsejű alpapok, félpapok meg alpapok szerte szuszogtak-sugdolóztak a faluban, és gyaláztak engem! Hazudtak, rágalmaztak, pletykáztak: az evangéliumi egyszerűség és hazafiúi önfeláldozás nevében! És mikor ez is kevés volt ellenem, akkor jött a bor, papi bor, megszentelt bor, talán a kánai mennyegzőről lopta egy pápista fráter, és a derék esperes úr, kucorogva penészillatú dolgozószobájában, fején a kis selyemsapka, osztogatja a parancsot, hogy melyik hordót kell az utcára hengeríteni a pincéből, hogy a nép ordítsa részegen: dögljön meg Petőfi Sándor! Se pincéjébe, se az utcára nem kockáztatja szentséges perszónáját az esperes: náthás, nem akar tüdőgyulladást kapni – de mikor meglátta ablakából, hogy a már amúgy is jól bekocsmázott választók a jobbik hordaját lökték az utcára – méghozzá összetörve a fűben a színes törpeszobrokat –, egyszerre csak kikacsázott a löcslábú, influenzás próféta, és Karcsi fiacskája ide, fiacskája oda, visszadirigálta a drága hordót, és a rosszabbat hajtotta a politikus gyülekezetnek. Isten az, aki ilyen szolgáját tűri?

Ebben a percben Pálffy tört be ajtósnak Petőfiné szobájába, persze a *Pesti Hírlap* cikkével: az esperes úr Karcsi fia szemérmetlenül ócsárolja Sándort. Pálffy nem türtöztette magát, Sándor meghallotta, hogy káromkodik és deklamál. Letette a tollat, és bement Júlia napsütötte szobájába. Júlia abban a pillanatban megigazította a vörös szegfűt a pohárban. Sándortól kapta, vigyáz rá. Petőfi nem vette észre a mozdulatot, erre

ruhája kivágását igazította meg a nyaka alatt, amit viszont a nagyvilági Pálffy észrevett. A káromkodó modort Petőfi kedvéért vette fel, de eltekintve ettől a kis sznobizmusától, derék gyerek volt.

Sándor láztól égő szemekkel futotta át Nagy Károly cikkét. Van-e ennél utálatosabb? Egy esperes anyámasszony fattya bírálhatja Petőfi Sándort? No, Arany Jankó, mit szól ehhez a te nagyszalontai kálomista Istened? *Az* akar ilyen komédiát? Ez a történelem?

Sándor nagyon hangosan beszélt, Júlián idegesség vett erőt, és kiment. Pálffynak nem tetszett a dolog, később mondta is Jókainak, mikor egyedül voltak: ez a Szendrey lány azt szeretné, hogy Petőfi tüzes próféta és francia szalongróf legyen egy személyben, ami kissé valószínűtlen ötvözet.

– *Ezt* írd meg, ezt, Móricom – mondta Sándor –, ezt a szép hármasságot Nagy Károly úr életéből: az Isten álarcákba bebábozott kistemplomhernyóit, a kávénékéknek meg hülye cigányoknak pletykázó, hazudozó egyházközségi bérenceket. És a bort, a bort... Tartuffe-öt, vasorrú bábát meg egy hordó ecetes lórét kell Karcoska címerébe pingálni, felakasztani majd a nemzetgyűlésben a feje fölé, hiszen éktelen büszke a nemeslevelére! História kapcája! – durrantotta még utána. – Hol lövöm le ezt a kutyát? Hol és mikor?

Pálffy és Jókai rögtön vállalták a párbajsegedségeket, és egyenesen elindultak Nagy Károly

lakása felé. Jókai gyorsan megborotválkozott, nem annyira Nagy Károly, mint a kinyalt Pálffy miatt – jobban összevágta magát sietésében, mintha párbajozott volna. Petőfi jó darabon elkísérte őket – nagyon forrón csókolta meg az előszobában Júliát, hogy *ne* kelljen a szerelemre gondolnia. Az utcán Petőfiből ömlött a keserűség:

– Ezt nyelje le valaki, hogy engem, aki tizenötödikén szabadon kinyomtattam a *Nemzeti dal*-t Pesten, királyok, Metternichek, kamarillák és pandúrezredek között és ellenére: engem, aki Európa asztalához vagyok hivatalos, engem – mocskos szabadszállási kishivatalnokok akarnak cenzúrázni? Hogy csak akkor mondhatom el programbeszédemet, ha előbb *leírom*? Szépen, olvashatóan, mint egy elemi iskolai dolgozatot? És akkor ezek a cvikkeres, fokhagymaszagú tanácsurak összeülnek, megvitatják, szuszogva, tubákolva és Werbőczi idézve, zöld asztalnál, petróleumlámpánál, minden pillanatban egy hajdút szalajtva a gróf úrhoz, hogy ezt elfogadja-e, vagy egy főkortest az esperes úrhoz, hogy hát mit szól hozzá! Ezt velem, március után három hónapra? Vagy vége lesz ennek a talpnyaló bürokráciának, vagy nekem lesz végem, és vége a hazának, az egész világnak! Krisztus menjen a betűragó, tallérszopogató Kaifáshoz engedélyt kérni, hogy megválthassa a világot? Szent Pál alkudjon meg három ezüstpénzben és két hazugságban egy görög csendőr őrmesterrel, hogy beszélhessen öt percig egy Athén végibe rúgott istállóban?

Pálffy a közeli vendéglőbe lépett be, hogy fölhajtsa egy fröccsöt, Jókai és Petőfi ez alatt kint vártak. Ebben a helyzetben önkéntelenül halkabb, borongósabb lett Sándor. Míg két emberhez beszélt, az az egész világ volt – egyhez, az már csak belső barát, oda nem kell a pusztába kiáltó szava.

– Mondd – kérdezte Jókaitól –, ez, ez vár miránk? Minden prófétára és apostolra, mindörökké? Tehetségem, hitem, kardom – mind hiába? A történelem bohózat, céltalan? És Metternich győz? És schönbrunni kávécsészéje mellől meséli egy rejtekajtón belopott barátnőjének, hogy: „armer Petőfi, ein typisch ungarischer Narr... – ein wenig Zucker noch, Toinette”... Pfu! És *ezt* akarja? Móric, aki ezt a kettőt átélte – márciust, ahol én voltam Magyarország, és ezt a júniust, ahol lichthófablakokból kibandzsító segédjegyzők meg a szentegyházról leborrahalózott pandúrok közt beszélhettem, mint kegyelemből deszkára engedett rossz színész vagy vizsgázó diák... ezt a poklot! Elkábulok arra a gondolatra, hogy Petőfi Sándor lent beszél, és fent a balkonon sváb lakájok mérik a szónoklat hosszát óriási zsebórákkal. Krisztus beleférhet egy apróhirdetésbe? Megírtam az új Krisztust, a tizenkilencedik század Krisztusát, a magyarok és Európa Krisztusát: *Az apostol*. Olvasd el!

Vagy ha akarod, majd én felolvasom neked...

Pálffy kirohant a vendéglőből, valamit mondott Jókainak, az pénzt kotort elő zsebéből, azzal Pálffy visszaszaladt a pulthoz, és mivel szégyellte az egész pénzkéresi jelenetet, franciául köszönt el a csapostól: „Au revoir!” Jókai és Pálffy később elváltak Petőfitől: közel voltak már Nagy Károly lakásához.

Saját maga nyitott ajtót. Óriás kockás, gigerlis nadrág volt rajta. Mikor a két férfit meglátta, szemmel láthatóan megijedt. Jókai felmutatta a *Pesti Hírlap*-ban megjelent cikket Petőfi ellen. Nagy Károly első pillanatban olyan mozdulatot tett, mint aki rögtön kidobja őket, de nem a nagylegények bátorságával, hanem inkább az elkényeztetett kölykök dacosságával és hisztériájával. Utálta, az indulatos gyávák szokása szerint, hogy nagyhangú cikkének következménye is van. De aztán betessékelt a vendégeket a szobába, ő maga jó ideig eltűnt a másik ajtón, melyen át elég izgatott társalgás hangjai szűrődtek át: hallatszott Nagy Károly fojtott beszéde is.

– Ez képes és bög odaát az anyja ölében? – bökte oda Pálffy a türelmetlenkedni kezdő Jókainak.

Egy idő múlva Nagy Károly mégis visszajött. Nevetségesen erős kölnivíz- és pomádészaga volt. Miközben beszélt, konyakillatot lehel. Mindez, mikor ajtót nyitott Jókaiéknak, nem érzett rajta. A szomszéd szobában lötyökkel akart valaki egy szemfordulás alatt hőst meg világfit csinálni belőle? A párbajra hívást nem fogadta el, olyan zagyva kifogással, hogy akit ő becstelennek nevezett, az becstelen, becstelen emberrel meg nem lehet párbajozni.

– Uram, most tette a logika fejére a koronát – mondta neki Jókai, miközben Pálffy egy képet nézegetett, melyen Nagy Károly babérkoszorúját leemeli pomádés fejéről, és egy Rozál nevű, elég kebles hölgy ölébe helyezi.

– Rafinált szimbolika – jegyezte meg Pálffy, hogy Jókait egy kissé felrázza. Ugyanis ha valaki nagyon logikátlan volt, akkor Móricból kitört a fiskális, és olyan jogi elemzésekbe kezdett, hogy mintadarabok lehettek volna a Kúrián vagy az egyetemen. Nagy Károly gorbáskodott, de belül reszketett saját szavaitól. Türelmetlenül tessékelt ki a két segédet, látszott, hogy már nem bírja tovább a szerepet.

– No, ehhez aztán mit szól Sándor apostol, ha majd megtudja, hogy ez a poltron nem mer párbajozni? – kérdezte Pálffy az ételszagú lépcsőházban. – Meg se merem mondani: minket ver agyon.

Nagy Károly a függöny mögül kancsított az utcára, leste, hogy Pálffyéknak merre mennek, ő is rohant volna el hazulról, de nem akart a két segédbe beleszaladni. A szakácsnő utánaszólt, hogy mikor jön haza ebédre, mire Károly valami olyat kiáltott vissza, hogy talán soha, meg

Somogyi Győző:
1848, Petőfi

hogy akinek vállán Atlaszként egy ország terhe nyugszik, mit annak kacsamáj meg madársaláta? Mindent bezárt és eldugott, hátha Petőfi betyár társai feltörrik a lakását!

Egy negyedóra múlva a rendőrségen volt, Perczel rendőrfőnök előszobájában. Alig tudott uralkodni magán, a bélyegeket nyalogató álmokóros szolga meg is kérdezte, hogy anyagilkosságról vagy nőrablásról van-e szó. Mire ő majdnem sírva fakadt, s azt mondta, hogy rosszabb, rosszabb, sokkal rosszabb! Országgra szóló összeesküvés. Mikor ezt meghallotta egy arra csoszogó vén iktató, bement Perczelhez, aki soron kívül fogadta Nagy Károly képviselőt. Nagy Károly úgy esett a mérhetetlenül nagy hivatali bőrfotelba, mint agyonlőtt kacska a mocsárba. Előadta, hogy életére törnek, Petőfi országos konspirációt szervezett, nyilván nemcsak ő, hanem az egész nemzetgyűlés ellen, fel kell keresni minden egyes nemzetgyűlési követet, és értesíteni a dologról! Ő kéri Perczelt, hogy adjon neki itt, a rendőrségen, egy védett szobát, mert lehet, hogy az utcasarkon most töltik azt a pisztolyt, mellyel őt és bizonyára egy időben nagytiszteletű esperes apját is agyon akarják löni. Az egyház, a nemzet, a szerelem hármasságát ez, hívják ide menyasszonyát, de azt is kísérettel, detektívek és lefüggönyözött kocsi nélkül szó sem lehet róla.

Perczel apró, kedélyes, kopasz emberke volt, és Nagy Károly előadása alatt kéjesen hintáztatta magát óriási íróasztala mögött. Olyanok voltak együtt, mint egy újévi kismalac, meg egy elázott madárijesztő. A végén megjegyezte a főnök, hogy aggályai teljesen alaptalanok – saját „rendőrfőnöki felelősségére” menjen haza.

– A rendőrség... az összeesküvők oldalán... – suttogetta Nagy, mint akiben egy világ omlott össze. Nem tudta, hogy a főutakon vagy a mellékutakon menjen Rozálhoz (aki a babérokot tartja az ölében, mintha spenótot pucolna), hol les rá kevesebb veszély? Végre a főutak mellett döntött.

Rozál és anyja éppen az eljegyzést akarták aznap megbeszélni Károssal, mikor az minden bevezetés nélkül örök válás-ról kezdett szavalni. Le sem ült, be se ment, mindjárt az előszobában kezdte. Ő már nem a magánéleté, hanem a közés, a Történelem rátette kezét, eljegyezte a halállal, ő már nem lovon vagy fiákeren, hanem koporsón megy a Parlamentbe. Hogy megéri-e az estet, nem tudja, mindenesetre szeretne rögtön elutazni tiszteletes atyjához, bár lehet, hogy épp ott lesnek rá legtöbbször Petőfi haramiái közül. Mikor ideért, zokogni kezdett és felkiáltott: „Apám, mit vétettünk mi azzal, hogy mindig csak a jót akartuk?” Rozál csillapította, szégyellte, hogy barátnői a szalomban hallják az egész komédiát.

Petőfi egy kis kávéházban várta meg Pálffy és Jókait. Mikor megtudta, hogy Nagy Károly nem hajlandó párbaizni, csak kacagni tudott az utalattól. Aztán kérte őket: hagyják magára,

csak szóljanak Júliának, hogy itt várja. A kis kávéház szemben volt azzal az épülettel, ahol a nemzetgyűlés ideiglenesen gyűlésezni fog. Önkinzásból választotta ezt a helyet? Elővette papírjait, de úgy érezte, indulatai annyira viharosak, hogy még az ő stílusa sem bírja. Türelmetlenül várta Juliát, hogy neki beszélhessen. A pincér nemsokára jelentette, hogy egy másik szobában várják. Júlia volt.

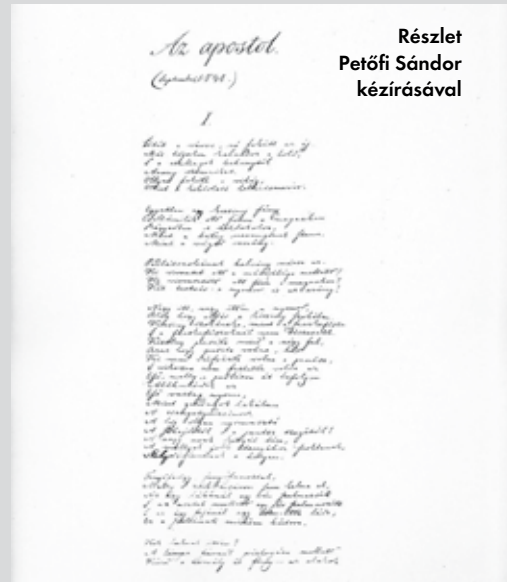
– Ha római hős, népvészér, mártír költő felesége akarsz lenni, hagyj el, Júlia! (Milyen ünnepeles – gondolta Júlia, és félt.)

– Mert Petőfi Sándor az lesz, ami most, ebben a pillanatban. A nemzet döntött: neki rongyok kellene, nem hősök. Három hónappal ezelőtt azt hittem, hogy Isten angyalaival megyek fel Jákob létráján nemzetemmel az égig. Kiderült, hogy március 15-én csak alkalmi pojjának szerződöttem hazám, egyetlen kurta jelenetre, afféle kikiáltónak a történelem elé. A nagy drámát, a főszerepet – a Nagy Károly urak játsszák el! Én? Majd csak itt acsarkodhatom a kávéház sötét zugában, és nézhetem, hogy vonulnak be díszmagyarban, mint új honfoglalók, az országgyűlés palotájába – esperek pityergő kölykei... Lehet ez? Túrte ezt az én földem, a gólyák és a nádak, a lóherék és a fecskék, az anyám lába nyoma a földön és az apám kurjantása az udvaron és az Atyaúrsten? Ez mind Nagy Károlyokat akar? Ezek öt perc múlva Bécsbe fognak szaladni, és bocsánatért zokogni Metternich előtt, aki majd kihirdeti az országnak a penitenciát!... Itt valami sátáni fordulat történt. Júlia, egészen egyedül maradtam. De ennek így kell lennie. Amit most mondok, vedd úgy, mint egy végrendeletet, vagy mint üzenetet annak, akit méhedben hordozol. Ha jobban szereted szülőfölded utolsó hervadt fűszálát, mint az ég minden üdvösségét: szülőfölded megtagad téged, kiüldöz, elfelejt, vagy a szemedbe vigyorog. Ha jó akarsz lenni, mint Krisztus, akkor az Istennek hitvány hivatalnokai: egyházak, papok csöngővel és balzsammal, lopott borral és tömjénnel fognak elégetni, mint eretneket vagy eszelős boszorkányt. Útjukban lennél különben. Ha életedet áldozod a magyar szabadságért, akkor leszolnak, mint részeg fűzfapoétát, összeférhetetlen demagógot, királygyilkost. Mert mit nekik a szabadság, ha Metternichnek dobott néhány magyar fiú életéért bárók lehetnek Bécsben! Vagy mit nekik a sajtó szabadsága, akik vagy analfabéták, vagy csak rendeleteket olvastak. Nyomorult az én sorsom, Júlia, Pál apostol sorsa ez: gyaláznak minket, és éheztenek, üldöztetést szenvedünk, a világnak salakja és söpredéke lettünk!

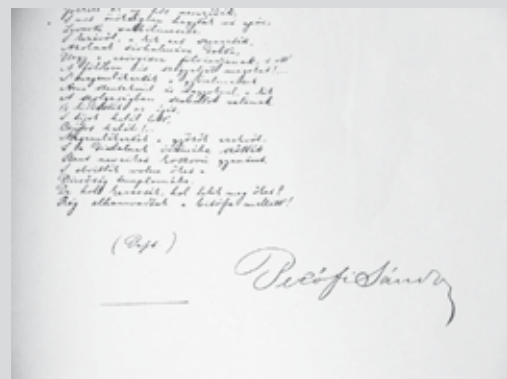
Júlia elmerengett. (Párbaiz nem lesz, elmaradt. De nem több-e ez az indulat?)

– Írd meg – suttogetta Sándornak –, írd meg!

(És most nem a francia regények párbaiz-illusztrációit látta képzeletében, hanem *Az apostol* nyomda meleg első kiadását.) ♦♦

Részlet
Petőfi Sándor
kézírásával

KÜLÖNLEGES KÖTET

Szentkuthy Miklós képzeletszülte Petőfi-története mellé kívánczik az alábbi érdekes antikváriusi hirdetés, amelyet az interneten találtam. Petőfi Sándor *Az apostol* című művének egy különleges példányát így ajánlja vételre a tulajdonosa: „Használt, papírkötésű, ritka kötet, amely Petőfi Sándor kézírásával adja közre *Az apostol* című költeményét. Számozott, mindössze 500 példányban jelent meg, ez a 382. számú példány. Kiadó, évszám nem szerepel benne. Kötése ép, lapjai tiszták, csupán a papírkötés alsó szélei sérültek, gyűrötttek.” Íme, a különleges kötetről készült felvételek! (*A Szerkesztő*) ♦♦

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

ÍRÓFELESÉG?!

(Elhangzott Ratzky Rita *Családi levelek – Szendrey Júlia élete, pályája és levelezése Szendrey Máriával* című kötete bemutatóján, 2018 júniusában a Petőfi Irodalmi Múzeumban.)

SZENDREY JÚLIA személyisége akkor is mindenképpen a legszervezebb része volna a magyar irodalomnak, ha egy sor sem maradt volna fenn tőle. Két oknál fogva is. Az egyik az, hogy Petőfi Sándor szerelme és felesége volt, a másik pedig az, hogy Arany János írt egy verset róla, amelyet ugyan életében sosem tett közzé, de fia, Arany László sajtó alá rendezte, amikor 1888-tól megkezdődött a költő hátrahagyott iratainak kiadása. Megjelent ezenkívül a Ráth Mór-féle kanonikus kiadásban is, a hátrahagyott verseknek szentelt kötetben. Ebben a versben egy nagyszerű rémballadát olvashatunk, amelyet olyan probléma nélkül – vagy csak olyan nehézségekkel szembenézve – kellene és lehetne elemeznünk, mint ahogy Sir Patrick Spens vagy más szerzők korabeli balladáit, már ha nem volna áthallása egy valóságos személy, egy valóságos egyéniség és egy valóságos történet iránt. A vers „külsője skót, a belseje magyar”, mint ahogy maga Arany írta egyszer kifakadva egy költőbarátjának, aki nem vette észre mindezt. De mások ráismertek, pontosabban ráismerni véltek Szendrey Júlia alakjára a versben, mert Arany – mint éppen ebből a kötetből kiderül – bensőséges, családias, baráti viszonyban volt nemcsak Máriával, Júlia húgával, Gyulai Pál feleségével, és emiatt az egész Gyulai családdal, hanem magával Júliával is. Ez az Arany-levelezés néhány utalásából is egyértelműen kiderül. Az a szörnyű gyász taszította őt *A honvéd özvegye* megírására, amely Petőfi elvesztése után fogta el őt, vagy az a bizonytalanság, amelyet azok miatt a hírek miatt érzett, amelyek egy ideig még éltették benne a reményt, hogy barátja még él. Tehát nem azért írta, mert bántani akarta volna Júliát. Mindenesetre már csak e miatt a vers miatt is főszereplőként tárgyalná Szendreyt az utókor, mind az Arany-, mind a Petőfi-életmű tárgyalása során, még ha maga Szendrey Júlia egy sort sem írt volna.

De mit tesz Isten, nem minden papír vész el, sőt, nagyon sok megmarad, bár sajnos nem annyi, amennyi kéne. Így aztán néhány előzetes közlés után – amelyek például a már publikált, de össze soha nem gyűjtött verseket szedegették össze a század elején – bombaként robbanhatott az a *Szendrey Júlia levelesládájának* elnevezett irathalmaz, amelyet Mikes Lajos jóvóltából vehetett kezébe a nyájas olvasó 1928-ban, majd 1930-ban, ráadásul rögtön egy regény, pontosabban egy regényes feldolgozás keretében. Azóta persze szerencsére újabb papírok csatlakoztak hozzá. Buza Péter például a *Bagolyröpte Pest felett* című könyvében írt a Horvát családról, Júlia második férjének családjáról, és ebben rengeteg dokumentumot érintett. Azonkívül az utóbbi időben Gyimesi Emese is rengeteg foglalkozott a kérdéssel. Olyan forráscsomag került tehát elő, amely föltétlenül kihívta az újraértelmezést.

Érdemes röviden áttekinteni, mi az, ami megtörtént, és mi az, ami nem történt meg tudománytörténetileg ezen a területen. Nagyon sokáig szinte kizárólag erkölcsi, erkölestörténeti megközelítés diktálta az értelmezéseket, tehát a magyarországi polgári élet vagy a 19. századi erkölcsi normák alapján tárgyalták Szendrey Júliát. Például azt, hogy illik-e eldobni az özvegyi fátyolt tíz nappal a gyászév letelte előtt, valamint, miután előkerült a Mikes-féle anyag, azt, hogy mi lehetett az a rejtelmes pornógyűjtemény, amelyet a második férj nézegetett, és amelyről a halálos ágyán fekvő Júlia írt búcsúlevelében. (Ezt a

búcsúlevelet egyébként édesapja, a matuzsálemi korú Szendrey Ignác, aki kilencvenöt éves volt, amikor meghalt, sosem kapta meg.) Ebben a levélben nyíltan megvádolja férjét olyan dolgok kísérlétével, amit, hogy finoman fogalmazzak, molesztálásnak nevezhetünk, de amit a férje a maga részéről a házastársi kötelesség teljesítéseként nevezett meg. (Heltai Gáspár még „kuszpitálásnak” hívta.) A szakirodalom tehát nagyon sok dolgot feltárt, és emiatt kezdtük jobban megismerni Júliát. Másokat pedig fellelkesített az ő alakja, az írók és a filozófusok részéről is.

Haynauk valamelyik segédje – Haynau különben itt, azaz a Károlyi-palotában, a mostani ülésünk színhelyeül szolgáló teremmel szomszédos szobában írta alá a halálos ítéleteket, szóval a legjobb helyen vagyunk, amikor arról a bizonyos hercegről beszélünk, aki egyes legendák szerint orosz, mások szerint német vagy osztrák – gálánsan felajánlotta Júliának, hogy ha a szeretője lesz, akkor szerez neki útlevelet, különben deportáltatja. (Ez már csak így szokás lovagias férfiaknál, akik ráadásul hercegek és tábornokok is.) Ha elolvassuk a leveleket, kiderül, hogy ez a közeledés – próbálok valahogy érzékletesen fogalmazni – a legocsmányabb barátnői pletyka lábvizébe áztatva történt meg. Mindaz, amit ráaggattak szegény Júliára, vagy cselédplettyka, vagy a barátnői és pártfogónői erkölcsi elítéléséből származó folyosói pletyka, amelyeket aztán a legnagyobb örömmel fogadtak olyan nagy irodalomtörténészek is, mint maga Hatvany Lajos.

Ratzky Rita kiadása szerencsére nem erről az oldaláról ragadja meg Szendreyt, tehát nem regényesít, mint ahogy, mondjuk, Herczeg Ferenc. Hatvany kapcsán valószínűleg nagyon is igaz van Ratzkynak, amikor azt írja, hogy vele egyszer nagyon csúnyán bánhatott egy nő, és ezt Szendrey Júliában véli felismerni. Mindenesetre Hatvany az, aki talán a leghatékonyabban rontotta ennek a derék nőnek az erkölcsi hitelét.

Zárjuk most be ezt a gondolatmenetet, mert ott tartottunk, hogy tudománytörténetileg a források feltárása nyomán – nagyon helyesen – megnyílt a lehetőség, hogy tisztázzuk Szendreyt egy csomó alaptalan vád alól, és közelebb mehessünk a valóságos lelkületének, gondolkodásmódjának a megismeréséhez. De a legfontosabb kérdés mégiscsak az – legalábbis, ha az egész személyiséget figyelembe vesszük –, hogy milyen író volt, milyen költő volt, milyen műfordító volt, mennyiben úttörője a magyar nőirodalomnak, amelynek akkor éppen nem volt olyan különösebb dagálya, amikor ő elkezdte. Azt hiszem, az sem igaz, amit Hatvany az erkölcsi elítélés mellett még úgy mellesleg hozzáragaszt a Szendrey-képhez, hogy a legrosszabb Petőfi-epigon, hogy Petőfit utánozná a naplóiban, ugyanúgy, ahogy a gyermektegy verseiben. Ezzel, ahogy költőként a legelítélőbbben, a lelegezelebbben szól róla, nem érthetünk egyet. Másrészt az is árnyalhatja a képet, hogy Hatvany még egy csomó anyagot nem ismerhetett, most tehát végre itt az ideje, hogy egy nem akármilyen személyiséget, egy írónőt megismerjünk, és elkezdjük beilleszteni őt a magyar irodalom történetébe.

Szendrey az 1840-es években kezdett el írni, már Petőfi megismerése előtt írt naplót, és foglalkozott irodalmi tervekkel. A nagy udvarlói karból, amely körülvette, és amelynek egyikéhez-másikához a papája is próbálta néha hozzáadni, a sok úri gyerek között botrányosan kirítt egy zseni. Ez volt Petőfi, és nem mondhatjuk, hogy különösből vagy feltűnési viselkedéséből választotta volna őt, vagy azért – amivel egyesek szintén megvádolják –, hogy a Petőfivel való házasság révén gondolta a saját karrierjét egyengetni, hogy az ő hátán vagy vállán kapaszkodhasson fel az irodalom mennyországába, mint afféle lajtorján. Nem.

Fontos számításba venni, hogy azelőtt is volt már egyszer virágzása a költőnek, gondolok itt a göcseji Helikonra és ehhez hasonlókra. Azt viszont ki lehet jelenteni, hogy a reformkori sajtónak az a típusa, amelyik rendelkezésre áll szépirodalmi szövegek közlésére is, nem kedvezett a nőíróknak. Ennek ellenére Szendrey rendszeresen publikált verseket, 1856-tól, tehát Petőfi halála után, ezenkívül fordítóként is feltűnt, és aztán megjelent a fő művének nevezhető *Andersen-fordítás*. Sokan vádolták azzal, hogy a Jókai által lehozott naplórészlet különbözik attól, ami a később előkerült autográf kéziratban olvasható, de aztán kiderült, hogy csak azokban a dolgokban különbözik, amelyeket Petőfi saját maga javított benne, a Jókai-val való megbeszélés után. Tehát azokat a szövegeket is komolyan kell venni, melyek még a férje életében jelentek meg.

Költészetéről elmondható, hogy semmiképp sem Petőfi-epigon. Megértette és átvette azt az alkotómódszert, amelyet Petőfi is használt, a népies kezdeményezések sokféleségétől kezdve, Csokonai, Bajza és Kunoss iskolájáig, és mégis valami egészen mást csinált. Hiába ismerte Petőfit, a népies manírban is olyan különlegeset és egyedül tudott alkotni, ami megállja a helyét.

Szendrey és Arany költészetének hasonlóságáról is érdemes röviden szót ejteni. Arany 1852 és '55 között sokat kísérletezett. Ezeket a verseit egy Arany-összesben nehezebb megtalálni, mert időnként összevonva, néha meg külön, *Népdal 1.* és *Népdal 2.* címen szerepelnek,

de van, hogy csak a kezdősorok mutatójában lehet őket megtalálni. De ha megtaláljuk, és elolvassuk őket, akkor rájövünk, hogy Arany is keservében írta ezeket a szövegeket. A keserűsége mindkettőjüknek, tehát Aranyknak és Szendreynek is minden oka megvolt, de nála felmerül egy különlegesség is, ami aztán más írásaiban, a naplójában és a hűgával folytatott levelezésében is egyértelművé válik, ez pedig nem más, mint a halálvágy motívuma, ami ugyanakkor nem hasonlít azokra a változatokra, amelyeket természetesen ismert a francia vagy a német irodalomból. Hiszen nagyon sokat olvasott, regényeket és novellákat, olyan romantikus és vadromantikus történeteket, amelyek nem is voltak lefordítva akkor még magyarra, és csak később fordították le őket, vagy soha. Megkerülhetetlenek ebből a szempontból George Sand regényei, akihez mindig hasonlították, vagy, hogy mást, egy németet is mondjak, Theodor Mügge. De lehetne sorolni még jó párat, rémregényírókat, például Eugène Sue-t, vagy épp olyanokat, akiket maga Petőfi is nagyon szeretett és időnként magasztalt is, Dickensszel az élen. Tehát Szendreynél másfajta halálvágy jelenik meg, eltérő a romantikában elterjedtől, mint a magyar irodalomban például Bajza vagy Vörösmarty. Több köze van a fizikai szenvedéshez, melyre, úgy látszik, korábban is meglehetett minden oka. Nagyon nehéz kórtörténetileg rekonstruálni a rákot, amelyben végül fiatalon meghalt, de az biztos, hogy voltak előzményei. A lelki betegségekről és arról, hogy miféle családi bajokat és konfliktusokat zúdított a nyakába mindkét házasságával, arról most megint ne beszéljünk, elég, ha azt a légtörtéket elképzeljük, amelyben

élnie kellett. A Bach-korszakot természetesen át lehetett élni nőként olyan víg özvegy módjára, mint akik a Tolnai Lajos regényeiben fordulnak elő megrovólag, és amelyet próbáltak derék barátnői Szendreyre is ráerőltetni. De át lehetett élni így is, befelé fordulva, önmardosva, a halálra vágyva.

Van még egy különlegesség, ami megint Aranyhoz hasonlítja őt, nevezetesen a lélek halhatatlanságának és a test halandóságának képzete, amely szerint a földi élet porrá zúzza az egyéniséget és mindent, ami élt valaha, azért, hogy majd legyen hely az újabb élőknek. Ez tehát egy teljességgel materialista felfogás, amelynek néhány másik eleme a korban divatos volt, elég Mentovich Ferencre vagy Petőfi néhány kijelentésére gondolni a lélek halandósága vagy halhatatlansága kapcsán. Mi lesz a lélekkel? Van-e lélekvándorlás? Petőfi híres verse, a *Halhatlan a lélek*, amelyet Ratzky Rita könyvében hosszan elemez, ahogy korábban más vonatkozásban szintűgy tette, és

LÁBJEGYZETEK:

¹ Szendrey Júlia *Levelesládájának kincsei*, Arany János *Elveszett kéziratjai*, Petőfi Sándor *Ismeretlen kéziratjai*, s. a. r. Mikes Lajos, Budapest, Lantos, 1928; Szendrey Júlia *Ismeretlen naplója, levelei és halálóságán tett vallomása*, s. a. r. Mikes Lajos, Demői Kocsis László, előszó Bethlen Margit, Budapest, Genius, 1930.

² Buza Péter, *Bagolyröpte Pest felett: Szendrey Júlia nemzetsége*, Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület, 2016.

³ Ratzky Rita szakdolgozatként hivatkozik rá, de ennek több részlete, illetve más tanulmányok is megjelentek a szerzőtől a témában, ld. pl. Gyimesi Emese, „*Ugy jártok, mint a pillangó, mely a tűzbe száll*” Szendrey Júlia irodalmi pályájának problémakörei, 2000, 2013/2, 48–60; Uő., *Az excentrikus nő és a múzsa (Szendrey Júlia alakja a magyar kulturális emlékezetben)*, Hévíz, 2015/6, 463–469.

⁴ *Keleti mesék*, vál. Honti János (Fabula), Budapest, Bibliotheca, 1943.

Halj meg, midőn legboldogabb vagy!

Julia

Szendrey Júlia kézírása

Arany *Honnan és hová?* című verse rokonok, ugyanabból a témakörből veszik témájukat. Mindkettő felvázolja a consensus omnium bonorumot, hiszen így szokták hívni a teológiában azt a tételt, mely szerint minden kultúrnép, még a legvadabb is, hisz istenben és a lélek halhatatlanságában, csak az változik, hogy milyen formában. Kivéve a művelteket, amelyek egy másik Arany-vers megjegyzése szerint nem részesei az emberiség konszenzusának: „Mikép egy isten-atyja van / Az égben e családnak, / Kit (a művelteken kívül) / Minden népek imádnak” (*Gondolatok a béke-congressus felől*). Van egyrészt a lélekvándorlás, de van emellett nyolc-tíz másik változat, melyeket felsorol a *Honnan és hová?*-ban, és amelyeket – érdekes módon ebben a kötetben teljes egészében közölt szövegben – Szendrey Júlia is latolgat, és ha nem csalódom, naplójának egy olyan részében, amelyet a násztútján írt, Koltón. *A szerelem országa* című Petőfi-versnek eddig csak a Gyöngyösi István-féle előzményét nézte meg a filológia, de senki nem ment utána annak, hogy ezen a hosszúra nyúlt, kora őszi költői tartózkodáson valójában két író is viaskodott egymással, még akkor is, amikor éppen nem szóltak egymáshoz. Ott született írásaikban mindketten valahogy azt igyekeznek körüljárni, hogy hogyan viszonyul egymáshoz a szerelem mint az öröklét egyetlen megfogható bizonyítéka és az a pusztulás, amely vár ránk, és amelyet az ősz körénk varázsol. Mind a ketten eljutottak valahova ebben a gondolatmenetben, olyannyira, hogy Petőfinél, *A szerelem országában* még az öngyilkosság a legpozitívabb lehetőség, fel is kötik magukat a fára a derék férfiak.

A költő mellett a műfordító Szendreyről is beszélünk kell, különösen azért, mert, azt hiszem, nem kell bizonyítani, hogy Andersen nélkülözhetetlen, hihetetlenül fontos szerző, talán az emberiségnek adott egyik legnagyobb ajándék. (Én legalábbis nem szeretnék olyan gyerekekkel találkozni, akik legfeljebb csak az internetről ismerik a műveit, japán rajzfilmes feldolgozásban.)

A műfordításokat tartalmazó nagy fejezetnek van egy hallatlanul izgalmas vonása, ugyanis Ratzky Rita megkereste azokat az eredeti német szövegeket, amelyekből Szendrey dolgozott. Van ezek között olyan, amelynek van újabb kiadása is, de a sajtó alá rendező a régieknek is utánajárt, így össze tudta vetni Szendreyét az utána következő magyar fordításokkal is. Nagyon izgalmas, hogy csak egy teljes magyar Andersen-fordítás van, Hevesi Lajosé, amely németből készült és szintén az 1920-as években jelent meg három kötetben. Ratzky a szövege összevetése révén bebizonyítja, hogy Hevesi sok esetben felhasználta Szendrey fordítását, és ahol olyan jó megoldást talált, amelyre ő sem tudott jobbat, átvette Szendreytől a fordulatot. Az utánuk következő többi Andersen-fordítást is nagyon tanulságos végigolvasni, ugyanis nem akárcik készítették, Rab Zsuzsa és Vas István, de ezek válogatások, tehát van olyan mese, amelyet Vas István nem fordít le, de Rab Zsuzsa igen, vagy fordítva. Mindegyik kiállja a versenyt, pedig ezek nem könnyű szövegek, és amennyire ezt én meg tudom állapítani, a dán eredetihez képest is jók. (Természetesen nem tudom ezt teljességgel megítélni, főleg amiatt sem, hogy ezek a fordítások közvetítő nyelvből készültek; az elemzéshez dán szakirodalmat kellene használni, hiszen nyilvánvalóan van jó néhány dán disszertáció, amely arról szól, hogy Andersen

a világban milyen fogadtatásra talált, és így tovább. Tehát akad még munka ezen a területen a skandinavistáknak is.)

Azt hiszem, mindenkinek azok a legmaradandóbb gyerekkori olvasmányélményei, amikor egy klasszikussá vált és prózaíróként is jelentőssé vált nagy költőt olvas először életében. A gyerekkori élményeim közül számomra legmaradandóbbakat mind lefordította Szendrey, például a *Paradicsomkert* címűt, amely a legmisztikusabb, legmitikusabb és a leginkább befolyásolt a keleti mese világa által. Ez a mese az *Ezeregynap* című perzsa mesegyűjteménynek a hatását is mutatja, különösen Dzsánsah történetét, amelyet Honti János fordított le később magyarra. Maga az egész gyűjtemény francia fordításban terjedt el a 19. században Európa-szerte. Andersent valamiért nagyon rokonnak érezte magához Szendrey. (Nem minden fordítás olyan, amelyet a kiadó ad, és megélhetésből vállalják. Petőfi például így fordított időnként, Arany pedig a másik utat próbálta, de a kiadónak az nem tetszett. Arany, aki, akárcsak Petőfi, nagyon szerette Dickenst, magától jött rá arra, hogy a *Martin Chuzzlewit* egy nagyszerű regény, felajánlotta egy pesti kiadónak, az visszautasította, mondván, hogy az túl jó a magyar olvasónak, tehát nem kell vele foglalatzkodni. Aztán késett is vagy húsz-harminc évet a magyar recepciója.) Mindenesetre nagyon fontos kiemelni azt az alkotó tevékenységet és azt a gesztust, amivel végül sikerült egy rohammal bevenni a magyar olvasók szívét és Andersen-olvasásra bírni őket.

Térjünk rá a harmadik, legfontosabb és talán legizgalmasabb dologra, a levelezésre. Itt furcsa tükörben látjuk mindkét Szendrey lányt: Marit, Gyulai Pál özvegyét, és Juliát, Petőfi özvegyét és később Horvát Árpád feleségét, tudniillik anya-leány viszonylatban mutatkoznak a levelekben, ami egészen hihetetlen, hiszen csak tíz év korkülönbség volt köztük. Mari anyácskámnak szólítja Juliát, és megdicsér néha embereket, mert azok, akármilyen hülyék is, rájöttek arra, hogy ők tényleg nagyon szeretik egymást, de annyira, hogy ez elválaszthatatlanná teszi őket. Díjazza tehát, ha valaki rájön, hogy ez nem a szokásos tinglitangli, amelyben receptekről, a férjek viselkedéséről, főzésről, nyaralásról és hasonlókról esik szó. Holott nagyon sokszor ilyesmikről is van szó a levelekben, mert el vannak egymástól szakítva, más-más városban élnek. Mari egyre betegebb, de maga sem tudja, mi baja van. Végül kolerában halt meg, de előtte idegbetegséggel kezelték Vihnyefürdőn, az idegi betegségnek valamilyen nagyon baljós változatában szenvedett, amely időnként teljes feledékenységben, időnként rohamokban, rémálmokban nyilvánult meg, amelyeket Mari nagyon érzékletesen tud leírni. Kettejük – nem teljes egészében megmaradt – levelezése azért is kincs, mert látszik belőle az, hogy menet közben a stílusukat is fenik egymáson. Meg is jegyzi egy alkalommal Mari, aki szerény, mivel ő a fiatalabb, és fensőbbeséges főnöknek tűnő nővérenek ír, aki mindent jobban tud, hogy „...haha, ezt nem gondoltad volna, hogy ilyen poént is tudok ám! Mert ez neked erről nem jutott volna eszedbe, nekem viszont igen! Na de hagyjuk!” – mondja nyájasan, és a poén után tovább folytatja a közönséges beszédet.

A kötet rendkívül sokféle irodalmi világot, műfajt kínál fel nekünk, gyönyörködtetés és tanulság céljából, ezért a könyv kiadását a lehető legnagyobb mértékben örömmel fogadtam és ajánlom mindenkinek. ♣

OJD – Irodalom és könyv 26 percben

Orbán János Dénes költő, prózaíró műsora a kortárs magyar irodalmi életbe enged betekintést.

A műsor célja, hogy a közönséggel megismertesse és megszerettesse a kortárs magyar irodalom szerzőit és legújabb műveiket. A 26 perces műsor folyamán izgalmas életutakkal, felfedezendő könyvekkel és megerintő idézetekkel találkozhatunk. Az OJD – Irodalom és könyv 26 percben hetente, vasárnap délutánonként látható az M5 csatornán. Most a szeptember 16-án elhangzott műsorból adunk közre részletet.

Mandics György irodalma

Orbán János Dénes: – *Lectori salutem! Köszöntöm az olvasót! Mai műsorunk vendége, Mandics György író, költő, nyelvész, irodalmunk egyik legegzetikusabb alakja. A Repedések című versét is azért választottuk az induláshoz, hogy sokoldalúságát megcsillogtassuk. Kérlek, mesélj hát, hogyan indult a pályád!*

Mandics György: – Véletlenül lettem költő, vagy ha akarod, mondjuk úgy, hogy bosszúból. Egy barátom ugyanis azt állította, hogy én nem tudok olyan verseket írni, mint az a költő, aki fölolvassott az irodalmi körben. Ilyet én is tudok kapásból – állítottam, majd írtam néhány verset és elküldtem őket az Utunk szerkesztőségébe, rögtön meg is jelentek. Ezek a versek már ott is azzal csillogtak, hogy rengeteg mindennel foglalkoztam... Ennek az a háttere, hogy én gyerekkoromtól rendkívüli módon gyorsolvasó vagyok, eléggé fotografikus memóriával. Mindennap könyvtárba mentem és mindennap elhoztam egy szatyor könyvet, másnap pedig visszavittem. Azt kérdezték, hogy mit csinálók én, sétáltatom a könyveket? Nem, mondom, én kiolvastam őket. Az lehetetlen! Akkor kinyitották és belekérdeztek, én pedig mindenre válaszolni tudtam, s mindenkit elkápráztattam, hogy jó, hogy én ezt is, azt is, mindent. Hát igen! Akkoriban az agyam még annyira fogott, hogy könnyedén, oldalra meg tudtam mondani, melyik könyvben, hol, mi volt. Persze ez a memória később, sajnos, kopott, de még így is megmaradt mintegy nyolc-tíz normál embernek a tudományok közötti tájékozódására alkalmas anyaghalmoz.

– *Matematika-fizika tanári szakot végeztél Temesváron, nem pedig bölcsészetet, mégis íróként vagy ismert.*

– Eredetileg egyiptológus akartam lenni. Ám kiderült, hogy egyiptológiát abban az évben, '61-ben indították, viszont kitört a kubai válság, és el akartak vinni Kubába önkéntesnek. Azt mondtam, én szeretem Kubát meg

Fidel Castrót, meg a forradalmat, na de nem úgy, hogy engemet elvigyenek önkéntesnek és ott pusztuljak el Kuba nemes területén. Megnéztem hát, hogy hova lehet felvételizni, így találtam Temesváron a matematikára. Négy nap alatt fölkészültem matematikából, bejutottam, de abba akartam hagyni, mondtam, hogy nem leszek matematikus. Aztán beletörődtem, s a második, harmadik évben már az évfolyamelső között voltam, kiderült, hogy ehhez is kaptam képességet, csak addig nem voltak jó tanárain, akik ezt megszerettették volna velem.

– *Költőként indultál, de aztán áttértél a tudományos-fantasztikus irodalomra, társszerződel, feleségeddel, M. Veress Zsuzsannával írtatok a nyolcvanas évek legkeményebb kulturális, tudományos-fantasztikus műveit Erdélyben. Annak idején ezek olyan olvasmányoknak számítottak, hogy csak csodálkoztunk, hogyan jutottak át a cenzúrán...*

– Ő, nagyon egyszerűen, ismertem a cenzorokat. Bukarestben el kellett végeznem a szerkesztői szakot a Stefan Gheorghiu Főiskolán, én ezt arra használtam fel, miközben a könyvtárakat bújtam, hogy megismerkedtem az összes cenzorral. A saját pszichológiai tesztyártáshoz tudnom kellett, kik azok az emberek, akik olvassák a műveimet. Ki is néztem magamnak azt az embert, aki rendkívül szorgalmas és rendkívül megbízható cenzor volt, és nem adta fel soha. Tehát rájöttem, olyan művet kell írnom, amelynek az első húsz oldalán nem jut tovább soha! Ehhez pedig olyan elvont szöveget gyártottam, hogy annak az olvasásakor a 14. oldalról kezdve irtózatossá válnak a fogja el, mert az agyát megerőltettem a megfelelő góccokat ingerelve. Normális emberi agy ezt nem tudja tovább folytatni, úgyhogy kávéért megy, kávéért főz, s mivel a kávé után rájön, hogy nem emlékszik semmire, megint elkezd olvasni, előlről. De egy hete volt a könyv elolvasására, s én pontosan tudtam a programjukat. Kiderül majd, hogy egy hét alatt

nem fog túljutni ezeken az oldalakon, az utolsó nap pánikba esik, és akkor gyorsan átlapozza a könyvet. És mivel mindenütt bonyolult tudományos kifejezésekbe ütközik, megnyugszik, s azt mondja, ebben nincsen semmi, nyugodtan aláírom. Így is történt, és ezt a technikát én tökéletesen kifejlesztettem.

– *Nem féltél, hogy az olvasók is majd ugyanúgy leteszik a könyvet, mint a cenzorok?*

– Nem féltem, mert tudtam, hogy az olvasónak az a technikája, hogy ha nagyon unalmas, akkor továbblapoz, és öt lappal később elkezd olvasni újra. Vagy hat lappal később. Még mindig nincsen semmi? De utána elkezd olvasni, és akkor rá fog bukkanni, például abban az első írásban, hogy jön egy fogadóbizottság, körülötte kis úttörők vannak, akik a haza pingvinjei. A haza sólymai voltak Romániában az úttörőmozgalom tagjai, akik Ceaușecut dicsőítették, hát akkor helyette haza pingvinjei. Majd találkozik a nagy teafőzővel, ami magyarul nem mond semmit, de ha románra visszafordítom: ceau, akkor már világos, hogy Ceaușescu, s helyben is vagyunk. Annak idején százötvenezer példányban jelent meg ez a könyv két kiadásban, és a *Kriterion* állítólag az összes pénzügyi problémáját fölszámolta azzal, hogy ezt kiadták, olyan kasszasiker lett.

– *A Thészeusz a labirintusban című versedből olvasott fel részletet az imént Molnár Enikő. A görög mitológiára építkezik a vers, amelyet 1976-ban írtál. Mit akartál akkor üzeni az erdélyi magyar olvasóknak?*

– Hát azt, hogy amit Thészeusz megélt, mi, erdélyiek és magyarok általában szintén megéltük. Annak a következményeit éljük, amit Trianonnak neveznek. Tehát elvesztettek az őseink – mármint nekem a nagyapám – egy háborút, és ennek az elvesztett háborúnak a büntetését, azt, hogy szétszakították az országot, és minden fiatalnak el kell mennie, hogy adóznia kell a Minótaurosztól, tehát a zsarnokok, akik sorozatban jöttek azóta egyfolytában, ezek

Orbán János Dénes

Mandics György

előtt föl kell, adjuk az egyéniségünket, ha nem, akkor megesznek minket. És Thészeusz úgy gondolta, hogy ha már menni kell, akkor nem úgy kell menni, mint egy áldozat, lehajtott fővel, és tudomásul venni, hogy ez a végzet, bekerülsz egy labirintusba és a végén ott vár rád egy bika, hanem fegyvert kell a kezembe vegyek és meg kell küzdenem a labirintussal. Ezt a helyzetet akartam én megírni, másfelől a labirintust kibővítettem azáltal, hogy a labirintust végtelenné tettem. Azt mondom, hogy abban az esetben nem segít rajtam semmiféle gombolyag, mert egy végtelen labirintust nem lehet egy gombolyag mentén végigjárni, hanem okosabbnak kell lenni és meg kell találni, hogy a labirintus végül is miért van. És én ki kell toljak a labirintuskészítővel.

– 1991-ben publikáltad a Temesvári Golgota regénytrilógiát, ott éltél Temesváron, láttad, hogy mi történik akkor több mint egy héten

keresztül, a gyilkosságokat, a borzalmakat, a forradalomnak nevezett rendszerváltást... Valószínűleg elég kényelmetlen dolgokat pendítettél meg ebben a regényben, mert utána mint-ha visszatartották volna a művet a közönségszertől, holott éppen a tudományos-fantasztikus könyveid miatt elképesztő példányszámban értékesítették épp azelőtt a műveidet. Hogyha újra kellene írnod, akkor ugyanígy írnád meg?

– Valószínűleg ugyanígy írnám meg. Ugyanis a *Temesvári Golgotát* én újra is írtam, meg is jelent egy rövidített kiadás, mert lefordították lengyelre, s azt mondták, hogy ezernégyszáz oldal sok, na, hétszáz oldal jó, végül nyolcszáz oldal körül megjelent *A manipulált forradalom* címen. Ebben megírom, hogy miért tekintem én ezt manipulált forradalomnak, mert ezt két irányból is manipulálták. Egyfelől azok, akik a forradalmat akarták, tehát mint én, és azok, akik részt vettek ennek az előzetes előkészítésében,

szervezésében és véghezvitelében. Másfelől viszont Ceaușescu részéről is egy manipuláció készült, ugyanis ő arra akarta fölhasználni a Tőkés László körül összegyűlt tömeget, hogy ez a tömeg legyen a bizonyosság a románok számára, hogy vissza akarják venni Erdélyt, tehát a magyarok gyülekeznek ott és valami szörnyűséget akarnak, szabadságot akarnak, holott Románia a legszabadabb ország. Ezt az ügyet akarta arra fölhasználni, hogy elfogja az ottani embereket, oda is készítettek egy csomó teherautót, ahova begyűjtötték az embereket, csak eltévesztették a házszámot! Mert én tudtam, hogy ez fog bekövetkezni, és azt mondtam a magyaroknak, hogy mindenki menjen haza. És akik ott maradtak, azok románok voltak. Nyolcszázvalahány embert fogtak el, és ebből négy magyar maradt. Teljes csődje volt a Ceaușescu-féle elképzelésnek, hogy na, ő most aztán itt bemutatja... A szekusok nem is tudtak

Mandics György

mit kezdeni ezzel a ténnyel. Ők úgy tudták, hogy ott csupa magyar van, és visszük a magyarokat a vágóhídra, közben kiderült, hogy magyar nincs...

– *Az írás kialakulásának rejtélye régóta foglalkoztat, 1981-ben könyvet is publikáltál ezen a címen, majd pedig a rovásírás kutatója lettél, és a te nevedhez fűződik a legkomplexebb, legnagyobb kutatómunka, amely megjelent: a Róvott múltunk, amelyben több mint kétezer oldalon keresztül értekezel a rovásírás rejtelméről. Ez is egy kényelmetlen munka, úgy tudom, sokan nem igazán örülnek neki az Akadémián. Itt az alkalom, hogy elmondj nekünk néhány olyan dolgot, amelynek nem örülnek, és azt is, hogy miért.*

– Kétezer oldal kell ahhoz, hogy az ember tételesen és konkrétan bebizonyítsa: mi az, amitől a rovásírás lényegében problémának számít. Az egész mögött, leegyszerűsítve, az Akadémia hozzáállása húzódik meg. Mert igaz, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát Széchenyi főrajánlása alapján indították útjára, de utána a működéséhez állandóan Habsburg-pénzekre volt szükség. És aki adja a pénzt, az diktál. Ez is történt, a Habsburgok adták a pénzt, és végül összerakták azokat az embereket az Akadémia vezetésében, akik megszürték az Akadémia tevékenységét, majd irányították az Akadémia tevékenységét. Miért nem tetszett nekik a rovásírás? Azért nem tetszett nekik a rovásírás, mert a magyar identitástudatnak egyik alapvető eleme, mondjuk így, egy alapcölöp, amelyen áll az egész magyar identitástudat, az a rovásírás. A magyaroknak mindig volt saját írásuk, erre már időszámításunk előtt 200-ban van adat a kínai krónikákban, amelyek elmondják, hogy a hunok hogyan kapják meg ezt az írást. Ezt az írást a magyarok is átveszik, viszont a Habsburgok ezt törölni akarták. Ők úgy vélték, hogy Attila rokonsága, a rovásírás, az nekik jár, tehát a Habsburgokat akarták így levezetni. Rudolf a koporsójára is ilyen hun-magyar szöveget vésetett, tehát ők úgy gondolták, és ezt Mária Terézia is úgy gondolta, hogy a hun

rokonság a Habsburg-háznak a tulajdona, és nem lehet egy ilyen legyőzött, alárendelt nép az, aki evvel dicsekedhet. Még inkább nem lehet saját írása, holott csak a németeknek van rúnairásuk, s Európa első, ősi írása a rúnairás. Na, de hogy a magyaroknak?! Először volt az úgynevezett finnugor-elmélet, a türköknek a háborúja, amely Vámbéry bukásával végződött, a második csata volt a gyöknyelvészet háborúja, amikor a Czuczor–Fogarasi-szótár kapcsán folyt nagy leszámolás, hogy nem lehet a magyaroknak egy olyan nyelvük, amelyik önmagából magyarázható. És a harmadik volt a rováselmélet. Ez 1902-ben zajlott le, és azzal végződött, hogy a magyaroknak van mindössze tizenöt darab, mondjuk így, késő kori rováslelkük, ezeket valamikor Mátyás udvarában kitalálták, aztán néhány pap egymás között ezzel firkált néhány cetlit, ennyi az egész. Erre akarták redukálni. Kiderült, hogy nem ennyi van: a kétezer oldalas könyvben ezerkilencszáz ilyen emlékről teszek említést, és állítom, hogy mintegy hetven monográfiát kéne írni ahhoz, hogy ezt a kérdést megnyugtatóan tisztázzuk. Én ebből a hetvenből tízet magamra vállaltam, ezek a hosszú rováslelkék, s a hosszú rováslelkék kiadása most, a következő években fog befejeződni. Ebből kiderül majd, hogy nemcsak rövid feliratocskák voltak, hanem komoly szövegek, tizenegy kódexünk van és egy csomó szöveg, amelyet rovásírással írtak, s ezekben a magyar történelem, őstörténelem benne van... Óriási csapás azokra nézve, akik nem hittek abban, hogy ilyen lehetséges.

– *És ez mind feldolgozatlan?*

– Mind feldolgozatlan. Az 1800-as évek végén már tudtak róla, hogy ezek vannak, készült is ilyen felmérés, de mindazokat, akik ezt támogatták, azokat, finoman szólva, kiejtették az ablakon. Lényegében arról van szó, hogy orvosok segítségével – ezt mutattam ki – meggyilkolták ezeket az embereket, illetve teljesen lehetetlenné tették őket.

– *Búcsúzzunk azzal, hogy várjuk minden sorodat!* ♣

(Összeállította: Sággy Ildikó)

LEXIKON:

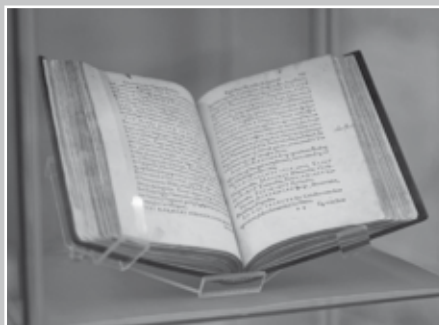
Mandics György (Temesvár, 1943. január 4.) tanár, költő, író, újságíró, esszéíró. Első felesége M. Veress Zsuzsanna (1946–1991) is író volt. Középfiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, 1966-ban matematika–fizika szakos tanári oklevelet szerzett a Temesvári Egyetemen. 1977-ben újságírást tanult a bukaresti Ștefan Gheorghiu Akadémián. 1967-ben a Temes megyei Újváron, 1968-tól pedig Zsombolyán tanított. 1972-től a temesvári Facla Könyvkiadó szerkesztője. 1984 óta újságíró. 1985-től a temesvári Szabad Szó (1989-től Temesvári Új Szó) munkatársa. 2002 óta a Zsoldos Péter-díj zsűritagja. Versekkel tünt fel a *Vitorla-ének* (1967) és az *Egy szelet fény* (1967) című antológiában. Regénytrilógiában dolgozta fel az 1989-es temesvári forradalom résztvevőjeként szerzett élményeit. (*Temesvári Golgota: 1. Megfeszítés sortűzzel; 2. Harmadnapra feltámadva; 3. Júdás-csók a forradalomnak, 1991*). Főbb művei: *Gyönyörű gyökerek* (versek, 1968). *A megtalált anyaföld* (versek, 1967–1976). *Bolyai János jegyzeteiből* (versek, M. Veress Zsuzsannával, 1979). *A rejtélyes íráskönyve*, Az írás kialakulásának rejtélye (1981). *Vasvilágok* (tudományos-fantasztikus elbeszélés M. Veress Zsuzsannával, 1986). *Rejtélyes íráskönyv* (jel- és írástörténet, 1987). *Úfőrténelem* (George M. Dick álnéven, 1993). *Enciclopedia fiintelor extraterestre* (1996). *A manipulált forradalom* (2009). *Róvott múltunk I–III*. (Irodalmi Jelen, Arad, 2010–2012, a székesly-magyar rovásírás eddigi legnagyobb, mintegy 2000 oldalas enciklopédiája). *Somogyi Antal rovásírási gyűjteménye* (magánkiadás, Budapest, 2012-től 2015 decemberéig három kötete jelent meg). *Magyar hegedűsök énekei eleinkről. A Ciceró-„kódex” hosszú rovásbelirásai* Kráter, Pomáz, 2015). *Janus Pannonius és a rovásírás* (magánkiadás, Bp., 2015). Főbb díjai: a Román Írószövetség prózadíja (1977). Arany Meteor-díj (1986). Az Év Könyve jutalom (1996, 1998). Irodalmi Jelen Nyelvészet – rovásírás-kutatás díj (2011).

Elpusztultnak hitt kincs az OSZK-ban

Székely-krónika

Ellopták a nácik, túlélte egy bombázást és egy hatalmas tűzvészt, majd megtalálta egy vasutas és a '40-es évek végén az Országos Széchényi Könyvtárba került az 1559-ben kiadott *Székely-krónika*. Ezt követően éveken át lapult a Régi Nyomtatványok Tárának egyik pánccs szekrényében, ahonnan a közelmúltban került elő. Ez a kötet az első épen maradt könyv, amely hetven évvel később került elő a Székely Nemzeti Múzeum elpusztultnak hitt anyagából, és most a nemzeti könyvtár segítségével hazatérhetett Erdélybe.

Az 1945-ben visszavonuló német csapatok a kifosztott múzeumok értékeit is magukkal hurcolták, így került a sepsiszentgyörgyi múzeum ötvenkét ládába tett gyűjteménye is abba a szerelvénybe, amely Zalaegerszeg vasútállomásán vesztegelt. Az oroszok bevonulását megelőző napon negyven vagon különféle löszert állítottak a német vonat mellé, amely március 28-án egy légi bombázás következtében kigyulladt, felrobbant és mindent elpusztított. Tizenegy nappal később, a romok eltakarítása közben

Kis Bóni János vasutas egy vasbuzogányra, néhány kisebb fémtárgyra és egy könyvre bukkant. Mivel a munkások között egyedül ő volt erdélyi származású, érdekelte a könyv dialektusa, ezért magához vette. Ahogy egy levelében fogalmazott: a könyv akkori állapotában úgy nézett ki, hogy mások lapáttal akarták a gödörbe hányni. „Én felvettem, kijavítottam és vigyáztam rá.”

A bombatámadást követően a Székely-krónika is felkerült a veszteséglistára, ám Herepei János, a sepsiszentgyörgyi Székely

Nemzeti Múzeum akkori igazgatója 1945 nyarán arról számolt be a zalaegerszegi rendőrkapitánynak, hogy nem minden pusztult el a támadást követő tűzvészben. „Dr. Hamar Sámuel miniszteri tanácsos, pénzügyigazgató a pályaudvari romhalmazból egy kosárnyi mennyiségű tárgyat szedett össze; de ugyancsak ő értesült róla, hogy már a pusztulás utáni legelső napokban, amikor még nem volt lehetősége a színhelyet megvizsgálnia, máris akadtak olyanok, akik a szertesztet robbant tárgyak közül régi pénzeket és egyéb tárgyakat széthurcoltak.”

Azt nem tudni, a kötet pontosan hogyan került az Országos Széchényi Könyvtárba, annyi bizonyos, hogy a közel négyszázhatvan éves könyv birtokosa a bejegyzések alapján brassyói lehetett, mielőtt pedig a németek kezébe került, a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát képezte.

A kötetet október elején *Tüske László*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója adta át *Vargha Mihálynak*, a Székely Nemzeti Múzeum főigazgatójának. ♣ (WI)

Liezen-Mayer Sándor Faust-illusztrációi

A világirodalom egyik legnagyobb hatású alkotója Johann Wolfgang von Goethe *Faustja*. A mű 1808-as megjelenésétől kezdve folyamatosan a művészek érdeklődésének középpontjában állt. Nemcsak a német festészet 19. századi mestereitől, hanem Európa-szerte más művészeketől is születtek illusztrációsorozatok, amelyek a világirodalom e kiemelkedő alkotásának interpretációjára vállalkoztak. A legtöbben Goethe eredeti szándékából kiindulva Faustot tekintették a mű főszereplőjének, s a rajzi megközelítés is őt helyezte a tragédia középpontjába, de léteznek Mefisztót vagy éppen a szerelmi szálát kiemelő értelmezések is. *Liezen-Mayer Sándor* számára az események hőse egyértelműen Margit, Faust szerelme, aki Mefisztó mesterkedéseinek áldozataként is képes végül dicsőségesen az események fölé emelkedni.

Liezen-Mayer Sándor (1839–1898) elsősorban történeti képeiről és portréiról ismert művész. Élete nagy részét Münchenben töltötte, de művei rendszeresen szerepeltek a budapesti

kiállításokon is. A müncheni akadémia professzoraként számos magyar és külföldi diák tekintette őt mesterének. Liezen-Mayer első nagy illusztrációs munkája a Goethe Faustjához készült sorozat volt, amely 1876-ban jelent

meg Stuttgartban. Két évvel később, 1878-ban Schiller A harang című művének illusztrálása következett, majd sorban a világirodalom ismert művei, többek között Shakespeare drámái foglalkoztatták.

Goethe művéhez ötven rajzot készített. A díszes kiállítású kötet acél-, réz- és fametszeteit a kor legjobb német metszői készítették el az eredeti rajzok alapján. A harminchét szöveg közti kép mellett tizenhárom egész oldalas, a kötetből kivehető, önálló acélmetszetes lap tette teljessé az illusztrációk sorát. Liezen-Mayer eredeti rajzai sajnos elvesztek, az illusztrációhoz azonban számos vázlat is született.

A Magyar Nemzeti Galéria kamarakiállításán, amelyet 2018. június végéig láthattak az érdeklődők, az eredeti, 1876-os Faust-díszkiadás mellett mintegy negyven vázlatot, a kötet tizenhárom egész oldalas acélmetszetlapját, valamint Liezen-Mayer Sándor három olyan festményét állították ki, amelyeket saját illusztrációi alapján alkotott meg.

♣ Hessky Orsolya

Szép hangok özöne

Marton Éva Nemzetközi Énekverseny – 2018

Varázslatos Desdemona, ragyogó Rosina, szívhez szóló Pilangókisasszony, fénylő hangú Rodolphe. A Zeneakadémia nagytermében a szeptember gálaesten ragyogó fiatal énekesek léptek pódiumra, tucatnyinál is többen: a III. Marton Éva Nemzetközi Énekverseny legjobbjai. A világhírű szopránnal, Marton Évával a megméretés születéséről, az eddigi és az idej seregszemléről, a személyiség és az egyediség fontosságáról, a díjak szerepéről, a további tervekről beszélgettünk...

– *Már negyedszázaddal ezelőtt gondolt arra, hogy jó lenne egy énekversenyt életre hívni. Hogyan sikerült megvalósítani a sokéves elképzelést?*

– Már a 90-es évek végén terveztük a férjemmel egy igazi, a nevemmel fémjelzett, nemzetközi énekverseny elindítását. Telt-múlt az idő és a terveinket nem adtuk fel... Amikor bekerültem a Zeneakadémiára és az ének tanszék vezetője lettem, ismét felvetettük a verseny gondolatát, s ezúttal már Batta András rektor úr is támogatta. A feltételek pedig a Zeneakadémia nagyszabású megújulásával teremtődtek meg, amikor az immár koncertközpontként is működő intézmény professzionális rendezvényszervezési és kommunikációs részlegekkel bővült. A verseny repertoárjának, menetének és lebonyolításának részletein a Zeneakadémia Csonka András vezette programigazgatósága dolgozott velem, valamint a versenytitkársággal szoros együttműködésben. Így született meg az intézményi imázssal rokon, mégis egyedi arculat, a verseny jelentkezési szakaszában nélkülözhetetlen szerepet játszó honlap, s kialakítottuk a meghirdetést támogató komplex médiakampányt. Az első Marton Éva Nemzetközi Énekversenyre 2014-ben került sor, s jelentős mérföldkövet jelentett számomra és a megméretést rendező Zeneakadémia számára is. Az új rektor, Vigh Andrea szintén teljes mellszélességgel támogatta az ügyet. Az intézmény történetének legelső, saját fejlesztésű és rendezésű, nagyszabású zenei versenyeként azonnal a komolyzenei világ élvonalába került, emellett pedig beteljesítette jómagam, a Zeneakadémia egykori növendéke – és immár professor emeritája – régi álmát.

– *Miért érdemes énekversenyt indítani?*

– A verseny igazi díjai nem a pénzzel járó elismerések, hanem azok a meghívások, amelyek lehetőséget biztosítanak a fiatal énekeseknek, hogy fejlődhessenek, megmutathassák magukat a közönségnek. Hogy újra és újra új kihívások elé állhassanak. Hazánk is így profitált a Marton-énekversenyből, hiszen – a sok különdíjnak köszönhetően – tucatnyi fiatal művész ismerhetünk meg. Szárnyakat kell adni nekik, hogy minél hamarabb megállják a helyüket az életben. S én magam is ennek örülök a legjobban. A budapesti énekverseny különlegessége talán az: ragaszkodom ahhoz, hogy egy-egy Liszt-dalt is előadjanak a versenyzők. Ennyivel tartozom a gényusznak és nekünk magunknak, magyaroknak. Liszt Ferenc több nyelven írta a dalait, ami a kiválasztáskor könnyebbséget jelent a versenyzőknek. Bizony kiváló interpretációkat hallhattunk a mostani megméretésen is, különösen magával ragadó volt Galeano Salas Pace non trovo című dalának előadása, ami Petrarca 104. szonettjére született. Mindenesetre Liszt Ferenc dalainak már rég beígért összkiadása lényegesen megkönnyítené munkánkat e téren is. A következő versenytől már szeretnék díjat adni a legjobb Liszt-dal-előadónak is.

– *Öt évvel ezelőtt kezdték a verseny megszervezését. Hogyan alakult, változott a seregszemle az eltelt fél évtizedben?*

– Már az első versenyre olyan sokan jelentkeztek, hogy az minden várakozást felülmúlt: csaknem másfél százan, harminchét országból. Végül a zsűri egybehangozón Vörös Szilviának ítélte oda az I. Marton Éva Nemzetközi Énekverseny nagydíjat, míg az első díjat a romániai bariton, Alexandru Aghenie vihette haza. A második megméretésre öt kontinens huszonöt országából száznál is több művész jelentkezett. A verseny nagydíjat és a közönségdíjat Alexander Roslavets fehérorosz basszus nyerte, a II. díjat az egyetlen döntőbe jutott magyar versenyzőnek, a szoprán Horti Lillának ítélte oda a zsűri. A harmadik verseny előkészítése 2017 nyarán kezdődött, s hatalmas nemzetközi, beharangozó kampány folyt, félperces imázsfilm is készült a Turandot dallamaira. Az idej verseny rekordokat döntött: száznegyvenheten jelentkeztek. A seregszemle beharangozó videója valósággal lázba hozta a latin-amerikai és az orosz közösségi oldalakat, a 2016-os megméretés legemlékezetesebb pillanatait idéző, félperces kisfilmet a YouTube-on és a Facebookon több mint félmillióan látták. A Zeneakadémia, ahonnan annyi nagy művészi pályafutás indult, alighanem ezúttal is jelentős helyszínné vált néhány operaénekes karrierjének történetében.

– *Mennyire volt elégedett a mostani jelentkezőkkel? Külső szemlélőként a gálaesten úgy éreztem, hogy szinte mindenki díjat érdemelt volna...*

– Minden korábbinál többen, hatvanegyen jutottak be a versenyre, s nyugodtan kijelenthetem, hogy a III. Marton Éva Nemzetközi Énekverseny színvonala egészen kiemelkedő, a nemzetközi átlagnál messze magasabb volt, ebben egyhangúan egyetértettünk a kilenctagú zsűri rendkívül tapasztalt tagjaival. Nemcsak a jelentkezők számában, hanem a megméretést vállaló hangok minőségében is egyértelműen szintet léptünk. Úgy gondolom, a Zeneakadémiával olyan alapkövet raktunk le, amelyre nyugodtan lehet a jövőben is építeni, s talán nem véletlen, hogy ezúttal a kulturális örökség napjain zajlott le a döntő és a gála. A Grand Prix-t és a közönségdíjat kiérdemlő Galeano Salasról csak azt mondhatom, ritkán fordul elő, hogy a publikum és a zsűri tagjai egyöntetűen emelnek ki valakit. Hogy kimagasló eredményt fog elérni, már akkor sejtettem, amikor az elődöntőben Liszt 104. Petrarca-szonettjét elénekelte. Leírhatatlan emocionális élményt jelentett, életemben így ezt a dalt még nem hallottam, különösen nem külföldi előadásában. Ezek után természetesen nagy figyelemmel kísértük a produkcióit. És a mexikói-amerikai tenor – egy bravúros beugrást követően – első évadját kezdi idén a Bajor Állami Operaház társulati tagjaként... A huszonkilenc éves Chuluumbataar Badral az első díj mellett a Budapesti Nyári Fesztivál, valamint Vittorio Terranova meghívását nyerte el egy olaszországi fellépésre. A jegyzeteimben azt írtam róla: kész művész, már csak a szerepek és a színpad vár rá. A mongol fiatalember fordulóról fordulóra egyre jobban teljesített, ami igazán ritka, hiszen egy ilyen hosszú verseny végére a fiatalok könnyen elfáradnak. Ő ezzel szemben folyamatosan fejlődött, és mindenkit meggyőzött a zsűriben. Ádám Zsuzsanna második díja a grémium pontszámainak összesítésekor mindannyiunk meglepetésére, szinte a semmiből jött. Egy olyan énekesnőről van szó, akinek megvan a temperamentuma és minden adottsága, ami egy leendő nagy szoprán az életpályáját meghatározza. Dús a hangja, mégis tud – még magas hangokat is – puhán és halkán énekelni. A harmadik helyezett Iuliia Muzychenko fiatal kora ellenére rendkívül merész repertoárt választott mindhárom fordulóban, s a döntőben mutatott teljesítménye mellett nagy hatást tett a

Marton Éva a versenyzők gyűrűjében

Marton Éva köszönti a résztvevőket

A döntőbe jutottak

Zsűritagok a gálán

Meghallgatás a döntőn

Galeano Salas,
a nagydíj nyertese
Marton Évával és
Vigh Andreával

zsűre az elődöntőben énekelt koloratúráriával is. Sok örömet fog még szerezni a magyar és a nemzetközi publikumnak, de meggyőződésem szerint érik még a hangja, s lírai szopránként fut majd be nagy karriert. Utólag, Moszkvából értesültem, hogy a budapesti teljesítménye alapján (figyelték az internet közvetítést) már felvették a Bolsoj Tyeatr fiatal művészeket képző társulatába. S bár nem jutott be a döntőbe, Nasar Tatsyhn ukrán tenor kapott meghívást a Zeneakadémia különdíjaként – 2200 euró értékben – a háromhetes Turandot nemzetközi posztgraduális mesterkurzusomra.

– Számos versenyen vesz részt a zsűri munkájában. Hogyan dönt a szavazáskor, mit vár el egy fiatal énekestől? Mitől lesz igazán jó ön szerint egy énekes?

– Az elmúlt tizenöt évben valóban temérdek énekverseny zsűrijében vettem részt. Ez nagyrészt olasz és orosz területre vonatkozik, de megfordultam már az athéni Maria Callas Énekverseny grémiumában is. Az éneklés, az előadóművészet összetett műfaj. A jól megtanult művet megfelelő technikával és jól kell bemutatni. Az a fontos, hogy az előadás egyedi legyen. Én mindig a személyiséget keresem a versenyzőkben. Azt a fiatal énekest, akinek van mondanivalója. Figyelem, hogy az adott áriát vagy operarészletet honnan közelíti meg. Minden műnek van magja, kiindulópontja. Azt nem az elején kell keresni, hanem meg kell találni. A rendezők is nagyon jól tudják ezt, hiszen ők ugyancsak így dolgoznak. Ha a magot megtalálják, abból kiindulva fel lehet építeni a művet. Rendkívül fontos, hogy az énekes mennyire érti a darabot, amelyet előad. Mennyire tudja lefordítani a saját nyelvére, és hogyan tudja előadni. Ne másoljon se engem, se senki más! Saját maga értse, érezze a darabot, és a saját nyelvén, a saját előadásmódján mutassa be. Ahhoz, hogy valaki kiváló énekesé váljon – természetesen az adott tehetségen kívül –, rengeteg tanulás, odafigyelés, türelem, megértés, alázat és kitartás kell.

– Mit jelent ma egy versenygyőzelem a pálya elindulásában?

– Gyakorlatilag a versennyel semmi más nem adok a fiatal énekeseknek, mint lehetőséget, hogy képességeiket a nagy nyilvánosság és a zsűri előtt megmutassák. Az első meghallgatáson az derül ki, hogy van-e hangja a jelentkezőnek, és hogyan dolgozik vele. Természetesen a videófelvételeken látom is őket, de az még meglehetősen eltér az élőképtől, mindenesetre lehetőséget ad nagyszámú jelentkezőnél egy bizonyos fokú válogatásra. Amikor személyesen megjelennek, akkor derül ki a valódi adottság... Nem elhanyagolható tényező a díjazás, elvégre összesen több mint ötvenezer euró értékben osztanak elismeréseket. A legfontosabb mégis az, hogy a versenyen nyújtott teljesítmény jó esetben emelkedő pályára is állíthatja a győztesek karrierjét. Többek között a nagydíjat elnyerő eddigi két énekes: a magyar Vörös Szilvia és a fehérorosz Alexander Roszlavets pályafutása gyorsan ívelt felfelé a versenygyőzelem után. A magyar mezzoszoprán nemcsak a budapesti Opera előadásainak gyakori szereplője, de Plácido Domingo és Anna Netrebko oldalán is énekelt. Ez év őszétől pedig két évre a bécsi Staatsoperhez szerződött, valamint a következő év elején Brüsszelben a Teatro de la Monnaie-ban a La Gioconda Laurájaként debütál. A fehérorosz énekes pedig jövő februárban debütál a New York-i

Metropolitan Operában. A tét és a lehetőség tehát óriási, s akit érdekel, kikből válhatnak jó eséllyel az elkövetkező évek nemzetközi operaéletének főszereplői, bölcsen teszi, ha továbbra is szoros figyelemmel kíséri majd a Marton Éva Nemzetközi Énekversenyt. A következőt 2020 szeptemberére tervezzük...

– Milyen visszhangja van világszerte a Marton Éva Nemzetközi Énekversenynek?

– A zsűri összetétele már magában is jelzi a megméretés értékét. A magyar kormány által biztosított támogatásból megrendezett verseny bírálóbizottságába ezúttal is sikerült a nemzetközi operaélet kulcsszereplőit meghívnom: Miguel Lerín, az európai operaélet egyik legbefolyásosabb menedzsere, Peter Mario Katona, a londoni Royal Opera casting directora, Vittorio Terranova, a F. Tagliavini operaverseny művészeti vezetője, Franz Grundheber bariton, a hamburgi és a bécsi operaház örökös tagja, Anatoli Goussev, a La Scuola Musicale in Foro Buonaparte di Milano professzora, Teimuraz Gugushvili, a Tbiliszi Konzervatórium professzora, illetve magyar részről Meláth Andrea, a Zeneakadémia ének tanszékének vezetője és Ókovács Szilveszter, a Magyar Állami Operaház főigazgatója. A hazai és külföldi visszajelzések pedig rendkívül pozitívak voltak. Figyelemre méltó még, hogy azóta meghívásokat kaptam számos országba, így többek között Angliába, Olasz- Spanyol- és Oroszországba, Kazahsztánba mesterkurzusokra, előadásokra, posztgraduális képzésekre.

– Milyen tapasztalatokat hozott a mostani verseny?

– Meggyőződésem, hogy a jó kezdés után a jó folytatás sem maradhatott el. Minden versenyre új tehetségek érkeznek, új impulzusokkal, amelyek gazdaggá és színössze teszik a megméretést. A mostani, rendkívül erős mezőnyre való tekintettel az általam vezetett előzsűri döntése alapján a korábbiaknál másfélszer több, kilencvennégy jelentkező kapott meghívást az élő fordulókba, ezért a versengés egy nappal korábban, rögtön a sorsolás után kezdődött. A mezőny minden eddiginél színesebb volt, s szinte kivétel nélkül minden európai uniós országból érkezett jelentkező. Természetesen most is tartottam mesterkurzust, mindenki jöhetett a versenyzők közül, akár továbbjutott, akár nem. Én a jövőnek dolgozom. A következő évek operacsillagait szeretném felfedezni.

– Mit vár a következő megméretéstől?

– A magas szintű teljesítményünk alapján kiérdemeltük, hogy felvételünket kérjük a Nemzetközi Zenei Versenyek Szövetségébe. S ezért nagyon hálás vagyok a kiváló csapatnak, amely velem együtt dolgozik a megméretés szervezésén, lebonyolításán. Természetesen a jövőben, 2020-ban szeretnénk továbblépni, a versenyt bővíteni, amelyhez az anyagi keret esetleges bővítésére lesz szükség. Mindenesetre én biztos vagyok benne, hogy ilyen irányú kérésünk megértésre talál, és a hazánk zenekultúrájának érdekében kifejtett munkásságunk megkapja a szükséges támogatást.

– Újdonság a mesterkurzus, amelyre résztvételt nyert egy versenyző. Mit lehet erről tudni?

– Ezúttal egy ötletszerű díjazásról van szó. Mivel hiányzott még egy tenor a posztgraduális kurzus csapatából, és a fiatal versenyző teljesítménye elég jó volt – bár a döntőhöz még tanulnia kell –, felajánlottam neki a Zeneakadémia nevében erre a kurzusra egy támogatott résztvételt, és örömmel elfogadta. Remélem, hasznára válik majd. Lehet, hogy a jövőben ezt a díjat is rendszeresíteni fogjuk.

– Tervezett korábban egy nemzetközi operastúdiót is...

– Igen, a tervek szerint – szintén a Zeneakadémia szervezésében – első alkalommal indítunk el egy háromhetes posztgraduális nemzetközi mesterkurzust, speciális témával. Csak megszabott számú szereplőt veszünk fel, szerepekre kiválasztva. Az elsőt a Turandot és Puccini további művei címen szerveztük. A kurzust az én vezetésemmel, kiválasztott kollégákkal együtt tartjuk a versenyt követően, október elején, a Zeneakadémián. Remélem, ennek is lesz folytatása, hiszen, mint mondtam, a jövőnek dolgozom, dolgozunk.

SZAKONYI KÁROLY

A DIA HÚSZÉVES

(Elhangzott 2018. szeptember 17-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Digitális Irodalmi Akadémia ünnepi ülésén.)

Szeptember elején Pröhle főigazgató úr azzal a kéréssel tisztelt meg, hogy emlékezzem és emlékeztessenek a DIA elmúlt húsz esztendejére. A kérés különösen azért is megtisztelő, mert feltételezi rólam, hogy még jó a memóriám. Hellyel-közzel valóban jó, de azért nem biztos, hogy mindenben pontos. Arra a júniusi délelőtre mindenképpen emlékszem, amikor 1998-ban, jó néhányan meghívtak itt voltunk a Petőfi Irodalmi Múzeum termében, és megtudtuk, hogy harminckilencen „halhatatlanok” lettünk. Ugyanis így nevezték el a Nemzeti Kulturális Alapnál és a művelődési minisztériumban az ötlet gazdái azt az irodalmi akadémiát, amely az új technikai készségek adta lehetőségek révén, írói életművek digitalizálására alakulna (és azon a napon alakult is!), hogy ezzel egyrészt az alkotóknak a jogdíjak folyamatos kifizetésével további munkálkodásukhoz lehetőséget nyújtsanak, másrészt a nagyközönség számára az interneten a művekhez itthon és a világhálón hozzáférhetőséget biztosítsanak. És hogy erre keretet (létszám keretet) szabhassanak, úgy döntöttek, hogy azok az élő alkotók legyenek az alapítók, akik addig az esztendőig Kossuth-díjat illetve Babérkoszorút kaptak. Bölcs döntés volt, mert így nem kellett latolgatni, szellemi vagy egyéb hovatarozás szerint válogatni, vagyis igazságtalanul ítélni, hiszen az említett díjak a műveket minősítették, márpedig a DIA – ahogy nemsokára aztán, elhagyva a fellengzős jelzőt, elnevezték – a minőséget tekinti egyetlen szempontnak. Ma is. A magas kitüntetés csak a kezdethez adott alapítási támpontot, mert a továbbiakban, az évenkénti új tagok megválasztásánál már nem kritérium. Harminckilenc fő volt az alapító tagság, ami egy híján mindmáig a létszám felső határa.

Igen, emlékszem arra a délelőtre, emlékszem az alapító tagokra, akik közül már csak kevesen vannak köztünk. Arra már nem tenném le az esküt, hogy mindenki személyesen jelen volt-e, de hadd emlékezzem most azokra, akik már valóban halhatatlanok. A csobánkai magányból Sánta Ferencre, az Erdélyt Benedek Elekkel együtt Budára varázsoló Kányádi Sándorra, a szertelen indulatú és empátiájú költőre és barátira, Gyurkovics Tiborra, Lázár Ervinre, akitől mesefigurái mély bölcsességet örökölték, Józsefváros örök szerelmésére, Fejes Endrére, az örök pedagógus Jókai Annára, a magányos Gyurkó Lászlóra, a cigarettafüstbe burkolódzó Petri Györgyre, a Pozsonyból mindig közénk érkező Dobos Lászlóra, honi és határon túli gondjából olykor megpihenő Csoóri Sándorra, a betegség mártírságát hősként viselő Orbán Ottóra, az örök nő Szabó Magdára, az absztrakció zsenijére, Határ Gyözőre, a szép mert igaz szavú Sütő Andrásra, az *alanyból és állítmányból* kápráztató szöveget szövő Esterházy Péterre, a legendás életű Faludy Györgyre, a szerény Kertész Imrére, a sci-fi mesterére, Kuczka Péterre, a lateiner költőre, aki mindig faszípkából szívta a cigarettáját, Lakatos Istvánra, a Gilgames kiváló fordítójára, Rákos Sándorra, a kaposvári dzsentroid költőre, Takács Gyulára, a par excellence drámaíró Hubay Miklósrá, a Nyugat költői közül még velünk volt *chameur* Somlyó Györgyre, Kolozsvár költőjére, Lászlóffy Alira, a próza kényes mesterére, Mészöly Miklósrá, a nemrég még köztünk volt költőfejedelemre, Juhász Ferencre...

Úgy emlékszem, eleinte mindig itt volt velünk a bájos mosolyú dr. Tószegi Zsuzsa, ha jól mondom, ő lett a program felelőse, Magos György pedig főigazgató-helyettesi minőségben vezette itt a PIM-ben a munkálatokat. Mindegyikünk választott szakértőt könyveink, szövegeink gondozójául, én Farkas Lászlót, aki 1961 óta, az Új Írás első számától kezdve szerkesztő volt és maradt is, ők aztán Radics Péter

A Digitális Irodalmi Akadémia tagjai

Á ÁGH István **Á** APRILY Lajos **B** BAKA István **B** BALLA Zsófia **B** BELLA István **B** BERTHA Bulcsu **B** BERTÓK László **B** BODOR Ádám **B** BUDA Ferenc **CS** CSOÓRI Sándor **CS** CSORBA Győző **CS** CSUKÁS István **D** DARVASI László **D** DÉRY Tibor **D** DOBOS László **E** ESTERHÁZY Péter **F** FALUDY György **F** FEJES Endre **F** FEKETE Sándor **F** FÜST Milán **G** GERGELY Ágnes **G** GYURKÓ László **G** GYURKOVICS Tibor **H** HATÁR Győző **H** HUBAY Miklós **I** ILLYÉS Gyula **J** JÉKELY Zoltán **J** JÓKAI Anna **J** JUHÁSZ Ferenc **K** KÁLNOKY László **K** KÁNTOR Péter **K** KÁNYÁDI Sándor **K** KARDOS G. György **K** KASSÁK Lajos **K** KERTÉSZ Imre **K** KONRÁD György **K** KORMOS István **K** KOVÁCS András **F** Ferenc **K** KRASZNAHORKAI László **K** KUCZKA Péter **L** LAKATOS István **L** LÁSZLÓFFY Aladár **L** LATOR László **L** LÁZÁR Ervin **L** LENGYEL Balázs **M** MÁNDY Iván **M** MARNO János **M** MARSALL László **M** MÉRAY Tibor **M** MÉSZÖLY Miklós **M** MOLDOVA György **N** NÁDAS Péter **N** NAGY Gáspár **N** NAGY László **N** NEMES Nagy Ágnes **N** NÉMETH László **O** ORAVECZ Imre **O** ORBÁN Ottó **O** OTTLIK Géza **Ö** ÖRKÉNY István **P** PÁLYI András **P** PARTI Nagy Lajos **P** PÁSKÁNDI Géza **P** PETRI György **P** PILINSZKY János **R** RÁBA György **R** RÁKOS Sándor **R** RAKOVSKY Zsuzsa **S** SÁNTA Ferenc **S** SOMLYÓ György **S** SPIRÓ György **S** SÜTŐ András **SZ** SZABÓ Lőrinc **SZ** SZABÓ Magda **SZ** SZAKONYI Károly **SZ** SZENTKUTHY Miklós **SZ** SZILÁGYI István **T** TAKÁCS Zsuzsa **T** TAKÁTS Gyula **T** TAMÁSI Áron **T** TANDORI Dezső **T** TERSÁNSZKY Józsi Jenő **T** TOLNAI Ottó **U** UTASSY József **V** VÁRADY Szabolcs **V** VAS István **Z** ZÁVADA Pál **Z** ZELK Zoltán

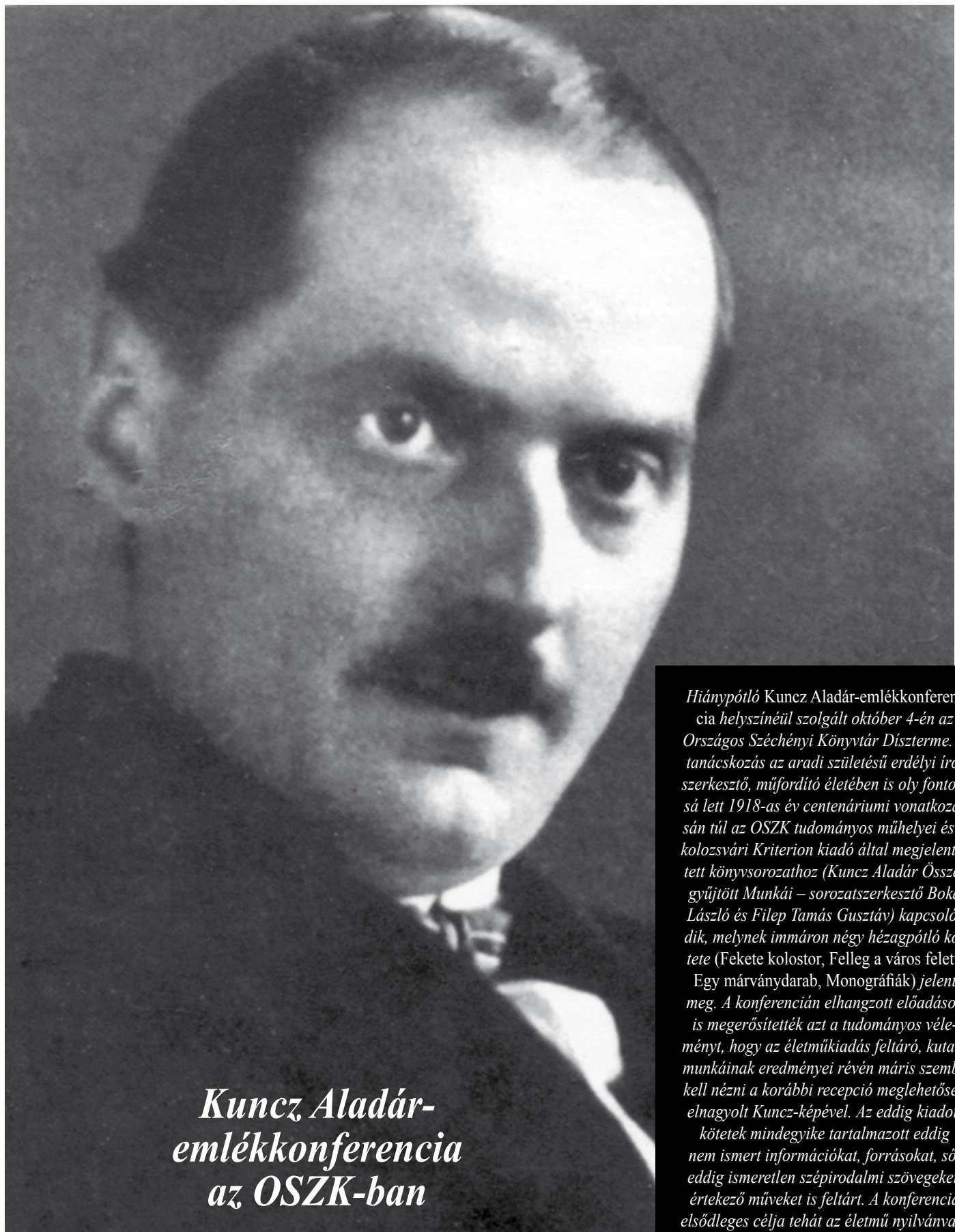
és munkatársai keze alá dolgoztak, megírták az életrajzokat, összegyűjtötték a dokumentációkat, fotókat.

Évente egyszer – mint ma is – találkozunk, hogy megválasszuk, titkos szavazással az új tagot élő kortársaink közül, és a posztumusz tagot az elhunyt jelesek közül. Tény, hogy sokféle gondolkodásúak, elkötelezettségűek vagyunk, de ezt itt soha, senki sem érezteti. Aligha lehet még egy ilyen társaság, ahol a különbözőségeket feloldja az egymás és a művek iránti tisztelet. Mindenki mást tud, másban ért el eredményt, de amit elért, amit létrehozott, az egyaránt a magyar irodalom része. Van ebben valami családiasság, de baráti érzület mindenképpen, kialakultak ugyan találkozóinkon az asztaltársaságok, de mégsem szomszédvárak, és egyáltalán nem szekértáborok. Akárkinek vagy akárkiknek a jelöltje kerül is be új tagnak, taps köszönti, még ha sajnáljuk is, hogy nem a magunk javaslata érvényesült. Ez mindenképpen a DIA és vele együtt a PIM szellemiségének is köszönhető. Itt nincsenek harcok. Itt az értékek érvényesülnek.

Találkozásaink alkalmával jól esik látni Gergely Ágnes kedves mosolyát, jó megkérdezni Bodor Ádámotól, írt-e újabb lebilincselő történetet az ő különös vidékéről, irigykedve megkérdezni Spirót, mikor lesz a következő színházi bemutatója, Darvasi Lászlót megpillantva arra gondolni, hogy a novella ma is virágzik, szót váltani Konrád Gyurival, odatelepedni néhány szóra az egyedül üldögélő Moldova Györgyhez, akiről a számos művét megelőző Mandarinja jut mindig eszembe, a híres vagány, amellyel betört annak idején az irodalomba, tisztelettel köszönteni Lator Lászlót, látni a régieket, akik még megvagyunk, és örülni az újaknak.

A DIA – erről sokat tud mondani Radics Péter – úgy tudom, népszerű, sokan használják, s ma már akár az okos telefonokon is olvashatók a művek. Ha így haladunk, a karóráinkon is feltűnhetnek versek, novellák (a japánok biztosan megcsinálják). Őszintén szólva, magam is sokat böngészem, ki-kinyitom valamelyik írónál, beütöm Kasságot, Krasznahorkait, az újabb tagokat, és belefeledekzem. Nem olyan, mint a könyv, nincs nyomdászaga, de ott van egy gazdag könyvtár.

Köszönöm mindannyiunk nevében a DIA munkatársainak a fáradóztatást, amellyel ezt a könyvtárt életben tartják, gondozzák, és örökösen bővítgetik. ♦♦

*Kuncz Aladár-
emlékkonferencia
az OSZK-ban*

„A NEKIFESZÜLT MENTŐ-ÁKARAT”

Hiánypótló Kuncz Aladár-emlékkonferencia helyszínéül szolgált október 4-én az Országos Széchényi Könyvtár Díszterme. A tanácskozás az aradi születésű erdélyi író, szerkesztő, műfordító életében is oly fontos-sá lett 1918-as év centenáriumi vonatkozásán túl az OSZK tudományos műhelyei és a kolozsvári Kriterion kiadó által megjelentetett könyvsorozathoz (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái – sorozatszerkesztő Boka László és Filep Tamás Gusztáv) kapcsolódik, melynek immáron négy hézagpótló kötete (Fekete kolostor, Felleg a város felett, Egy márványdarab, Monográfiák) jelent meg. A konferencián elhangzott előadások is megerősítették azt a tudományos véleményt, hogy az életműkiadás feltáró, kutató munkáinak eredményei révén máris szembe kell nézni a korábbi recepció meglehetősen elnagyolt Kuncz-képével. Az eddig kiadott kötetek mindegyike tartalmazott eddig nem ismert információkat, forrásokat, sőt eddig ismeretlen szépirodalmi szövegeket, értekező műveket is feltárt. A konferencia elsődleges célja tehát az életmű nyilvánvaló értékeinek hangsúlyozása mellett az volt, hogy nyilvánosabb, szélesebb teret engedjen a Kuncz Aladárral kapcsolatos minden további feltáró, elemző szándékknak. A konferencia előadásainak szerkesztett anyagát az OSZK és a Magyar Művészeti Akadémia kiadói együttműködésben jelenteti meg 2019 tavaszán.

FOGARASI ATTILA

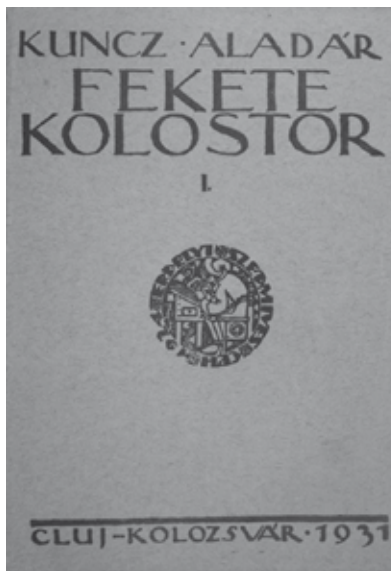
„Vegyük birtokba saját kincseinket!”

A Kuncz Aladár-émlékkonferencia margójára

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Művészeti Akadémia által rendezett Kuncz Aladár-konferencián szó esett a Trianon utáni közösségsszervező tevékenységéről, regényeiről és műveinek recepciójáról is.

Filep Tamás Gusztáv, Kuncz Aladár Öszeggyűjtött Munkáinak sorozatszerkesztője arra mutatott rá: a magyar irodalomtörténetnek bőven van még adóssága a Kuncz-életmű kutatásában, ezért nagy erővel folytatják a már megkezdett hézagpótló irodalomtörténeti munkájukat. Kiváltképp az író első világháború során kettétört alkotótevékenységének tudományos igényű finomhangolására, sokszínű egyéniségének mélylélektani elemzésére vállalkoznak. Az egész napos rendezvény körbejárta Kuncz életének főbb állomásait, kapcsolatrendszerét, írásait, pontosította, miben áll munkájának valódi jelentősége, mindezek fényében pedig arra kereste a választ, vajon a *Fekete kolostor* című regény szerzőjének van-e helye a Parnasszuson. Boka László, az OSZK tudományos igazgatója, aki egyben szintén sorozatszerkesztő, hangsúlyozta: a konferencia mottójául szolgáló Kuncz Aladár emlékének szentelt Reményik Sándor-verssor, elsősorban az író „alkotólényének emberfeletti mentő munkájára utal”. A „jó diplomatára”, a „világfi-ra”, a „jó helyzetfelismerő realpolitikusra” – a „literary gentleman-re”, akinek elvitathatatlan érdemei vannak az első világháború utáni erdélyi magyar irodalom újrarendezésében és megszervezésében. Ő volt ugyanis a romániai magyar irodalom első kánonképzője, „aki kanonizációjával a szétszórt erdélyi világot kívánta újraegyesíteni” – fejtette ki előadásában Boka László.

Mindketten elmondták, hogy a nemzet-karakterológia formálását szívében viselő, szintetizáló igényű, komparatív szemléletmóddal bíró Kuncz lélekformálását az Eötvös Collegium és szellemi mentora, Riedl Frigyes alapozta meg. Európai levegőt a tantermekbe ő engedett, a befogadás lélektanát ő honosította meg a fiatal írónál, ami lehetővé tette a nagy átéléssel

Noirmoutier vára, a fekete kolostor

végzett, emberközpontú, többfrontos irodalmi tevékenységet. Kuncz, „francia-elköteleződését” soha nem engedte el – Trianon után sem. A bergsoni filozófia lelkes híve kizárólag francia nyelvű munkákat fordított.

Az egyes szekciókat lezáró viták végső konklúziója egyetértésben született: Kuncz alapvetően filológus, kritikus és szerkesztő (Ellenzék, Erdélyi Helikon), irodalomtörténész, műfordító és kánonteremtő (és mint ilyen, mindenképpen figyele mreméltő), de mindennekelőtt a transzilvanizmus, az erdélyiség szívós „nagykövete”. A szépprózáinak ugyanakkor nem volt eklatáns képviselője. Egyedül a francia internálásáról szóló *Fekete kolostor* című regénye pályázhatna a titulusra – amit méltott Babits és Kosztolányi, a nagyközönség körében is sikert aratott –, végül azonban nem tudta kivívni magának ezt a rangot. A Nyugat szürke eminenciásának másik művét (*Felleg a város felett*) Láng Gusztáv irodalomkritikus „az erdélyi próza egyik legrosszabb regényének” nevezte. Az egyetlen, amiért érdeklődésre tarthat számot a mai napig, az az értékmentés. Ugyanakkor Boka László és Filep Tamás Gusztáv többször is hangsúlyozta: a világháború után erősen cenzúrázott mű részleteinek felkutatása

pozitív irányba mozdíthatja annak megítélését. A polémiát gazdagította volna Pomogáts Béla irodalomtörténész előadása, aki sajnos egészségi állapota miatt nem lehetett jelen.

A „vegyük birtokba saját kincseinket” záróakkordként elhangzó mottó szépen keretbe foglalta a konferencia célját. A kerekasztal-beszélgetés során előjöttek a jövőben esedékes feladatok, s amelyet Filep Tamás Gusztáv közölt a publikummal: Kuncz Aladár kanonizációs kritériumainak felülvizsgálata. További szöveggondozás, levelezéseinek véglegesítése, kisebb tanulmányainak sajtó alá rendezése, az életműsorozat hét kötetű való bővítése, melynek következő darabja az ötödik kötet. Ennek összeállítására jelenleg is zajlik és Kuncz összes irodalommal, művészetekkel kapcsolatos kritikáit, portréit, tanulmányait, esszéit, recenzióit tartalmazza majd (ebben továbbra is partner a Kriterion Kiadó). Mindezekelőtt azonban a kolozsvári Jancsó-hagyaték teljes feltárása a cél, ez ugyanis a Kuncz Aladár életére vonatkozó fő forráslelőhely. A távlati tervek kapcsán megfogalmazódott a Fekete kolostor szerepének tónusosabbá tétele, akár egy, a mű alapján készült film megrendezésének előkészítése. ♣

A Fekete kolostorról

Kuncz Aladár emlékirata, a *Fekete kolostor*, amelyben az első világháború alatti, öt évig tartó franciaországi internálását írja le, kortársainál, íróársainál komoly visszhangra talált. Néhány érdekes citátum erejéig most ezekből adunk közre gondolatgazdag véleményeket. Először azonban Kuncz Aladár emlékiratából idézünk rövid részletet.

„A háború réme ösztönszerű megérzésben először éppen ezen az ünnepélyen támadt fel. Este fáklýásmenetet állítottunk össze a tenger felé. Zeneszóval vonultunk ki a part szikláinak közé. A menet eleje a holdfényben elterülő tenger felett már éppen a legmagasabb sziklára ért, amidőn Orbók barátom táncosnőjével mellettem előreszaladt. Mikor észrevett, hátra kiáltott: – Megüzentük Szerbiának a háborút! – A vidám, éneklő, muzsikaszós menetben zord kijózanítással hatottak rám e szavak. A menet vezetője ebben a pillanatban felnyújtotta fáklýáját a hallgatag ég felé, s ez most úgy égett, mint vérvörös rózsza.

Nekem ettől a pillanattól kezdve elment minden kedvem a szórakozástól. A háború kísértete mellém szegődött, s azóta – tizenhat éve – egy percre sem hagyott el. Vége volt gondtalan életemnek. Vége a fiataliságnak. Úgy éreztem, hogy huszonnyolc évemmel befejeztem az életemet, vagy legalábbis befejeztem egészen régi életmódot, régi világot.”

Kosztolányi Dezső

[...] „Szerénysége mely egész mivoltát betölti, nemcsak írását varázsolja művészi, árnyossá, egyensúlyozottá: őt magát is emberi magasságokba emeli. Van benne valami erkölcsi szerénység, mely olyan, mint a lélek illata. Sohase tör pálcát senki fölött, sem népek, sem egyének fölött. Még rabtartóit se gyűlöli. Téved, aki ezt a könyvet a franciák elleni vádiratnak tekinti. Mindenkit és mindent meg akar érteni. Mennyi jót, szépet, megindítót fedez föl lépten-nyomon a melléje beosztott francia közvitézekben, hogy hódol a francia nőknek és a francia műveltségnek, milyen megható szavakkal búcsúztatja el Guillaume káplárt, akit azért küldtek az arcvonalba, aki azért esett el mingyárt az első napon, mert a szegény páriákkal lefényképeztette magát.”

Németh Andor

[...] „Legélesebben látó műbírálóinkat is zavarba hozta a Fekete kolostor példátlan közönségikere. A tökélyre ritkán reagálnak ilyen közvetlenül, ilyen tüntető elismeréssel a tömegek. Amivel nem azt akarom mondani, hogy a Fekete kolostor nem igazi műremek. De a rajongás, amellyel olvassák s beszélnek róla, több a tökéletes munkának kijáró elismerésnél. A meghatottsággal vegyes áhítat, mely olvasóin elmaradhatatlanul erőt vesz, a megpillantott embernek szól, aki ezzel a könyvével felfedte volt magát. Aminthogy ebben a munkában csakugyan valami másnak az alibi-je az irodalom. A türelem és a megalázkodás iskolakönyve ez, egy szokatlan körülmények között lejátszódott megigazulás útikönyve, igazságra vezérlő kalauz, imitatio Christi, a vigaszt kereső lélek gyónása.”

Babits Mihály

[...] „A Fekete Kolostor tartalma rendkívül kényes és ezer veszélyt rejt magában az író számára az írásművészet szempontjából is. Mily biztos ösztönnel kellett vezetnie Kuncz Aladárt, hogy kikerülje jobbról és balról az ízlés Scylláit és Charibdisseit! A naiv dicsekvés és kéjelgő önbeszennyezés, lírai áradozás és felületes riportszerűség, fölös pathosz vagy cinikus könnyedség, kicsinyes dühök és

hiúságok kielégítése és még hamisabb tárgyilagosság, unalmas részletezés vagy hatóság poéntirozás, érzélgős siránkozás vagy pózos szárazság: csupa olyan dolgok, amikből csak egy árnyalat is az egész mű szépségét és erejét tehette volna kérdésessé. Kuncz könyvében mindennek nyoma sincs. Egyetlen hamis hangot, egyetlen gikszert, egyetlen magánérdekű részletet, pathétikus kisiklást, szentimentális giccsot nem találtam. Minden komoly, egyszerű és igaz, egész a stílusig, a mondatokig. Az írói gikszerek mellett másfajta gikszerek is lehetnek volna. Például a tárgy könnyen vezethetett volna elfogult, igazságtalan, gyűlölködő vagy ábrándos politikába, vagy valami apostolkodó vagy kultúra ellenes tendenciába. Kuncz ezekbe sem esik bele. A nemzeti gyűlölködés távol van tőle; de éppoly távol az ellenség háborús bűneinek masochista mentegetése is. Elkéseredése a sovínizta nacionalizmus ellen, mely annyira oktalanul mérte rá és társaira a legembertelenebb szenvedéseket, érthető és természetes. De ez az elkéseredés sohasem viszi arra hogy a francia nemzet nagyságát tagadja, a francia kultúra értékeit, melyeket kevesen ismernek jobban mint ő, lekicsinyelje, vagy a franciák közül azoknak akik a fogságban is és a háború ásta nagy szakadékon át részvételt tudtak olykor feléje hajolni, melegségét és emberiségét elfelejtse.”

Schöpflin Aladár

[...] „A legkeresztényibb könyv a modern magyar irodalomban. Nem azért, mert tisztán érzett és tisztán ábrázolt vallási részletek vannak benne, mint az internáltak hajnali miséje a kis falusi templomban, szemben a kékruhás szelíd kis Mária-szoborral, nem azért, mert az író bensőséges eszmélkedésekkel próbálja öntudatosá tenni viszonyát a valláshoz. Az egésznek eszmei boltozata sajátképen keresztényi: a legszebb keresztény illúziók egyikének, a szenvedésben való megigazulás eszméjének pillérére van felépítve.” ♦ (Összeállította: WI)

Nyugatosok: Tóth Árpád, Laczkó Géza, Fenyő Miksa, Kuncz Aladár, Vedres Márk, Kosztolányi Dezső, Kosztolányi Ádám, Babits Mihály – a Maszol.ro portálról

BORBÉLY LÁSZLÓ

Kuncz Aladár szilvesztere

Almomban dohos szagú, megsárgult borítékot forgatok ujjaim között. Egy könyvkiadótól, az Erdélyi Szépmíves Céttől érkezett a meghívó, melyben tudatják, hogy szilveszterkor vacsorára várnak, de hogy hová, azt nem írták meg. Szükszavúan csak annyit közölnek, hogy koraeste gépkocsit küldenek értem. Valaki a bolondját járhatja velem, jut eszembe, ám különös hangra figyelek fel. Olyasféle túlkölés töri meg az éjszotét utca csöndjét, amelyet a régimódi, veterán gépkocsik hallattak.

Muzeális taxi várakozik a ház előtt. A sapkás sofőr halkán köszön, udvariasan meghajol, és kinyitja előttem a hátsó ajtót. Szivarillat csapja meg az orrom.

– Szállj be gyorsan, öcsém, mert máris jégveremben érzem magam! – szól rám Hunyady Sándor hírlapíró. Hitem szerint az egyik rokonlelkem. Elindulunk.

– Talán Sándor bátyámékhöz megyünk? – kérdem.

– Hotelbe szilveszterkor? Isten őrizz! Tele van az ilyenkor mindenféle úri bugrisokkal. A barátom születésnapjára van meghívásunk.

Zavarban vagyok, biztos az időutazás az oka, de sehogy sem értem, miről van szó. Hunyady, mint minden eltávozott lélek, olvas a gondolataimban.

– Mondd csak fiam, te merrefelé tanultál?

Alighogy ezt megkérdezi, már ragad is magával a megélt múlt idő. Magyarországon elsőként a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban állítottak emléket Kuncz Aladárnak. Ugyanott, ahol édesapám és én is érettségiztem. Keller Gyula, a gimnázium kiváló történelem–földrajz szakos

tanára, majd húsz esztendőn át szeretett igazgatóhelyettese határozta el, hogy összegyűjti az iskolában még fellelhető anyagokat, adatokat a *Fekete kolostor* című regény szerzőjéről. Azt szerette volna, ha legalább Kuncz Aladár egykori munkahelyén – melyet régen VI. kerületi Főgimnáziumnak hívtak – eleven marad az író emléke. Ezért kezdeményezte, hogy az iskolai lépcsőházban legyen emléktáblája.

Hunyady Sándor szivarral kínál, majd anekdotázni kezd azokról az évekről, amikor Kuncz Aladár 1923 nyarán Budapestről visszatért Kolozsvárra, és „sovány volt, mint a vándormadár, amely hosszú, kínos út után száll vissza igazi fészékébe”, és elvállalta az *Ellenzék* irodalmi mellékletének, illetve a havonta megjelenő Erdélyi Helikonnak a szerkesztését.

– Sokáig nem értettem, miért nem képes kifutni a formáját – töpreng hangosan Hunyady. – Miért menekül olyan másodrendű foglalkozásba, hogy rossz kéziratok stílushibáit javítja, mint szerkesztő? Életének titkos, fájdalmas öt esztendeje tett vele valamit, ami meggátolta a hozzá méltó munkában. Magába zárkózott, alig beszélt azokról az évekről, melyeket 1914 és 1919 között eltöltött Noirmoutier, majd Ile d’Yeu internálótáboraiiban. Az első világháború kitörésekor egy breton faluban nyaralt, és mivel magyar állampolgár volt, egészen a világháború végéig nem engedték hazatérni. Csak a *Fekete kolostor* megjelenése után derült ki, mi mindenben ment keresztül. Láthatott maga körül mindenféle járványt, vérhast, tífuszt, undorító szenvedélyek démonainak megnyilatkozásait. Évekig közösen béreltünk

szobát. Valamelyik éjjel, mielőtt elaludtunk volna, gyöngé kaparászt hallottunk az egyik sarokból. Barátom meggyújtotta a villanyt. Felült az ágyban, és hallottam fojtott hangját: Egér! – És ha az? – kérdeztem vissza. – Félsz az egértől? – A fogság! – jajdult fel. – Megundorodtam tőle.

Közben egyre távolodunk Budapesttől. Mikor kinézek az ablakon, csodálkozva veszem észre, hogy éppen Kolozsvár főterét hagyjuk magunk mögött, Mátyás király lovas szobra körül konflisok állnak, a kocsik éppen takarót terítenek a lovakra. Ezután Párizs következik: a Gare de l’Estől a Quartier Latinbe visz a taxi, a fényözönben fürdő kávéházak és vendéglők dugig vannak reményteli művészlelkekkel, az egyik sarkon közönségesen kifestett nők várnak kuncsaftjaikra. Hunyady Sándor cinkosan oldalba bök könyökével. A következő kanyarban egészen másik világ fogad: egy tengerparti breton falu piacán fáklyás népünnepség zajlik, fazékjáték, lepényevés s egyéb mutatványok, a fürdővendégek és a helybeliek derűsek. A taxiból még visszaintegetek egy breton parasztlánynak, ám rögvest feltűnik előttük egy szigeten a Noirmoutier. Úgy tudni, hogy *Noirmoutier* Szent Filibert alapítása a középkor legelejéről. Azóta különböző átalakításokon ment át a vár, amelynek francia neve *fekete kolostort* jelent. Oda voltak bezárva Kuncz Aladár és társai.

Ezen az álombeli szilveszter éjszakán azonban a képzelet felülmúl mindent. A kolostor valaha moecskos nagyterme a legelőkelőbb francia hotelek pompájával és fényűzésével vetekszik. A pincérek kiváló italokat és ételeket szolgálnak fel a vendégeknek, akikben egymás után ismerem fel kedves novellistáimat. A ködlovagokat. Együtt vannak mind: Ambrus Zoltán, Krúdy Gyula, Lovik Károly, a Cholnokytestvérek, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső és még sokan mások. Az asztalfőn szmokingban pedig maga az ünnepe: Kuncz Aladár.

– Messziről jönnek az urak? – kérdezi.

– A Kölcsey Ferenc Gimnáziumból – felelem, mire ő megölel és leültet maga mellé, hogy alaposan kikérdezzen. A másik oldalán Hunyady Sándor foglal helyet, aki újabb szivarra gyújt, és azt füllenti Krúdy Gyulának, hogy sokkal hamarabb megérkeztünk volna, de útközben feltétlenül meg kellett állni egy kis időre a Montmartre egyik mulatójában, hogy legyen témája a következő tárcához. Mire Krúdy megértően bólint, hiszen ebben a körben mindenki tisztában van vele, miféle előzményei vannak az ihletnek. ♣

Kulturális élet – közélet

Nem véletlen, hogy a Lyukasóra mostani különszámát a fenti címen indítjuk útjára. Hiszen hol lappangva, hol sarkosabban, szakmai köntösbe bújtatva vagy éppen a nélkül, de újra és újra felvetődik a kérdés: szabad-e, kell-e az íróknak életünk aktuális kérdéseire hozzászólnia? Álságos dilemma – vélem jómagam, s inkább úgy kérdezném, hogy szabad-e, lehet-e a kulturális- és közéletet elválasztani egymástól? De ne vágjunk a dolgok elébe! Ugyanis olyan érdekes, kevésbé közismert kultúrtörténeti dokumentumanyagok érkeztek lapunkhoz, amelyek óhatatlanul átfedik a valós életet, kézenfekvőnek gondoltam hát egy különszám erejéig közreadni azokat. Az alábbi híres „vallani és vállalni” vita (melynek hangneme a meggyőzés hevében – lám, nincsen új a nap alatt! – a ragyogó, intellektuális okfejtéseken túl, nemegyszer a személyeskedő becsméréseket sem nélkülözi) valójában „bevezetőnek” tekinthető a fenti témában. S adalék a Kuncz Aladár-émlékkonferencia témájához. (A Szerkesztő)

AZ ÍRÓ ÉS AZ IRODALOM HIVATÁSÁRÓL

„Vallani és vállalni”

A két világháború között az erdélyi magyar irodalomban lezajlott vitáról

A messze hangzó vita kezdeményezője éppen Kuncz Aladár volt, aki – miután az Erdélyi Helikon szerkesztését a Magyarországra távozó Áprily Lajostól átvette – fontosnak érezte, hogy az akkor már évtizedes múlta visszatekintő erdélyi magyar irodalom néhány alapkérdésében a szélesebb irodalmi közvéleményt megszólalásra bírja. Ő kérte fel egy 1929. szeptember lelegején írott levélben Berde Máriát, Tabéry Géza *Vértorony* című, nem sokkal korábban megjelent regénye kapcsán, „harcias és éles állásfoglalás”-ra abban a kérdésben, hogy „vajon a mai erdélyi íróknak a történelmi virágnyelv helyett nem kellene-e egyenesen hozzászólnia a mostani fájó és aktuális kérdésekhez?” (Kuncz Aladár: *Levelek. 1907–1931. 152–153.*)

Berde Máriának e felkérésre írott cikke *Vallani és vállalni* címmel az Erdélyi Helikon 1929. októberi számában jelent meg. A cím nemcsak a vitának adott nevet, hanem a romániai magyar kritikában fogalomává vált, s amikor a későbbi évtizedekben reá visszatértek, kiindulópontul szolgált az író hivatásának, a közössége iránti elkötelezettség elvárásának újabb és újabb felvetésére.

Kuncz a Berde-cikkhez írott szerkesztői bevezetőben a nyilvánosság számára is megfogalmazta az általa kezdeményezett vita alapkérdését: „viszonyaink között vajon van-e teljes jogosultsága a történelmi regénynek, s a történelmi virágnyelv vajon nem csupán menekvés a bátor felelősségtől, amely az íróra kötelezi, hogy műveiben mindenekelőtt a ma tükörcsüvegét adja, s élő-eleven problémákat szólaltasson meg”. A felvetés tehát már eleve két irányba mutatott: egyrészt magának a történelmi regény műfajának a belső problémája, másrészt az író hivatása és az alkotásnak a közösségi sorsba való beágyazottsága felé.

A vitaindító cikk maga is állásfoglalás mindkét irányban. Berde Mária pontosítással él a műfaj kérdésében: elfogadja az olyan fajta történelmi regényeket, amelyek „eleven kapcsolatokkal fogóznak a jelenbe”, de elveti azokat, amelyek megpróbálják „a mi jelenvaló, külön igazságainkat visszacsempészni a múltba”, amelyeknél „a jelen van átfecskendezve a múltba, mint valami mesterséges injekció”, hogy „arankatérmetésével elnyomja a ma regényének megszületését”. Ugyanakkor kihegyezi a Kuncz által felvetett másik vonatkozást is: „Tisztán irodalmi nézőpontból... nemcsak hogy becsületesebb, de részben könnyebb is volna megfogni a jelenben lüktető s magát felkínáló életet. Csakhogy persze a könnyebbség pusztán a megalkotás munkájára vonatkozik, viszont kiállani a műünk mellé – vallani és vállalni –, ahhoz emeltebb homlok, több mindennel való leszámolás, több mindenre való elkészülés is kell, író és kiadó részéről egyaránt.”

A Berde-cikk egész lavináját indította el a hozzászólásoknak, hullámai Brassótól Nagyváradig és Temesvárig az Erdélyi Helikon oldalairól

kilépve, a helikoni írócsoportnál jóval szélesebb kört mozgattak meg és készítettek állásfoglalásra. Elsőnek Kacsó Sándort, aki akkor már járta a maga kálváriáját *Vakvágányon* című regényének az ESZC lektorátusa által elutasított kéziratával, s aki a Brassói Lapokban közölt hozzászólásával (*Gyávák voltak az erdélyi magyar írók. 1929. október 16.*) egyfelől személyes síkon, de napilapban való megjelenésével egy szélesebb körű nyilvánossághoz fordulva, másfelől a Berde-cikk fent idézett summázata szellemében lendítette tovább a vitát. A további hozzászólásoknak ennek megfelelően volt egy, a visszautasított regény sorsával kapcsolatban általában a helikoni irodalompolitikát feszegető ága (mindjárt Tabéry Géza két változatban, a Nagyváradban, ill. az Ellenzékben megjelent válaszcikkével, Kacsó Sándor viszontválaszával, majd a Korunk, illetve a Temesvári Hírlap köre részéről az egész Helikont általában támadó hozzászólásokkal), másrészt kirajzolódott benne egy másik vonal, amely a való élet, az erdélyi kisebbségi sors valóságos problémáival való szembenézést sürgette.

A vitát Franyó Zoltánnak a Temesvári Hírlapban megjelent hozzászólása (*Az erdélyi írók gyávasága. 1929. október 29.*) tágította – méghozzá nemcsak élesen, hanem durván is – az egész helikoni irodalompolitika (Kántor Lajos pontosítása szerint: az intézmény és az ideológia) bírálatának irányába. „Végre egy helikoni író állott ki a placra, hogy a hivatalosan patentírozott erdélyi írókat tetemre hívja..., végre egy szenvedélyes vétő abból a táborból, melytől eddig csak a transzylvanizmus karban harsogott dicséretét hallottuk, gróf Bánffy Miklós vezéri tollszárának dirigálása szerint. Mi, az önképzőköri szervezeten kívül élő, független erdélyi írók, már egy évtized óta hangoztatjuk – amit végre a fajszekegy Kacsó Sándor is megértett –, hogy baj van a transzylvanizmus körül és minél erősebb adminisztratív szervezetet építenek ki e fikció egyeduralmának biztosítására: – annál nagyobb baj!” A cikk hangneme helyenként minden határt túllép (Franyó Zoltán „a drótsövényvel körülzárt transzylvanista karámnak világszemléleti eunuchokká herélt foglyai”-ról beszél, akik „ötvenszázalékos kvóta arányában egyeztek ki a lelkiismeretükkel”, s „e véres karnevál jelmezes figuráinak egész tébolyult haláltáncá”-ban „a »közvélemény« alattomos tinta-strictijé”-re, „kétkrajcáros áldozatok árán legendás nimbuszt szerzett mecénás-Shylock”-ra mutogat). Hasonló hangvételt jellemzi a vitában ugyanott hozzászóló Szirmai Lászlót (*Író urak! Több bátorságot! 1929. november 3.*) vagy Asztalos Sándort (*Számadás. 1929. december 25.*), aki így értékeli a „gyávaság-vitát”: „Az erdélyi magyar író gyáva, de a Helikon ennek a gyávaságnak az apostola.” Majd alább: „A Helikon úgy ütötte rájuk [az írókra] Bánffy Miklós gróf szemmértékének és világszemléletének a bélyegét, mint a számadó juhász a nyájra.”

Kuncz Aladár emléktáblája
a noirmoutier-i vár falán,
Kő Pál alkotása

A körön kívüli bírálókat másik megszólaltatója a helikoni táborral más vonatkozásban is szemben álló Korunk főszerkesztője, Gaál Gábor, aki a folyóirat novemberi számában közölt cikkének címevel (Gyávák-e az erdélyi írók?) Kacsó Sándor hozzászólásához kapcsolódik, tartalmilag azonban inkább a Temesvári Hírlap köréhez. „Kacsó Sándor fogalmazásában – írja – kétségtelenül sokat fordul elő az a szó, hogy »erdélyi«. Ám erről a frazeológiáról, ha erősen odanézőnk, kiderül, hogy csak halvány gőzverése már annak az erdélyi szómitológiának, amit Erdély vicinális irodalompolitikusai találtak ki dilettantizmusuk igazolására.” Az ő Helikon-bírálatában azonban kimondottan az osztályharc alapján álló marxista kritikus ítélete, mégpedig az egész transzilvanizmusról: „Az erdélyi írók zöme eladta függetlenségét – állítja. – Nem árért, de egy képtelen, az írói érzületre gátlásokat szerelő elvért. Eladta azért a fából-vaskarika meggyőződésért, hogy a generációk és osztályok, a stílusok és ideológiák kiegyenlíthetők, s az író köthet egy ünnepélyes nagy Treuga Deit, melyben az örök béke fényességei csillámlanak már ma. S nem vette észre, hogy a legközvetlenebb valósága megírni- és kikövetelni valóját veszítette el ezáltal... Ez a suttyom-akadémia azt találta ki, hogy a feudalizmussal kibékíthető a székely paraszt, ezzel pedig a városi polgár, s hogy e kiegyenlítő kibékülést az egykori erdélyi hivatalnok-dzsentrí mára korszerűtlenedett tudata elvégezheti.”

A Gaál-cikk azonban nemcsak irodalompolitikai, hanem – amint arra Kántor Lajos rámutatott (*Vallani és vállalni. Egy irodalmi vita és környéke. 1929–1930.* Kolozsvár, 1984. 105) – esztétikai fenntartásokat is megfogalmaz. „A valóság felé vezető hidat tehát – írja tovább Gaál – itt már az első lépésnél leszakadt, s ezért az erdélyi író valami ködös és érthetetlen parton bolyong, rossz és avult irodalmi emlékeit újjáképzelve, a századelő Nyugatának esztéta technikáján és szépségeszményén rágódva... Az írók többsége bizony itt se igazi író, s ami a legnagyobb baj, még csak nem is akar az lenni.” Gaál Gábor azonban – erre ismét Kántor figyelmeztet, s az Erdélyi Helikon 1929. novemberi számát szemrevételezve alá is támasztja állítását – a vitától a Helikonon belülről is

vár némi változást: „Ennek a csődnek a kikerülésére a Kacsó Sándor dolga (ha vannak!) azt a legelsőt kikövetelni, hogy az erdélyi író is az írniaióját írja és a kortárs-igényei követelnieióját követelje.”

Megjegyzendő, hogy a Kacsó-regény kiadása kapcsán érintett Kós Károly, a „viharügynök” nem szólalt meg a vitában. Van azonban egy utalása reá Berde Máriához írott, 1929. november 20-án kelt levelében. „Átolvastam a regényt én is, és nagyon-nagyon gyengének találtam mint írásművet. Ami pedig a propagandajelleget illeti, hát a Tabéry Géza *Tűzmadara* bizonyította be, hogy csupán ezzel a »bátorsággal« nem lehet megfogni a közönséget.”

Valóban, a Helikonon belüli hozzászólások túlnyomó része a jelen problémái felé fordulás elvárását tartja elsődlegesen fontosnak. Kacsó Sándor első hozzászólásában, a múltba vagy Erdélytől távoli világokba elkalandozó regényekre utalva, a hazai problémákkal való szembenézést sürgeti: „Mintha a mi témáink, a mi fájdalmaink nem lehetnének általános emberiek! Mintha nem az volna a mi feladatunk, hogy ennek a földnek, ennek a sorsnak, sőt a kisebbségi sorsnak színét és szagját, örömet, ha lenne, és jajgatását, ami elég van, erecskével vagy dagadó folyókkal bevigyük az emberiség nagy Óceánjába.”

Még határozottabb Tamási Áron, aki, miután a *Vértorony* kapcsán már kifejtette a véleményét a Berde-cikk megjelenése előtt (Ellenzék, 1929. augusztus 18.), magához a vitához is hozzászól. Tabéry-kritikájának summáját a zárómondatok hordozzák: „a történelmi regény mégiscsak közvetett eszköze a mondanivalónak. Távolból, az élők életének háta megül szóló harsona... Ez minden történelmi regény biztos veresége. Ezért... ne öltözzék páncélba az író, ha meg akarja mondani az igazságot. Lássuk meztelen karddal őt, elszánt hadakozásban jelen sorsunk kínjai között!” Kacsó Sándor hozzászólásához kapcsolódó cikkében pedig (*Így van! Erdélyi Helikon, 1929/11*) némi átfogalmazással megismétli az előbbieket, majd így nyomatékosít: „Nekem most nem műformák és elvi kérdések jelentik az irodalmat, hanem a fájdalom és az öröm, a panasz és a gyermekes kuncogás, a népem sorsa, amely bennem vonaglik, a harc minden hazug és gonosz ördögfa ellen: egyszóval az élet.” És tovább: „Tagadom, hogy ez a sereges múltba-gyaloglás ösztönös, szükségszerű cselekedet lett volna. Egyszerűen tünet az, ragadós írói gesztus, vagy ha úgy tetszik: divat. És nemegyszer kibúvás az író feladata elől.” Mérleget készít a tízéves erdélyi irodalomról – ebbe beleértve azt is, ami már a Helikonhoz és az Erdélyi Szépművészek Céhhez fűződik, s az eredmény nem kimondottan pozitív: „A tízéves erdélyi termésben alig találhatok négy könyvet, amelyet csak erdélyi ember és csak a háború után tudott volna megírni... Nyilvánvaló tehát, hogy az erdélyi magyar irodalom nem a mi valóságos, fájdalmas sorsunknak a képe, hanem egy levegőtlen, fonnyadt, nem eleven, hanem élet-mímelő irodalom, amelynek talpa alól kihúzták kilencszáztizennyolcban a talajt.”

A körön belülről szólal meg Nyírő József is, mégpedig az elsők között (*Az író írjon önmagából.* Keleti Újság, 1929. október 20.), s amint azt cikkének címevel már kifejezi, azt vallja, hogy akár a jelenről, akár a múltból legyen szó, a belülről fakadó írásnak van csak létjogosultsága.

A többi hozzászólók: Finta Zoltán, Kádár Imre, Kovács László, Szántó György a Helikon író-táborából, Temesvárról Fekete Mihály és Károly Sándor, a Tamási Áron által aposztrofált fiatalok részéről B. Bányai László, a körön kívülről Osvát Kálmán, Spectator és az erdélyi magyar irodalom iránt akkoriban igen érdeklődő Heinrich Zillich vagy a vitához írásban és karikatúrákban „hozzászóló” Tomcsa Sándor a kép teljességéhez tartoznak.

A vitát lezáró cikk megírására Kuncz Aladár Molter Károlyt kérte fel, írása (*Enyveshát* címmel) az Erdélyi Helikon 1930. januári számában jelenik meg, együtt Osvát és Zillich hozzászólásával (utóbbi a Klingsorból átvéve, magyar fordításban). Molter Berde Mária vitaindítója és Kunczknak a levelekből kirajzolódó véleménye szellemében összegezi a vitát.

A vita utóélete szempontjából külön kell vennünk a közvetlen reagá-

lásokat és azokat a tanulmányokat-könyveket, amelyek több évtizedes távoból, immár egy alapvetően más irodalmi helyzetben idézik fel az egykor szembeálló nézeteket és vonják le a tanulságokat.

A kortárs reagálások közé tartozik Tabéry visszatérése a vitára az 1930-ban megjelent Emlékkönyvben, aki egyfajta kiegyenlítő szellemet érvényesít, amely szerinte az igazi transzilván szellem érvényesülése. A fiatal nemzedékhez tartozó Jancsó Elemér az erdélyi magyar irodalom életének egy-másfél évtizedén végigtekintve, a Helikkal szemben megfogalmazott külső és belső bírálatok szellemét képviseli. „Visszatekintve a tizenhárom éves erdélyi irodalomra – írja az Új arcvonal-antológiában (Kolozsvár, 1931) megjelent tanulmányában –, megállapíthatjuk azt, hogy sok komoly művészi értéket termelt ki, de a maga nagy egészében nem váltotta valóra a tömegek hozzá fűzött reményeit.” „Az erdélyi irodalom, egy-két kivétellel, kitart a tegnap mellett, és nem vállalja sem a mát, sem a holnapot”.

Tolnai Gábor két évvel később megjelent könyvében (*Erdély magyar irodalmi élete*. Szeged, 1933) az 1930-as évek elején (már a vita után) megjelent Kacsó Sándor-, Tamási Áron-, Székely Mózes- és Szilágyi András-regényekre (*Vakvágányon, Czímeresek, Zátony, Új pásztor*) s a vitára visszautalva így vélekedik. „Ez a »vallani és vállalni«-vita s ezek a regények mintegy szellemi Jánusz-oszlopokként állanak az erdélyiség fejlődésében. Ezek a munkák valóságos megelőzői az akkor fellépő nemzedékek törekvésének, amely az erdélyi magyarság problémáit szociális térre vitte át.” A kortársak közül Ligeti Ernő *Súly alatt a pálma* című könyvében idézi fel részletesen a vita történetét, amelynek során kiemeli Kuncz Aladár és Tamási Áron szerepét, de egyébként általában igyekszik összemosni az egymással szembeálló nézeteket. Részletesen kitér viszont azokra a vitán kívüli indokokra, amelyek meghatározták egyik vagy másik hozzászóló véleményét (pl. az ESZC lektorainak tévedéseire).

A vita – közel negyedszázadig tartó csend után – az 1960-as évek végétől megjelenő irodalomtörténeti összefoglaló munkákban, tankönyvekben (Sőni

Pál, Kántor Lajos és Láng Gusztáv, Dávid Gyula – Marosi Péter – Szász János) kap értékelést; részletesen felidézve az egykori eseményeket Kacsó Sándor önéletrajzi trilógiájának második kötetében, majd Balogh Edgár és a Gaál Gábor-kutató Tóth Sándor foglalkozik vele egy-egy tanulmányban a Korunkban (1971–72). Előbbi „a kortársi elfogultságokat a történelem mérlegére téve... túlságosan is összehangolni igyekszik a világnézeti gyökerű... éles polémiát” (Kántor Lajos), míg utóbbi „a »helikoni irodalom« legendájának szétfoszlatása érdekében a belső ellentmondásokra figyel elsősorban”, miközben „összefoglalása és kommentálása már 1971-ben is nyilvánvaló tényeket hagy figyelmen kívül” (Kántor Lajos).

Néhány évvel később Mózes Huba, illetve Ritoók János bizonyítja újonnan előkerült dokumentumokkal azt, hogy a vita kezdeményezője és kézben tartója végig Kuncz Aladár volt. Majd Marosi Ildikó a Helikon és a Szépművés Céh dokumentumainak kétkötetes korpuszában teszi közzé a vita egészének hátterét képező levelezést.

Ezek után kerül sor arra, hogy Kántor Lajos előbb az Utunkban 1981-ben sorozatban közölt tanulmányokban, majd az azokban foglaltakat továbbgondolva és kibővítve, önállóan publikált nagyobb tanulmányban tárja fel a vita előzményeit, történetét, kellő figyelemmel a befejezése utáni megnyilvánulásokra és külön fejezetben az egész vita művekben tetten érhető további eredményeire (a Tolnai Gábor által említettek kivül Kuncz Aladár *Felleg a város felett* című regényére és Bánffy Miklós monumentális trilógiájára, az *Erdélyi történetre*). Könyvének summája: „A Vallani és vállalni vitája nyomán tehát egyrészt a közösségi gondok vállalásában, másrészt – a divatos (romantikus és naturalista) történelmi regény meghaladásával – a regényműfajon belüli változatok széles skálájának, stílári lehetőségeinek kidolgozásában a romániai magyar írók bizonyították bátorságukat. A kollektív publicisztikai ön-bírálat tisztító és ösztönző hatása a legtöbbet: új, maradandó etikai és esztétikai értékeket hozott, kiemelve a romániai magyar prózát korábbi provincializmusából.” ♦♦

(A Wikipédia szócikke alapján összeállította: W. I.)

DSIDA JENŐ IMMÁRON ÖTVENHÁROM NAPJA

(Kuncz Aladár emlékére, Dsida Jenő összes költeményei kötet, *Légy már legenda fejezet*.)

Bocsásd meg nékem, édes Aladár,
hogy szép szavakba próbálom beszélni,
amin ma is zokognom kellene
s amin zokogni már-már nem tudok.
Augusztus vége. Transzylvániára
lassanként őszi felhők esüngenek,
zord díszletek bizarr tragédiákhoz
s a gyér futóka rötös levelére
örökké tartó; vén eső pereg...
Immáron ötvenhárom napja, hogy
kicsiny országunkból kivándoroltál.
Immáron ötvenhárom napja, hogy
lehajtott fejjel járok, terheket
cipelve döbbsz, fáradt lelkemen
és megrázkódva olykor meg-megállok,
mint vak koldus, akinek botja vége
gödörre bukkan ismeretlen úton.
...Mindennap négyszer elmegyek lakásod
előtt, a Fürdő-utca szögletén
s elgondolom: most felmegyek megint.
A szolgáló kinéz s megkérdezi,
mint rendesen, hogy hozzád jöttem-e,
s belépve újra ott látlak nyitott
könyvvel, papírral sűrűn elborított

asztalod mellett s meghittén fogadsz
Isten hozott! Isten hozott, Jenőké!...
A kávéházban üldögélve, míg
kövér tócsákat gyűjt ottkünt a járda,
s az üvegen száz vízcsepp folydogál,
hosszú órákig várom, hogy benyitssz.
Eljössz, tudom, csak mindig várni kell,
eljössz, tudom, piros arccal, vidáman,
bontani kezded szürke gyapjúsálad
s mellém telepszel: Mi hír, öregem?
– S miért ne lenne egyszer újra így?
Mi az a pernyi, végzetes titok,
lényegtelen, parányi változás,
ami miatt régóta megszokott
kedves dolgok nem térnek vissza többé?
Igen, tán rémlik, rémlik valami
avittas, álmos Hamlet-monológ,
mitől zsibbadtan meg-megáll a szív
és szédületbe tántorul a fej:
Halál... elalvás... Pincér, fizetek
...S hazafelé is véled indulok,
pislákoló fénynél, a halk esőben.
Hangos viták közt érkezünk haza,
megvárom, míg becsöngetsz és kinyitnak
s eltűnsz a döngő kapuszárny mögött.
S akkor egyszerre úgy látlak, hanyatt
feküdni, nyújtott lábbal, hallgatag,
lehunytt pillával, nyirkos nagy sötétben
a föld alatt, a bús eső alatt
s hideg kezedre, szádra víz szivárog.

Megértem: többé nincs mit várni rád.
És nincs miért vidámakat beszélni.
És nincs miért több verset írni. Nincs.
Többé nem hallod és nem olvasod,
dicséző pillantásod nem jutalmaz,
tükörben többé nem próbálhatom
mozdulatod lopott utánzatát
s egyáltalán – oly messze vagy, olyan
érzéken túli, hűvös távlatokban,
dimenziók határain kívül,
mint életem mély, gondtalan bizalma,
mint gyermekségem kendő-lengetése,
mint félálomban csókoltt régi csók.
Megindul újra könnyem. Fuldokolva
kereslek, hol vagy? S hol van életem?
S szeretném nevedet oly réműlettel,
oly vad erővel felüvöltetni
az éjszakának bús esőt szítáló
sötét boltjára, oly rekedt sikollyal,
velőt-rázó iszonyú hördüléssel,
hogy hasadjanak szét a fellegek
és induljanak meg a csillagok
s halld meg te is fényévek távolában,
planéta-pályák száguldó ivén! –
S azután csuklón összehullva ott
a döbbenetes éjszaka hideg
csöndjében, hátha felfogom, mikor
nagy messziről, vagy tán egész közletről
szelíden, halkan-halkan válaszolsz...

(1931. augusztus 17.)

SZAKONYI KÁROLY

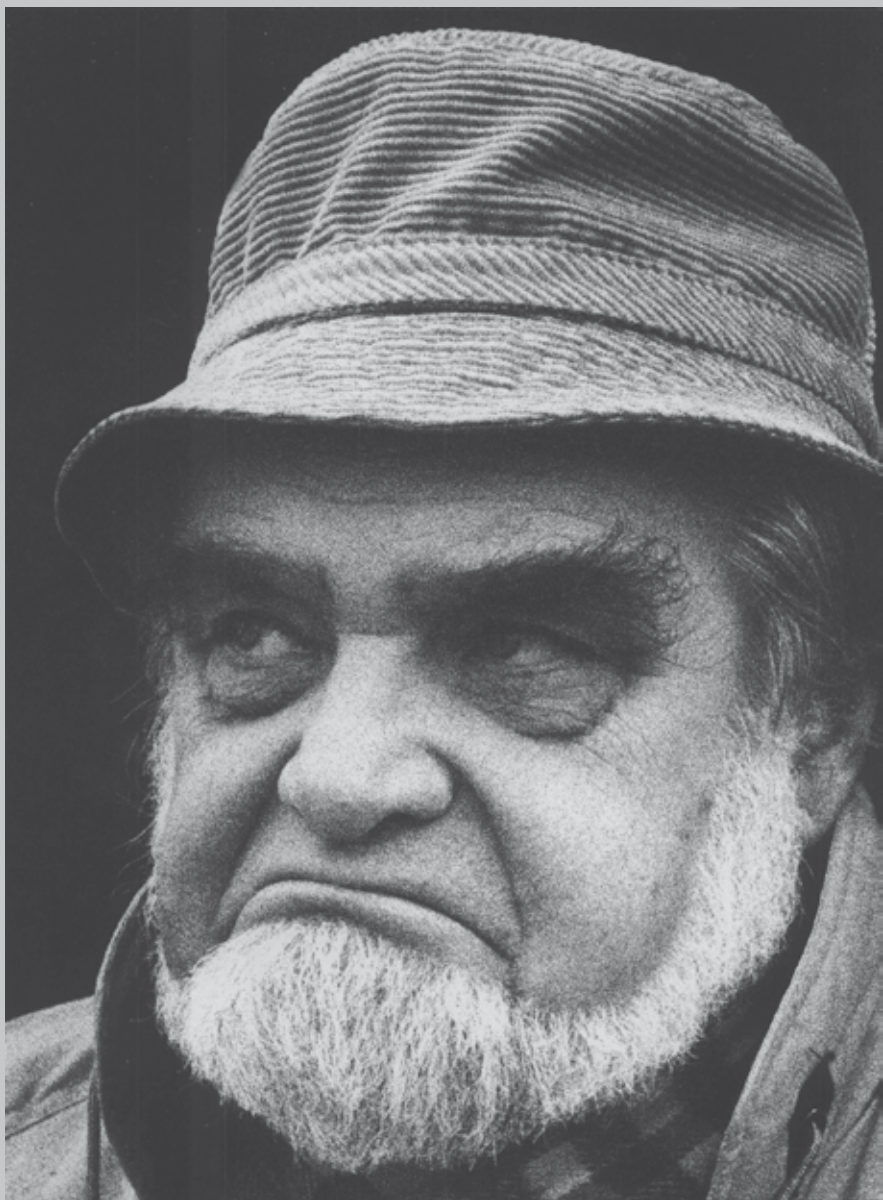
A MÁGUS

Gyurkovics Tibor: 1931–2008

Mágus. Nem bánta, ha így hívták hívei, ha így nevezte el monográfiájának szerzője, még ha magában derült is ezen, de elfogadta, hiszen volt benne igazság – költészete, személyisége mágikus erejű volt.

Fél évszázadnyi barátság fűzött hozzá, s már tíz éve nincsen köztünk. Mire emlékezzem annyi közösen megélt időből? Egy őszi délutánra kilencszázhatvan elején, amikor véletlenül futottunk össze a Kosuth Lajos utcán? Csak társaságból ismertük egymást, de már könyvet cseréltünk, mindkettőnknek akkortájt jelent meg az első kötete a Magvetőnél, tudunk miről beszélgetni az Astoria presszójában. Még nem volt *mágus*, csak gondterhelt családapa, klinikai pszichológus a Lipóton, és csupán remélte, hogy verseskötete, a *Grafit* feloldja majd költészeti kívülrállását. De a másodikat, a *Kenyértörés*-t is csak újabb fanyalgások fogadták. Míg aztán hetvenben megírt egy kisregényt, a *Ne szeress, ne szeress!*-t, ezután kezdtek jobban megismerni. Emlékszem sétáinkra a budai hegyekben, az erdei utakon fel egészen a Disznófülig, ahol sütek és borok mellett latolgattuk a helyzetét, s próbáltam rábeszélni, hogy hagyja ott a Lipótot, és csak írjon, küzdjön meg az irodalmi élettel. Nem volt könnyű döntés családdal, egzisztenciális kötelezettségekkel, de megtette. Profinak kell lenni, mondta Bertha Bulcsu barátunk. És jöttek a verseskötetek, a regények, a drámák... A sikeres költő sikeres lett a színpadon is, darabjai a Pesti Színházban, a vidéki teátrumokban telt házzal mentek. Az egyikben színészként is fellépett. Szerepeket talált ki magának az életben is, azok mögé rejtett, azok védelmében élte meg híres *gyurkovicsizmusát*. Különös emlékezni egy íróra, aki nemcsak kortárs, hanem bensőséges barát is volt, ismered útjának minden zökkenőjét, munkásságát, magánéletét, csalódásait és elismertségét, látod, hogyan terebélyesedik a *mű*, hogy hódít a költő, a drámaíró közönséget, miként lesz a társaságok középpontja, ügyek intézője, az irodalmi közélet szereplője, a Magyar Írók Egyesülete és a Lyukasóra megalapítója, hogyan lesz a meditatív költőből heves viták elindítója és bonyolítója.

Amikor hetvenöt éves lett, születésnapjára készíttettem szerelmes verseiből és egyik novellájából monodramát *Szeretők* címmel. Az ünneplésére váró tömeg – barátok, rajongók – türelmetlenül várták a nagy teremben, hogy megérkezzen. Teltek a percek, míg végre jött szertartásosan, bottal, fején piros török *fezzel*, jött, jött a színpad felé – akkor már csakugyan, mint egy mágus, fogadva a tapsot, mint aki tisztában van azzal, hogy az elismerés méltán megilleti. Mert megillette. ♦♦

Gyurkovics Tibor-portrék

Puszták aranya címmel a kápolnásnéki Halász-kastélyban október 13-án nyitották meg azt a különleges kiállítást, amely a híres avar kori aranytárgyak hiteles másolatait mutatja be a látogatóknak. A december végéig nyitva tartó tárlatot Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke nyitotta meg, s házigazdaként a vendégeket L. Simon László országgyűlési képviselő fogadta.

A nagyszentmiklósi kincs

Több mint kétszáz éve, 1799-ben kerültek elő a bánáti Nagyszentmiklós határában azok az avar kori aranytárgyak, amelyek közül a fennmaradt *huszonhárom aranyedény* kalandos körülmények között előbb Pestre, majd Bécsbe került. A szegedi Móra Ferenc Múzeum tulajdonában van a leletegyüttes hiteles másolata. A most megnyílt tárlat különlegessége, hogy itt láthatók először – a kiállítás tökéletes kiegészítéseként – *László Gyula* régész-történész professzor a honfoglalás korát bemutató lenyűgöző szépségű eredeti grafikái, valamint Arany János *Rege a csodaszarvasról* című költeményéhez készített illusztrációi.

A ma nagyszentmiklósi kincs néven ismert páratlan lelet koráról megtalálása óta folyik a vita, az aranyelet máig élénken foglalkoztatja a kutatókat, akik a kincs eredetéről vallott elképzeléseiket közel ezer cikkben és tanulmányban foglalták össze. A kincs korának és hovatarozásának kérdése eddig három időpont és három nép köré csoportosult: 1. A kincs 8. századi és az avar művészet terméke; 2. A kincs 9. századi és az Alföld délkeleti részét és az Erdélyt birtokló dunai bolgárok készítménye; 3. A kincs 10. századi és a honfoglaló magyarság kiemelkedő alkotása.

A kincset először 1884-ben állították ki Magyarországon, majd a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200. évfordulóján, 2002-ben volt ismét látható Budapesten. A kiállítás arra vállalkozott, hogy felvázolja azt a tárgyi és kulturális környezetet, amelyet a Nagyszentmiklóson előkerült kincs háttérének és párhuzamának tart. Ezt az irányt követi a Kápolnásnéki október 13-án nyíló kiállítás is.

A nagyszentmiklósi kincs eredeti darabjait a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzik, de nem lebecsülendők a másolatok sem, hiszen a nagyszentmiklósi kincs hű utánezatait a 20. század elején készítették az Iparművészeti Múzeumban. Ezek is már több mint százévesek tehát, muzeális értéknek számítanak, felületük aranyozott. Sőt, ha hihetünk a múzeumi legendáknak, akkor László Gyula régész-történész professzor ezeken a tárgyakon mérte le az edények űrtartalmát, teljesen hiteles másolatoknak tekintette őket.

A Halász-kastélyban nyíló tárlat különlegessége, hogy László Gyula honfoglalás korát bemutató ötven lenyűgöző szépségű eredeti grafikája és Arany János *Rege a csodaszarvasról* című költeményéhez készített illusztrációi itt láthatók először kiállítva, az alkotó fiának,

PUSZTÁK ARANYA

Kiállítás a Halász-kastélyban

László Zoltánnak köszönhetően. A figyelmes szemlélő a kiállított kincsek némelyikét is felfedezheti a fantasztikus igényességgel és tehetséggel készített, részlet gazdag rajzokon.

A nagyszentmiklósi aranykincs galvanoplasztikai másolatait rendkívül értékes és ritka kópiasorozatként tartják számon. A másolatokat közel húsz évvel ezelőtt láthatta a nagyközönség a szegedi Kultúrpalotában, majd ezt

követően hosszú éveken át a raktárban őrizték. Most egy teljesen új tárlat keretében látható ismét a kópiasorozat, amely 2016-ban nyílt meg, s azóta is vándorol.

A *Puszták aranya* című tárlat kurátora *László Kata* régész, a szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársa. A Halász-kastély elérhetősége: 2475 Kápolnásnéki, Deák Ferenc u. 10. Telefon: (36) 21 292 0471. info@halaszjkastely.hu

A kincs előkerülése

A kincset tehát 1799 nyarán egy szerb szőlősgazda árokásás közben találta Nagyszentmiklós (ma: Sănnicolau Mare, Románia) határában. A kincs darabjai helyi görög és bécsi kereskedők kezén keresztül jutottak el Pestre, ahol végül a Boráros tér névadója, Boráros János pesti városbíró gondoskodott összegyűjtésükről és leltárba vételükről (a kutatás ma is ezeket a számozásokat használja). Az antik tárgyak rajongójának számító I. Ferenc osztrák császár és magyar király intézkedésének köszönhetően október 1-jén a kincs végül Bécsbe, a Császári és Királyi Régiségtárba került. A leletegyüttes ekkor már „csupán” huszonhárom edényből állt, melynek összsúlya majdnem tíz kilogramm volt, s javarészt huszonnégy karátos színaranyból készült. Azért „csupán”, mivel a megtaláló szerb gazda felesége, Ikonja, a bécsi vallomása során (ahova azért ment, hogy „megtalálói jutalmát” kikönyörögje) elmondta, hogy az egyik bikafejes csésze letört szarvából, illetve négy korsó ugyancsak letört füléből aranyrudat, valamint egyéb ékszereket készítettek.

A kincs eredetelméletéről

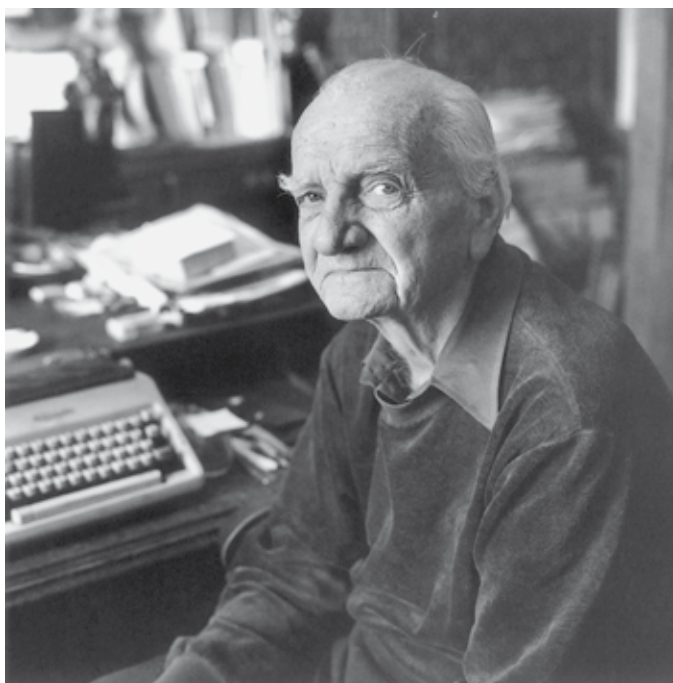
A kincs előkerülése óta eltelt kétszáz évben a tárgyak eredete heves viták tárgyát képezte,

amelyet a sok elmélet is bizonyít. A kérdéskört nehezíti, hogy a leletegyüttes sok mindenben egyedi, különleges, továbbá az edények többségét nem egy időben és műhelyben készíthették. Az edények formája és díszítése páratlan, a néhány tárgyon látható feliratokat máig nem sikerült minden kétséget kizáróan megfejteni. Ez csupán néhány részlet, amely a kincs rendkívül bonyolult kutatását átszövi. S amint már említettük, az eredetelméletek közül három rendelkezik kellően megalapozott tudományos érvrendszerrel: a 8. századi avar, a 9. századi bolgár és a 10. századi honfoglaló magyar emlékhanyaghoz társították a kincset.

Az avar eredetelméletéről. Már a 20. század elején napvilágot látott az avar eredetelmélet; Bóna István 1984-ben megjelent munkáját és Bálint Csanád monográfiáit követően ma is ez jelenti a leginkább elfogadott elméletet. A régészeti kutatás ennek nyomán hagyott fel a magyar eredettel, s azóta is az avarokat tartja a kincs tulajdonosainak. Bálint Csanád az eurázsiai és bizánci fémedényművesség és az avar leletanyag hosszas kutatásait követően, a kincset egy 7-8. századi avar részfejedelmi család tulajdonaként értelmezi. Szemmel láthatólag hosszú idő alatt állt össze a készlet, ami abból is következtethető, hogy a kincsen

belül egyik edénynek a másíkról történt másolására utaló jegyek is fölfedezhetők. A kincssel kapcsolatban az eredet mellett a másik fontos kérdés az, hogy ki volt a tulajdonosa, mikor és miért rejtették el azt. A régészeti elemzés ma azt feltételezi, hogy a leletegyüttes egy olyan avar részfejedelmi család tulajdonában volt, amely a Kárpát-medence keleti vagy déli felén uralkodott. Nekik módjukban állhatott olyan exkluzív bizánci kapcsolat kialakítására és fenntartására, melynek köszönhetően kiváló képzettségű ötvösöket foglalkoztathattak.

A honfoglaló magyar eredetelméletéről. László Gyula elemzésében a kincset a rovásírás megléte vagy hiánya alapján két részre bontotta: a fejedelem és a fejedelemasszony készletére, ő a kincset a honfoglalóknak tulajdonította, és a 10-11. századra keltezte. A magyar eredetelmélet alátámasztására a 2. számú medalionos korsó „égbe ragadási” jelenetét az Árpád-ház eredetmondájával (Álmos fejedelem anyját a turul, egy ragadozó madárfajta ejtette teherbe) magyarázzák. Ehhez azonban semmilyen támpontunk sincsen: egyfelől a turul ábrázolását nem ismerjük, másfelől a nagyszentmiklósi jelenet képtípusa közép-ázsiai eredetű. A nagyszentmiklósinak magyarként való értelmezését megkérdőjelezi továbbá az is, hogy a honfoglalás korából egyáltalán nem ismerünk emberábrázolást, még az állatábrázolás is ritka, míg griff és patás állat küzdelme – ilyet ugyanezen korszaknak egy másik medalionjában látunk – teljességgel ismeretlen (jellegzetes viszont a 8. századi avar szíjvégeken). Bizonyos képtípusokat, a sas, szarvas, oroszlán, griff ábrázolásait Eurázsia-szerte, évezredek át használtak, előfordulásaik alapján nem rajzolható meg összefüggésrendszer, még kevésbé történeti kapcsolat. ➡

LEXIKON: *László Gyula* (Kőhalom, 1910. március 14. – Nagyvárad, 1998. június 17.) Széchenyi-díjas magyar régész-történész, képzőművész, egyetemi tanár. Pályafutása során több mint nyolcszáz publikációja, könyve, kisebb, vagy nagyobb írása jelent meg, miközben a nagyszentmiklósi kincs, a Lehel-kürt, az ókeresztény leletek vagy a honfoglaló magyarok használati tárgyai mellett a Kárpát-medence őskori viszonyaival és az újkori művészeti irányzatok fejlődésével is foglalkozott, sőt, kutatásai nyomán új elméleteket is felállított. 1944-ben jelent meg egyik leghíresebb műve, *A honfoglaló magyar nép élete*, amellyel – a kutató szorgalmát és tudását grafikus tehetségével ötvözve – komoly sikert aratott.

László Gyula elmélete máig vitát gerjeszt a történészek és régészek között, e teória szerzőjének megítélése azonban abszolút egységes: a neves tudós már pályatársai és tanítványai körében is köztiszteltetnek örvendett. László Gyula személyében a 20. századi magyar történettudomány egyik legnagyobb hatású és legrokonszenvesebb kutatóját tisztelhetjük.

(Forrás: *Rubicon*, Tarján M. Tamás)

SIMON ERIKA

HÉTKÖZNAPOK FÉNYESSÉGE

Beszélgetés Márfi Gyula veszprémi érsekkel

Huszonegy éve szolgál érsekként a Veszprémi Főegyházmegye élén. A tavalyi aranymise és az ünnepi évfordulók friss emlékével, ez év karácsonya előtt köszönhetjük Dr. Márfi Gyula érseket a hetvenötödik születésnapján. Pappá szentelése Szombathelyen történt 1967-ben, püspökké Egerben szentelték. 2017-ben vette át a Magyar Érdemrend Középkeresztjét. Számára az ünnepek fényessége leginkább a hivatás mindennapjaiban, a hétköznapokban van jelen.

– Karl Rahner gondolatát idézve, a gyermekkorunk nem távolodik tőlünk, hanem velünk vonul be az örökkévalóságba. Érsek úr szülőfaluja a zalai dombság szép vidékén van: Pördefölde a neve. Temetője nem volt e kicsi falunak, de két malom is állt a Perde-patak partján. Milyen maradandó élmények élnek még önben ottani gyermekkorából? Később a papi szolgálatát is a falu szomszédságában kezdte.

– Hadd legyek kicsit nagyképű: Pördeföldéről nekem eszembe jut Adynak *Az Értől az Óceánig* című verse. Az én Érmindszentem Pördefölde, óceánom pedig a veszprémi érseki szolgálat. Számomra azonban szülőfalum nem „nagy, álmos, szürke árok”, hanem az a hely, amelyre mindig szeretettel gondolok. Itt mindjárt azt is megjegyzem, hogy a veszprémi érsekség nem az én merészségem jutalma, hanem Isten kegyelmének ajándéka, méghozzá ingyenes ajándéka. Temetője volt a falunak, de temploma nem, vasárnaponként mezei poros-sáros úton gyalogoltunk rendszeresen öt-öt kilométert, hogy részt vehessünk a pákai szentmisén. Valamire ez is jó volt: megtanultuk, hogy a szentmise érték, amely megér ennyi fáradságot.

A malmok emlékét már csak a *Kétmalomköz* nevű rét hordozta, amelyen magam is kaszáltam talán még kispapkoromban is. Ma már van egy kis kápolna a Fő utca közepén, én szenteltem fel 1990 táján, szombathelyi püspöki titkár koromban. Az 50-es években még volt iskola is, ahova hatodik osztályos koromig jártam. Nekem három osztálytársam volt, bátyámnak kettő, a köztünk lévő osztály egyetlen személyből állt, akit Ilusnak hívtunk. Egy tanító nénink volt, Vera néni, aki nyilván nem tudott nekünk minden tudást átadni, de amit tudott, azt jól megtanította, mert volt ideje ránk. Amikor bekerültem Pákára a több tanerős iskolába, szinte semmi hátrányát nem éreztem annak, hogy én a világ végéről jöttem.

– *A szeretet adományain túl mit nyújtott önnek az otthona?*

– Szüleim parasztemberek voltak, entellektüelek nem vettek körül minket, papokkal is ritkán találkoztunk. Amikor hetedik osztályos koromban rám törtek a kételyek: van-e Isten, van-e mennyország, nekünk van-e igazunk vagy a minket körülharsogó ateistáknak, szorult helyzetben magam kezdtem el istenérveket fogalmazni. Betegségeim idején lázalmok gyötörték, átéltem egy kicsit a poklot is a teljes elveszettség képeiben. Számomra tulajdonképpen csak egyetlen kérdés létezett: van-e Isten, aki vár ránk a mennyben? Ide megy vissza a fundamentális teológia iránti érdeklődésem, amit szombathelyi éveimben tanítottam is az egyházmegyei teológiai kurzuson, majd az újra induló hittudományi főiskolán. Családunk (szüleim, nagyszüleim, nagynéném, bátyám) csodálatos otthon nyújtottak nekem, de filozófiai kérdéseimre tőlük nem várhattam választ, ezért alakulhatott ki bennem egy bizonyos kreativitás: teremtő gondolatokkal, amelyek később, főleg a budapesti teológián kamatoztak.

– *A Pördefölde-i gyermekkor s a pannonhalmi diákévek után Bu-*

Márfi Gyula érsek papszentelési szertartáson

A Szent György-kápolna maradványai

Pásztorbot, Zita királyné ajándéka

dapesten szerezte meg teológiai doktorátusát. Majd a világ egyik legmozgalmasabb, magyar irodalmi emlékekben is gazdag nagyvárosába került: Párizsba. Itt mely templomokhoz, terekhez, utcákhoz kötődött leginkább: megszerette-e a francia fővárost?

– Hálával és szeretettel gondolok vissza pannonhalmi diák éveimre, a minket oktató-nevelő bencés atyákra, valamint budapesti tanárainra is: Kecskés Pál, Radó Polikárp, Szörényi Andor, Gál Ferenc... Nagy tudású, nagyszerű emberek voltak. Mivel filozófiából nem lehetett doktorálni, én a dogmatikát választottam Gál Ferencnél. Doktori értekezésemet az ő kérésére a karizmákról írtam. Forrás alig volt, amelyet használhattam volna. A mai, erősen materiális követelmények (magas oldalszám, rengeteg szerzőt idézve) akkor még – hála Istennek – nem léteztek.

A felújított veszprémi érseki palota

A veszprémi vár

Freskó az érseki palota díszebédlőjében

Én ráértem gondolkodni a témámon, vitába mertem szállni az általunk használt tankönyvvel, sőt még Aquinói Szent Tamással is, bízva abban, hogy Gál professzor és Nyíri Tamás megért engem. Így is lett. Amikor a rendkívül szűkszavú Gál Ferenc megállított a folyosón és azt mondta: „Ide figyeljen, Márfi, tudja maga, hogy milyen jó disszertációt írt?” Én, a kis falusi gyerek, a mennyországban éreztem magam. Ez a jelenet mégsem rólam szól igazán, inkább róla, aki akkorra már legalább tíz könyvet megírt. Párizs természetesen nagy élmény volt számomra. Katolikus egyetemén rengeteg olyan tárgyat tanítottak, amely Magyarországon akkor elérhetetlen volt, de – benyomásaim szerint – a színvonal nem volt magasabb a budapestinél. Itthoni disszertációm sikerült ott kibővítenem, és jó szándékú professzorok segítségével egy felsőfokú

(mintegy a licenciával egyenértékű) diplomát szereznem. Míg ott voltam, álmaimban mindig itthon jártam; mióta megjöttem, sosem áldotam Párizsról. (Fordított Ady-szindróma?) Ettől függetlenül mindig hálával és szeretettel gondolok Párizsra, természetesen a Notre-Dame-ra, a Sainte Chapelle-re és a többi – ihletett keresztény ősök hitét és áhíthatát hordozó – templomára is.

– *A katolikus egyházban és a más hagyományokat követő keresztények világában nagy változások történtek az elmúlt évtizedek során. Remélhetjük-e az egység felé vezető utak további épülését?*

– Pördeföldén és a pákai plébánián, emlékeim szerint én egyetlen protestáns hívővel sem találkoztam. Annál meglepőbb, hogy a keresztények egységének szolgálatát mindig szívügyemnek tekinttem. Huszonegy éves veszprémi működésem mindegyik esztendejében, a januári imanyolcad minden napján (talán két nap kivételével) részt vettem a közös liturgiákon. Egy szombathelyi katonai ünnepségen így kezdtem köszöntőmet: „Én a keresztények nagy családján belül a katolikus egyházat képviselem, de hozom magammal a testvéregyházak vezetőinek üdvözlését is.” Több tiszt is említette, hogy szavaim újszerűen hangoztak, pedig számomra ez természetes volt. Ma, amikor az ultramodern liberálisok és az ultrakonzervatív muszlimok (Pilátus és a farizeusok módjára) összefognak az európai kereszténység felszámolása

érdekeiben, különösen fontos, hogy mi is – hitünk feladása nélkül – összezárnunk, valóban keressük azt, ami összeköt.

– *Úgy hallottuk, hogy érsek úr diákként szívesen mondott verseket. Milyen irodalmi élmények fontosak ma is az ön számára? A műalkotások szeretete segíthet-e bennünket abban, hogy közelebb kerüljünk mindenek Teremtőjéhez is?*

– Nem vagyok irodalmár, még kevésbé költő. Leszámítva Rabindranath Tagore *Eredet* című francia versének (*L'origine*) magyarra fordítását, verset nem írtam. Adyt, József Attilát, Váci Mihályt, Szabó Lőrincet és másokat azért kezdtem idézni még az ateista időkben, hogy megingassam azok magabiztos ateista meggyőződését, akiknek a *Bibliát*, vagy mondjuk Szent Ágostont hiába citáltam volna. Ezért idéztem néha menő slágereket is, például Adamis Anna dalszövegeit. Amellett a vers esztétikai élményt is nyújt a prédikáció hallgatóinak, és a figyelem fenntartását is segíti.

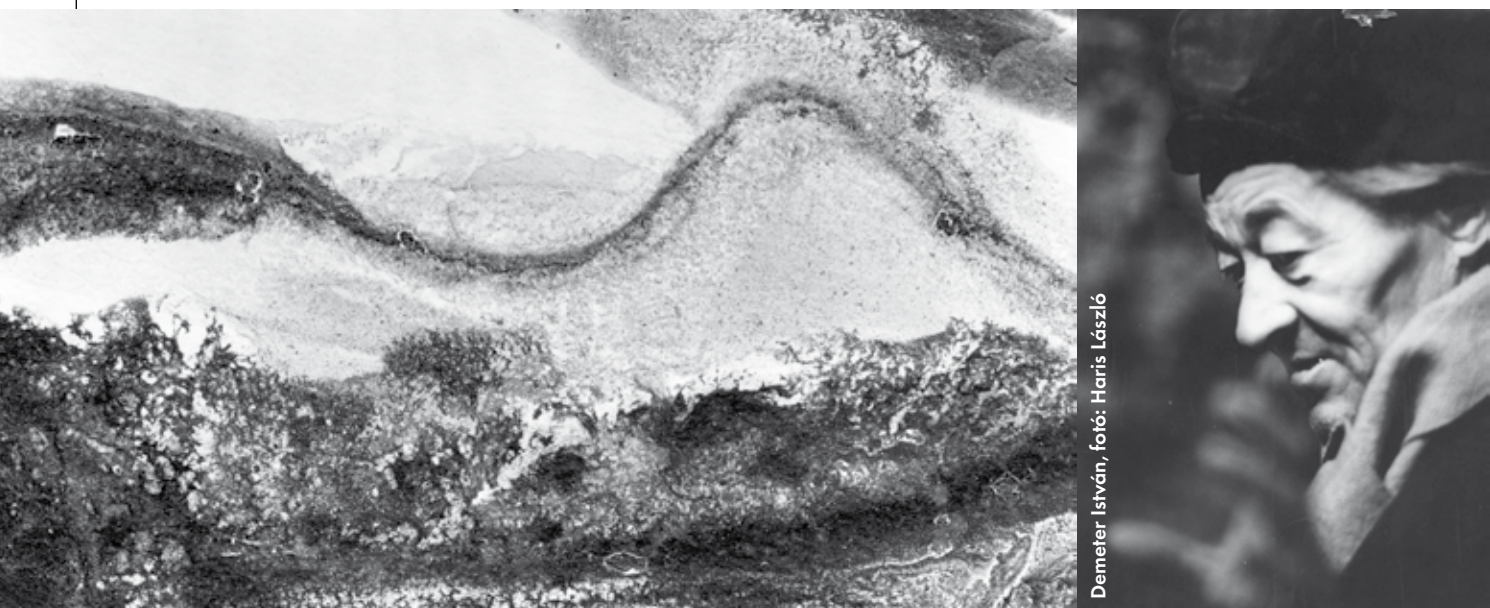
– *Veszprém szépségei közül, melyekre hívná fel szívesen az odalátogatók figyelmét?*

– Veszprém gyönyörű város, amelynek szépségéhez hozzátartoznak a keresztény építészeti, szépművészeti és iparművészeti alkotások. Minden temploma érték, mégis kiemelkedik a székesegyház, valamint a ferences és a piarista templom. (Utóbbi állandó kiállítási terület is.) A Várban maradvá megemlítendő a Gizella- és a Szent György-kápolna, a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, a Szaléziánium és természetesen az érseki palota, amelynek felújítása hamarosan befejeződik. Ez a palota 2000-től minden évben májustól októberig a hét minden napján várja a látogatókat. (Az idei kényszerszünet után 2019-től helyreáll a korábbi rend.) Reméljük, hogy a turisták lelkét nemcsak a művek szépsége érinti meg, hanem a művészek hite és hitből fakadó teremtő fantáziája is. ♦♦

HIDVÉGI MÁTÉ

ÉLET ÉS HIT A TULPARTRÓL

DEMETER / HARIS kiállítás a Múcsarnokban

Demeter István, fotó: Haris László

(Elhangzott a DEMETER / HARIS, Tulajdonság-energia-mezők című kiállítás megnyitóján, 2018. október 10-én, a Múcsarnokban.)

Élet és hitet üzen egy halott – ez a mondat jutott eszembe a kiállítást látva, amelyen Demeter István atya (1914–1977) festményeit, grafikáit és Haris László akadémikus fényképeit láthatják.

Demeter Istvánról nekem egyetlen személyes emlékem van: Farkasréten találkoztam vele, amikor a temetés előtt megszentelte Kondor Béla holttestét, és a szomszédos ravatalozóból áthallatszó hegedűszótól kísérvé, máig sem felejthető egyszerűséggel elimádkozta a katolikus temetési liturgiát. A Jászapáti környéki tanyán született Demeter István árva gyerekként nőtt fel (szüleit pár éves korában elveszítette). Szeretett tanulni, mindent elolvasott, ami a kezébe került. Már gyerekként érezte a papi szolgálatra való meghívást, gimnazistaként a kisszemináriumnak nevezett egri ciszterci iskolába járt. 1938-ban szentelték pappá. Tábori lelkészként 1942–43 között Galíciában, Proszkurov környékén a holokauszt egyik korai tanúja volt. Feljegyezte az

SS *Einsatzgruppen* tömegkivégzéseit is. Barna Gábor e-mailben elküldte nekem Pista bácsi – ő így nevezi Demeter Istvánt – háborús naplójának részletét. Ebből idézek: „S miket hallok a zsidókivégzésekről! Meztelenre vetköztetve puffogatják őket halomra, az áldozatok saját kezükkel ássák meg előbb sírgödűiket. [...] Édelegve beszél valaki egy fehértestű és vörös hajú zsidó szépségről, akit látott lebukni gyermekével. A gyermekét előbb elvették tőle, külön végezték ki, aztán a holttestet karjába fogta, úgy halt meg. Égbekiáltó, s mi nem kiálthatunk semerre. [...] S rendesen egy német végez ki tömegeket. Az elbukottak közt, mint a széna közt, jár végig, s lő [...]” Demeter István a Galíciából Mezőkeresztesre, a Gyömörey házaspárnak küldött levelekben is beszámolt a kelet-európai zsidók megsemmisítéséről.

Barna Gábor úgy tudja, hogy a házaspár a levelek tartalmát eljuttatta a Budapesten található nagykövetségeknek. Demeter atya 1944-ben részt vett a zsidómentésben. Amikor 1945 után az egyházzal együtt ő is politikai üldözötté vált, embermentő múltjának tőle függetlenül történt nyilvánosságra kerülése biztosított számára védeltséget. Papi működésének helyszínein (Keresztespüspöki, Kisvárda, Jászárokszállás,

Kunszentmárton, Tiszafüred, Újszentmargita, Sajószentpéter) az egyszerű hívekre is nagy hatást gyakorolt. Prédikációit nem a szószékről mondta, hanem kiment hívei közé az áldoztató rácshoz vagy még közelebb, az első padsorba állt és onnét prédikált. Ilyenkor a hívek az utolsó sorokból is előrejöttek. Civil öltözete szegényes volt és mindig tiszta. Nyakkendő soha nem hordott, a nadrágszíjat sem állhatta, nadrágtartót viselt (pántjait beszéd közben húzgálta). Már kispapként foglalkozott írással. Misztikus gondolatait, elmélkedéseit az 1940-es években két kötetbe rendezte. Később önéletrissal és költészettel foglalkozott. Külön filozófiai életművet kitevő mennyiségű maximát is írt. Kockás füzetekben vezetett naplót „mozaik naplóknak” nevezte. Értékes könyvtárat gyűjtött. Önművelése során a keleti filozófiák ismeretében is magas fokra jutott. A pszichológia és orvostudomány mellett értett a herbológiához, az asztrológiához, a grafológiai és a frenológiai személyiség-elemzéshez. Mély önismeretre és ebből a belső forrásból hitelesen merítő nagy bölcsességre tett szert.

1961-től kezdve rendszeresen festett: húsz-ezernél is több grafikát, festményt készített. Vannak köztük irodalmi ihletettséggű illusz-

rációk és más, alkalmi művek, ám legtöbbször – és ezek a legértékesebbek – az évtizedes önismereti folyamat és tanulás eredményei, a belső utak képei. Némelyik grafikája feltűnő anyagi mulandósága, szinte már efemer volta külön is megrázza a szemlélőt. Haris László mondta, hogy Demeter István vörösborral és kávézaccal is festett. A fény és az oxigén idővel láthatatlanná teszi e műveket. Alvásra kevés időt hagyott, hajnalban breviáriumozott a lakásban sétálva, vagy az udvarban, vagy a paplakkal szomszédos temetőben. Keveset evett, de azt a keveset mindig ugyanakkor. Ebéd előtt pontosan negyven csepp tokaji aszút ivott. Mindenkin segített. A sajoszentpéteri református műemlék templom elkorhadt mennyezeti kazettáit helyreállította és újralfestette. Rendszeresen látogatta és támogatta a szegényeket és egy különös valakit, akihez Barna Gábort is elvitte, a szendrőládi remetét.

Demeter atya kiterjedt levelezést folytatott. Kondor Bélától például egy egész doszsiényi levél maradt hagyatékában. Kondor mondta neki: „Te művész vagy, én pedig mesterember.” Sajószentpéteri temploma és háza művészek és útkereső fiatalok zarándokhelyévé vált. Belső tanítványi köréhez tartozott Kondor Béla, Feledy Gyula, Csohány Kálmán és Haris László; de vendégeskedett nála Váli Dezső, Kopcsik Károly, Máté Pál, Reich Károly, E(csedí) Szabó István, Kass János, Barczy Pál, Lenkey Zoltán és Veres Gyula is. Végrendelete végrehajtójának Barna Gábor akkori debreceni egyetemi hallgatót, a szegedi egyetem későbbi néprajzprofesszorát nevezte meg. Demeter atya vízkeresztkor halt meg, 1977-ben, a sajoszentpéteri plébánián. Gábor mondja: könyvekkel és képekkel volt tele a lakás, a polcokon, asztalokon halomban

álltak iratok, festmények, grafikák, könyvek. Leltár készült. Barna Gábor és az akkor odahelyezett atya bedobozolták a műveket, tárgyakat, köztük népművészeti ritkaságokat, és a dobozokat kivitték egy száraz garázsba, amíg helyük nem lesz máshol. A hagyaték az egri egyházmegyének nem kellett. A miskolci Herman Ottó Múzeum (Szabadfalvi József igazgató) megvette volna, de a beszerzést a helyi pártbizottság megghiúsította. A hagyatékot tartalmazó dobozokat az új plébános a disznóólba rakatta. Tartalmuk, különösen a festmények és grafikák nagy része elpusztult. A Kondor-levelezés eltűnt. Balpataki Béla sajlóadi plébános segítségével, aki egyben a helyi termelőszövetkezet jogásza is volt, a Demeter-hagyaték maradéka a sajlóadi volt pálos kolostor oratóriumába jutott. Akkoriban szervezte Kuklay Antal körömi plébános a sárospataki római katolikus múzeumot. Barna Gábor mellett neki és Czeglédy Ilona régésznek köszönhető, hogy a Demeter-hagyaték a sárospataki múzeumba került és ez a megmaradt rész biztonságban van. A kiállításunkon bemutatott anyagot elsősorban ebből a gyűjteményből és magánemberek, főként a Haris László tulajdonában lévő Demeter-képekből állította össze Szepesi Anna és Dekovics Dóra művészettörténész, a tárlat kurátorai.

A művészi kifejezés titokzatos, a tudattalanból táplálkozó folyamat. E mondatot Kosztolányi írta Ferenczi Sándorról (1873–1933) szóló nekrológiájában. A Miskolcon született Ferenczi a Freud alapította Nemzetközi Pszichoanalitikai Társaság első világháború utáni elnöke és a tudományterület magyarországi első egyetemi tanára volt. Abból az előadásából idézek egy mondatot, amelyet 1928-ban egyetemi közönségnek tartott Madridban a pszichoanalitikusok kiképzéséről: „Az analitikus – felszínre segíti

a múlt idők elfelejtett részét, mely – a tenger mélyén, a lélek medrében pihen.” Pontosán ezt a pszichoanalitikus „tenger mélye” szimbólumot használta Haris László 1970-es egyéni kiállításánál Bodri Ferenc, a kifogástalan ízlésű és műveltségű művészeti író: Haris makrofotói pszichikus, „mélytengeri” erővel hatnak – írta. Haris László, a kísérletező – és ezért mindig avantgárd – fotográfia kiemelkedő mestere az 1960-as évek végén csatlakozott a Csáji Attila vezette magyar neoavantgárd mozgalomhoz (Szüreenon), amely nemzetközi mércével mérve is jelentős volt, olyan kiemelkedő teoretikusokkal megerősítve, mint Frank János, Mezei Ottó és Sík Csaba. Haris felismerte, hogy ha festmények megfelelően kiválasztott mikrorészletét (gondoljanak például egy négyzetcentiméternyi részletre) makrodimenzióssá nagyítja (ehhez magas szintű technikai tudás is kell), önálló mű jön létre, amely egyszerre hordozza a festmény alkotójának pszichéjét és a természeti erők, a fizika törvényeinek következményeit. Szemadám György a tradicionális kínai festészet munkamódszerével, a művész maga a gesztusfestészettel rokonítja alkotó módszerét. Mezei Ottó szerint Haris „újjaértelmezi” a festményt. Haris László már az 1960-as években fotózni kezdte Demeter István festményeit. Az ezekről készített makrofotóit már az említett 1970-es egyéni kiállításán is bemutatta.

A kiállításán, amely ma este itt a Műcsarnokban megnyílik, e régi makrofotók új nyomatait is láthatjuk, külön tárlóban az eredeti Demeter-festménnyel, bár – hozzáteszem – némelyik nagyításához Haris László sem tudja már hozzárendelni a kiindulási Demeter-képet. Az üvegtárlóban, Demeter István filozófiáját illusztrálandó, egy papíron láthatunk pár kézírásos maximát is tőle. E papírlap alján sorokat abból a verséből, amely Haris Lászlónak az ő festményeiről készült makrofotóiról szól. A *Tulajdonság – energia – mezők* verssor kiállításunk címe lett. Malcolm Gladwell ír a gondolkodás nélküli gondolat erejéről, a *thin-slicing*ről, a dolgok lényegének megérzéséről első látásra, az angol *gist*ről, a dolgok

leglényegének, a belső magnak hirtelen, minden magyarázat, ok vagy gondolkodás nélküli felismeréséről. Megnyitászövegemet azzal kezdtem, hogy pár napja Haris Lacival itt jártunk, és nekem Adynak az „Életet és hitet üzen egy halott” sora jutott eszembe a *Tűz márciusából*. Demeter atya említett kéziratában („A Haris-fotók verséből”), melyet az üvegtárlóban megnézhetnek, kétszer is szerepel a tér és az idő nemléte: „tér-időtlen időterek”-et említ, és ezt is írja: „nincs időm és terem”. Annak mondom, aki nem hisz a túlvilágban: a zsidó és a katolikus tanítás szerint az elhunytak, akik már túlléptek téren és időn, az élők közbenjárói a Mindenható színe előtt. Talán ezért jutott eszembe Demeter atya képeiről és Haris róluk készített, mélytengeri erejű nagyításairól az a furcsa sor a halottról, aki életet üzen. ♦♦

WELTLER ILDIKÓ

BÚCSÚ KERÉNYI IMRÉTŐL

Ötgyerekes család, tanító édesapa, a Balaton vonzásában töltött gyermekkor, bencés gimnázium. Ez az a háttér, amely Kerényi Imrének, megannyi maradandó rendezés alkotójának az életét és pályafutását megalapozta. A csopaki születésű (1943), Kossuth-díjas rendező és színiigazgató a hatvanas években végzett színházrendező szakon, Marton Endre osztályában. Nagyon hamar a Madách Színház rendezője lett, azé a teátrumé, amelyet később hosszú éveken át nagy sikerrel irányított is. Eltöltött néhány évet a Szolnoki Szigligeti Színházban, rendezett többek között a Népszínházban és a Nemzeti Színházban, és évtizedekig nevelte a jövő nemzedékeket a Színház- és Filmművészeti Főiskolán.

1970-től kezdve a Sütő utcában lakott, lakásának előző tulajdonosa Szomory Dezső volt.

Már legelső rendezéseivel feltűnést keltett. Giulio Scarnicci és Renzo Tarabusi *Kaviár és lencse* című vígjátékának 1967. május 6-i bemutatóján a Kerényi által karakteressé tett figurákat és helyzeteket olyan színésznagyságok töltötték meg élettel, mint Pécsi Sándor, Tolnay Klári, Kiss Manyi, Zenthe Ferenc és Körmendi János. Már a hatvanas években is kitűnő szerzők műveit vitte színpadra: Bertolt Brecht, George Bernard Shaw, Hubay Miklós, Szép Ernő, Sarkadi Imre, Fejes Endre darabjait. A hetvenes években többször is rendezett Tamási Áron- és Bródy Sándor-művet, színpadra állította Csehov *Cseresznyés kertjét* és Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjét*, repertoárjára felkerült Gyurkovics Tibortól az *Isten nem szerencsejátékos*, Shakespeare-től a *Tévedések vígjátéka* is.

A nyolcvanas évtized nevezhető a nagy áttörés korszakának. 1981. november 11-én tartották a Várszínházban talán legnevesebb és legnépszerűbb rendezésének, a *Csíkсомlyói passió*nak az ősbemutatóját. Az előadás olyanmilyre újszerű volt, hogy számos kritikus hirtelenjében nem is tudta, hogyan reagáljon rá. A közönség az első pillanattól kezdve a szívébe zárta a passiótörténet megrázó, a zene és a tánc nyelvén kifejezett ábrázolását, amely a csíkсомlyói misztériumjátékokhoz, régi imádságokhoz és énektörédekhez nyúlt vissza, s

maga Kerényi állította össze az előadás szövegeit. A székely passiójátékok megjelenítése, Jézus szenvedéstörténetének színpadra vitele a nyolcvanas évek eleji diktatúrában, amikor az Erdéllyel való összetartozást sem lehetett útonútfélen kinyilvánítani, meglehetősen merész tetteknek számított. Kerényi rendezése ráadásul azt is ékesen példázta, hogy az egykori iskoladramák előadhatók a mai közönség számára is élvezhető formában. A Várszínházban minden előadás zsúfolt nézőtér előtt zajlott, a jegyek (a pótszékeket is beleértve) hosszú időre előre elkeltek, a darabnak gyorsan híre ment, amolyan legendás, misztikus légkör alakult ki körülötte. A mű külföldön is óriási sikert aratott, s egy évtized alatt több mint négyszáz előadást ért meg.

Kerényi Imre érdeme volt az is, hogy a nyolcvanas évek egyik legnagyobb kulturális eseménye, Szörényi Levente és Bródy János *István, a király* című rockoperája 1985-ben, a városligeti, katartikus sikerű ősbemutató után két évvel felkerült a Nemzeti Színház repertoárjára, Bubik István és Vikidál Gyula főszereplésével. A későbbi számtalan színházi előadás közül ez volt az egyik legnagyobb sikerű, több mint kétszázszor láthatta a közönség.

A nyolcvanas-kilencvenes években Kerényi színpadra varázsolt számos Shakespeare-királydrámát, egy másik Szörényi–Bródy-művet, a *Fehér Annát*, több alkalommal rendezte meg a *Bánk bánt*, és olyan kimagasló művek szerepeltek még repertoárján, mint az *Amadeus*, a *Stuart Mária*, a *Hegedűs a háztetőn*. 1999-ben a felújított Madách Színház (amelynek 1989 és 2004 között igazgatója volt) *Az ember tragédiáját* választotta nyitó előadásnak, Kerényi Imre nagyszabású rendezésében.

A kétezres éveket is hasonló színvonal jellemezte, mint az előző évtizedeket, talán elég néhány példa ennek érzékeltetésére: Goldoni: *Mirandolina*, Miller: *Édes fiaim*, Shakespeare: *Hamlet, dán királyfi*, Móricz Zsigmond: *Úri muri*.

Kiemelkedő színházi életműve mellett (gyakran inkább helyett) a kétezres években jóval több szó esett közéleti szerepléseiről. A rendszerváltás időszakától kezdve érdekelte a politika, megnyilvánulásai mindig markáns véleményt tükröztek. A kezdeti időkből emlékeztet Csurka Istvánnal való szembenállása és a Demokratikus Charta sétáin való részvétele. Később részt vett a polgári körök megszervezésében, s fokozatosan egyre fontosabb sze-

2

1. Kerényi Imre
2. A Csíksomlyói passió előadása 2018 augusztusában, a csíksomlyói hegyenyeregben
3. A Kerényi rendezte Csíksomlyói passió (1982): Iglódi István és Hámori Ildikó
4. Az 1982-es előadás, közepén Ivánka Csaba
5. Előadás a Nemzetiben, 2018
6. A Kerényi rendezte István, a király a Nemzetiben (1983): Bubik István
7. Orbán Viktor miniszterelnök Kerényi Imrét búcsúztatja

3

4

5

6

7

rephéz jutott a jobboldali értelmiség kulturális, majd politikai életében. Olyannyira, hogy 2011 májusától miniszterelnöki megbízotti szerepkörben is munkálkodott, s feladatai közé tartozott a magyar kulturális értékek ápolása.

Állandóan terveket szövögetett, nagyszabású víziói között voltak sikeresek és akadtak kevésbé életszerűek is. Napjaink mindent a pártpolitikai hadakozás szintjére lealacsonyító zűrzavarában sokat támadták Kerényit, főleg politikai tartalmú beszédei, nyilatkozatai, erőteljesen, gyakran maró gúnnyal megfogalmazott tévés véleményműsorai miatt. Emlékezetes közéleti tevékenységei közé tartozott egyik első megbízotti feladata, a 2012-ben hatályba lépő új alkotmányunk népszerűsítése, valamint a magyar írott kultúra legjavát rendszerező Nemzeti Könyvtár-sorozat létrehozása. Az ő ötlete alapján indult el 2014-ben a Magyar krónika című kormányközeli folyóirat, amely kinyilvánítottan a jó híreket szándékozott előtérbe helyezni. Ez alkalommal mintegy száz szerzót kért fel a közreműködésre, többek között a toborzó levélből való egyik elhíresült mondattal: „Kinyílt a pitypang. Megírom.” Nagy vihart kavart a Színház- és Filmművészeti Egyetemet illető kritikája s az a gondolata, hogy az intézménytől elvonná a színészképzés jogát, sőt, akár ellenegyetemet is indítana. Olyan sajátos gyermektábort szervezett volna a keresztény szellemiségű politikai elit gyermekeinek és unokáinak, amely visszaviszi őket régi történelmi időkbe. E tervének megvalósulását már nem érthette meg, mint ahogyan azt sem, hogy életművének egyik csúcspontja, a *Csíksomlyói passió* „hazatérjen”: egy héttel a Nyeregben bemutatott augusztusi előadás előtt legyőzte őt súlyos betegsége.

„A mérleg jegyében születtem, s ez a személyiség a helyzetek nyitottságában, átjárhatóságában gondolkodik – vallotta Kerényi 1993-ban, ötvenévesen. – Polihisztor tanárom, Nádasdy Kálmán mondta: mindenkinek megvan a maga vacak igaza. A jó rendezőt az különbözteti meg a rossztól, hogy az empátiája nem egyfelé irányul. Hiszen ha nem érti, hogy a negatív szereplőnek is megvan a maga igaza, akkor nem tudja hitelesen színpadra állítani a drámai konfliktust.”

Hogy Kerényi Imre nem egyszerűen jó, hanem kimagasló rendező volt, mintegy fél évszázad alatt rendezett százharminckét bemutatója bizonyítja legjobban.

2018. augusztus 31-én kísérték utolsó útjára a Fiumei Úti Nemzeti Sírkert művészarcellájában. Orbán Viktor miniszterelnök, Huszti Péter, a nemzet művésze és Götz Béla díszlettervező búcsúztatta. A tévécsatornák a maguk módján emlékeztek meg róla: újra műsorra tűzték a *Szerelmes földrajz* című műsor róla szóló részét, valamint a *Csíksomlyói passió* legendás várszínházi előadását. ♡

OKTÓBERI KÖNYVKÍNÁLÓ

Mándy Iván: Ciklon

Mándy Iván munkáiból két rangos kötetet is megjelentetett a Magvető Kiadó. *Ciklon* címmel a novelláiból adott közre válogatást, *Mándy Iván válogatott levelezése* címmel pedig a leveleibe nyújtott betekintést. A *Ciklon* novelláit a kiadó így ajánlja az olvasók figyelmébe.

Senki sem ismerte nála jobban a budapesti bérházak, presszók, uszodák és focipályák világát, és senki sem tudta nála jobban, hogy a nagy felfedezésekhez nem feltétlenül kell elutazni: elég egy választott világot minél közelebről szemügyre venni.

Mándy Iván a XX. századi magyar próza egyik legjelentősebb, besorolhatatlan, mindig újra és újra felfedezett klasszikusa. Novellái éppolyan feledhetetlenek, mint ifjúsági regényei vagy a *Régi idők focija* című film alapjául szolgáló írások, mégis ezek a novellák jelentik az életmű esszenciáját. A szerző születésének századik évfordulója alkalmából megjelent könyv Mándy legjobb történeteiből ad válogatást, a kötetet szerkesztő *Darvasi Ferenc* értelmező életrajzának kíséretében.

Mándy Iván válogatott levelezése

Valóban idegenkedett Mándy Iván a levelezéstől? Különbözik a próza- és levélírói nyelve? Nem szeretett különösebben irodalomról beszélni? Törődött az alkotásai sorsával? A külföldi megjelenéssel? Tényleg annyira szerették a pályatársai? Gyakran beszűrődött az élete a prózájába? Általában arról írt, ami a

közvetlen környezetében történt? Tetőtől talpig úriember volt? Művész létére egyfajta civil magatartás jellemezte? Csak kávéházban, futballpályán, moziban érezte jól magát? Kizárólag Pest érdekelte, a vidék, a természet viszont hidegen hagyta? Zárt világban élt? Nem tartotta a kapcsolatot a rokonságával? A házasság megváltoztatta? Volt nagy szerelme a felesége előtt? A humora soha, még a legnehezebb években sem tűnt el? Sok kérdés, sok sztereotípa – mindet mérlegre tehetjük Mándy most először kézbe vehető levelezését olvasva, amelyet *Darvasi Ferenc* bőséges informatív jegyzetanyaggal és különleges fényképekkel ad közre.

Szálinger Balázs: Köztársaság

Szálingertől is két kötetet kínál a fenti kiadó. A 2012-ben megjelent, *Köztársaság* című könyve megkapta az Artisjus-díj irodalmi díját és a Szépiró Díjat, a kötetben található színdarab pedig az évad legjobb magyar drámája lett a Színházi Dramaturgok Céhénél. A *Köztársaság* Szálinger pályájának fontos állomása: összegzés és előrettekintés egyazon mozzanatban. A költő játékos és termékeny lírai teret hozott létre, melyben a műnemek és a műfajok, a témák és a motívumok is változatos módon illeszkednek a kötet történetívéhez. Szálinger Balázs nagy témája a közélet és a magánélet egymástól elválaszthatatlan egységellentéte. A feszült egymásrautaltságot humorral és iróniával, sokszor a történelem segítségével oldja fel, ez távolítja és nagyítja a *Köztársaság* tétjét: hogyan tudunk hitelesen megszólalni privát dolgainkról a nyilvánosság előtt? Hogyan

lehet közünk saját magunkhoz a mindenkori többiekén keresztül? Ezt járja körül több versciklusban és egy drámában, a könyvet a *Háború* című utópisztikus szerelmi verses elbeszélés zárja.

Szálinger Balázs: 361°

Új kötet részletekben gazdag nagytotál, lírai körpanoráma, előző kötetének (360°) sajátos és izgalmas továbbírása. Folytatás, de még inkább újabb vetület. Nem egyetlen pillanatfelvétel, hanem felvett pillanatok páratlanul izgalmas sorozata. A könyv lapjain egy teljes közép-európai világ bontakozik ki fokról fokra, színről színre a zalai domboktól Bözödújfaluiig: tájjal és idővel, újabb és újabb rétegekkel; természettel és történelemmel, illetve e kettő szintéziseként: természettörténettel. „Dunántúl összes nyüge, hogy Európa tenyere, / Amit kinyújtattak egy keleti, sztyeppes ügy fele” – ebben a különleges, szikes-metaforikus térben mozgathatunk Szálinger új verseskönyvében.

**Szálinger
Balázs 361°**

Fekete Vince: Szárnyvonal

Fekete Vince új verseskötetét szintén a Magvető jelentette meg. A *Szárnyvonal* több vágyánon is fut, Fekete egyfelől a kizökkent idő természetével foglalkozik. A kizökkent idő egyfajta más-idő, ünnep, az időn kívüli idő eksztázisa. A lopott és talált idő természetét egy szerelem viszontagságain keresztül érzékelteti. A könyv másik tékje: miképpen lehet érvényesen egy olyan klasszikus zsánerhez fordulni, mint a természeti líra – anakronizmusok nélkül. A versek több műfajhoz is köthetők: gondolati költemények, tájversek, csendéletek, elégiák, monológok, szonettek. A formai gazdagság is jelzi a székelyföldi költő

lírójának klasszicizálódását. Ez azonban semmiképpen sem jelent holmi zárt esztétikát, iskolás rendet. Fekete verseiben a feszültség éppen a visszafogottság révén lesz igazán erőteljes, meghatározó versszervező elem. A könyv verseiben, nemegyszer páratlan erudícióval megírt, egyetlen mondatnyi költeményeiben a kizökkent idő, akár az ingaóra, vissza is zökken, hogy felmutassa, miképpen egészítik ki a hétköznapi az ünnepeket. A *Szárnyvonal* indulási oldala a posztklasszikus erdélyi líra, az érkező peron pedig napjaink izgalmas költészete.

Géczi János–Csányi Vilmos: Őszi kék

Csányi Vilmos etológus és Géczi János író párbeszéde – amely az Athenaeum Kiadó gondozásában jelent meg – nem mindenna-

pi intellektuális utazásra hívja az olvasót. Két *Homo sapiens* próbál átlépni az emberi megismerés korlátain. Két barát beszélget életről és halálról, alkotásról és kudarcról, apaságról és önmagunk becsapásáról. Arról, ami fontos, és arról, amit sohasem érthetünk meg. „Sosem szerettem, amikor az életemről kérdeztek” – vallja az interjú alánya. A kérdésekre adott válaszok azonban lépésről lépésre nemcsak a tudós elfogulatlan ítéleteit, de egy kivételes ember kivételes életének személyes fordulópontjait és meghatározó felismeréseit is felfedik az olvasó előtt. Mihez kezdünk, ha holnaptól ezer évig élhetnénk? Hogyan ad értelmet az ember saját pillanatnyi létének a földi élet végtelen folyamatában? Értelmezhető-e evolúciós szempontból a kultúra és a morál? Hogyan okoz tragédiát a legjobb emberi szándék is? Miért vágyakozunk mindig máshová, és miért keressük a kapcsolatot földön kívüli fajokkal, ha még a delfinnekkel sem tudunk egy jót beszélgetni?

Wisinger István: Egy elme az örökkévalóságnak

Neumann János regényes élete szintén az Athenaeum kiadása. „Tényleg sok tehetséges magyar származású tudós dolgozott Amerikában, de zseni csak egy: Neumann János” – így emlékezett barátjára, iskola- és munkatársára Wigner Jenő Nobel-díjas tudós. Neumann Jánost ma elsősorban a számítógép atyjaként ismerik, pedig jelentős eredményeket ért el a kvantummechanika terén, megalapozta a játékelmélet közgazdasági összefüggéseit, elvégezte a legfontosabb számításokat az atombomba elkészítéséhez és foglalkozott más matematikai és fizikai problémákkal is. Rendkívüli emlékezőtehetségének köszönhetően a princetoni házában tartott társasági eseményeken viccekkel és ókori történetekkel szórakoztatta vendégeit. Wisinger István dokumentumregénye az ő rövid életének (1903–1957) rendkívüli krónikáját meséli el, akinek tudományos eredményeit a szakemberek Galilei, Newton és Einstein életművével mérik össze. ♦♦ (Weltler)

A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP ÜNNEPE

25 év, 25 nap, 25 esemény

A hazai kultúrafinanszírozás talán legmeghatározóbb intézménye, a Nemzeti Kulturális Alap fennállásának huszonötödik évfordulóját ünnepelték azzal a rendezvénysorozattal, amely a Művészetek Palotájában szeptember 23-án megtartott gálaesttel vette kezdetét. Az est folyamán azt a műfaji sokszínűséget szándékoztak megjeleníteni, amely az NKA-t jellemzi. Az eseménysorozat részeként október 1-jén, a fővárosi Akvárium Klubban egész napos szakmai konferenciát tartottak, amelyen az NKA alapítói, korábbi elnökei és mostani vezetői kerekasztal-beszélgetésen számoltak be az elmúlt huszonöt esztendő történéseiről. A konferencia második részében pedig a kollégiumok vezetői tartottak szakmai fórumot, amelyen előadások keretében tanácsokat is adtak a sikeres pályázáshoz. A konferencia házigazdája *Lőrinczy György*, az NKA alelnöke volt. A konferencia, s a szeptember 23. és október 17. között zajló *25 év, 25 nap, 25 esemény* című ünnepi sorozat a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. szervezésében valósult meg. ♦♦

IRODALMI DÍJAK 6.

A Kisfaludy Társaság díjai III.

1923 februárjától *Berzeviczy Albert* veszi át a Kisfaludy Társaság vezetését. Berzeviczy ekkor már hetvenéves, komoly politikai és tudós múlt áll mögötte. 1905-től ő a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Évtizedek óta országgyűlési képviselő, s volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, Apponyi mellett a legismertebb kultúrdiplomata, a Magyar Pen Club tiszteletbeli első elnöke. Jogász, történész, művészettörténész.

A Kisfaludy Társaság világháború utáni gazdasági állapota megrendült. Megvannak még ugyan a korábbi díjai, de a korona inflációjával alaptőkéje rohamosan értéktelenedik, a pénztelenség befolyásolja a Társaság könyvkiadását is. Visszatérő tapasztalat az, hogy a XIX. században még népszerű pályázatok rendszere elévült. Igazán tehetséges pályázó és jelentős pályázat alig érkezik.

A Társaság tagjainak száma továbbra is, zárt szám: ötven fő. Ezt támogatja tíz-tizenkét vidéki levelező tag. A Társaságba bekerülni a megüresedett helyekre lehet (ez a tag halálával következik be), s ehhez a tagok közül ajánlás kell. Az ajánlásról titkosan szavaznak. Az új tag székfoglaló előadást tart.

A Társaság tevékenysége az irodalmi évfordulók megünneplése irányába mozdul. Egymást követik a 100 éves Petőfi-, Jókai-, Gyulai-, Vajda-évfordulók. A reformkor óta megszokott havi irodalmi felolvasóesteket megtartják. Minden évben többször sor kerül a vidéki irodalmi társaságok meglátogatására, vándorgyűlésekre (nyíregyházi Bessenyei Társaság, kiskőrösi Arany Kör, egri Gárdonyi Társaság, soproni Frankenburg Társaság...).

A Társaság konzervatív irodalmi közízlése továbbra sem közeledik a modern irodalomhoz. A kortársai által elismert és díjazott költő és társasági tisztségviselő Vargha Gyula 1926-ban így értékeli: „*Nyelvünk új forradalom küszöbén áll. Egyrészt az eleven magyar nyelv érzékével nem bíró írók, idegen szórenddel, szólamokkal rontják, másrészt olyanok, akik új színt, fordulatosságot akarnak nyelvünknek adni, elárasztva nyelvünket szokatlan, képtelen jelzőkkel, tarka színfoltokkal, bosszantva minden ép érzékű olvasót.*”

Voinovich Géza titkár pedig figyelmeztet, hogy művelt városainknak a határon túlra kerülésével, művelt olvasóink jelentős része is elszakadt. A megjelenő könyvek drágák, a kiadott könyvek többsége fordítás. Az esedékes irodalmi Greguss-jutalmat: Császár Elemér (egyetemi tanár) *A magyar regény története* című pályázata nyerte.

Az 1927. évi februári elnöki megnyitón Berzeviczy Albert az irodalompolitikáról

elémelkedett: „*Céltalan volna tagadni, hogy irodalmunkban, ma bizonyos szakadás van... két táborot különböztetünk meg, amelyek egymást nehezen értik. Az egyik konzervatív és a nemzeti jelleghez szigorúan ragaszkodik, míg a másik merészen újít, s nem tesz különbséget hazai és külföldi befolyás, példa, szellemiség között. Az utóbbi irány legismertebb képviselője: Ady. A költő Ady tehetsége, vita tárgya nem lehet... Ady vérszerinti magyar volt, aki erre sokat adott, de újító merészsége elidegenítette azoktól, akikhez talán lelkileg közelebb állhatott, és azok táborába hajtotta, akik a későbbi felforgatást irodalmi téren készítették elő.*”

Az elnök álláspontja szerint, miután a magyarság a háború után erősen megfogyatkozott, még indokoltabb a hazai táborok közeledése, lehetséges egyesülése. A vitába hamarosan többen bekapcsolódtak. Babits alapos tanulmányt szentelt a felvetett kérdésnek. Az Ady elleni támadást „keménynek és indokolatlannak” vélte. Az irodalom sajnálatos kettészakadását „fájdalmas átoknak” érezte. A magyar irodalom szellemiségének, igazi hagyományának azt tartotta, hogy a magyar kultúra és az európai kultúra nem került ellentétbe egymással. A divatos „fajmagyarság fogalmával sokan, meggondolatlanul visszaélnék”. Az Ady-kritika nem annyira a költőt, mint az embert érte. Azt a megfogalmazást pedig visszautasította, miszerint „*a költő végtelen cinizmusa, nem saját lényéből fakadt, hanem annak az irodalmi körnek a ráhatásából, amelynek ő egészen odaadta magát*”. Babits úgy ítélte, a Nyugat folyóirat a magyar kultúrának csak becsületet szerzett. Ha Ady a különféle befolyásoknak olyan könnyen engedett, talán a Kisfaludy Társaság is mulasztott, hogy nem iparkodott egy ilyen „rendkívüli magyar tehetséget” a saját, nemzeti integritásának megnyerni. A „hazaárulás” típusú jelzők és vádak, „rettenetesekek és nem is irodalmi fórumok vitáira tartoznak”.

A mindig mindenkivel vitára kész Szabó Dezső szinte rácsapott a témára. Markáns megfogalmazásai szerint a vitát Berzeviczy „agg berzeviczysége” váltotta ki. Azt, hogy az irodalom kettészakadt, csupán „bélbajos földművelődésügyi osztálytanácsosok, a kongregációk nehéz nevű ifjú stréberei, és a paralizis veteránjai” gondolják. A világirodalomban minden irodalom időnként ketté, sőt néha összevissza szakad. „Ez a fejlődés örök menete, a megújulás törvényszerű jelensége.” Nem lát különösebb gondot a kortárs irodalomban, sőt: „Az új irodalom problémáiban, témáiban, formáiban, alakjaiban, magyarabb minden előző magyar

irodalomnál.” Az Ady-kérdés ismételt felvetését majd tíz évvel a költő halála után nem érzi aktuálisnak. Megítélése szerint ebből termékeny gondolatok nem származhatnak. Azt kérdezi: miért túlzott és veszélyes dolog Adyt tisztelni, azt a költőt, „aki megajgatta ennek a megkötött vérző magyarságnak a sebeit, és vétőt kiáltott a magyar mézszárlása ellen?”

Vallásos verseinek rendkívüli értékei miatt érveltek Ady mellett Makkai Sándor és Ravasz László református püspökök is. A következő évi, 1928-as évnitőben Berzeviczy elnök meglepve tért vissza az ügyre: az irodalmi harc Ady körül még nem szűnt meg.

Az 1929-es évben Szász Károly egykori tag 100 éves évfordulóját ünneplik rendkívüli, kivételes fordításteljesítményére emlékezve (Dante, Milton, Shakespeare, Goethe, E. A. Poe és a Mahabharata, Ramajana, Nibelung-ének...)

A világháború utáni XX. századi magyar irodalom, sokféleképpen gazdagodott. Megmaradtak fontos irodalmi folyóiratok, például a Nyugat, A Hét, Új idők, Ma, Magyar Salon. S indultak új folyóiratok: Napkelet, Magyar Szemle, Erdélyi Helikon, Korunk, Szép Szó. Új könyvkiadók jelentek meg: Egyetemi Nyomda, Erdélyi Szépműves Céh, Dante, Genius.

Kialakult egy külföldön is sikeres irodalmi szórakoztató ipar. Ezen könyvekből sikeres színdarabok, filmek lettek. Megjelentek a nem különösebben hosszú életű betsellerek. Legsikeresebb képviselői: Hunyady Sándor, Zilahy Lajos, Vaszary Gábor. Az igényes irodalom és a lektúr határán: Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc. Jelentős olvasottságú bestselleríróvá vált: Gulácsy Irén, Tornay Cécile, Surányi Miklós, Szántó György.

Az Erdélyi Szépműves Céh mint irodalmi műhely értékes erdélyi irodalomnak nyitott teret: Bánffy Miklós, Kemény János, Tamási Áron, Áprily Lajos, Dzsida Jenő, Kuncz Aladár, Nyíró József és író társaik.

Nemzetközi irodalmi pályázatokat nyertek: Körmendi Ferenc: *Budapesti kalauz* (1932), Földes Jolán: *A halászó macska utcája* (1936).

1925-ben a budapesti Bölcsész Karon Horváth János, Császár Elemér, Négyesy László neves irodalomtörténészeknek az a bátor ötletük támadt, hogy Herczeg Ferencet jelöljék az 1926. évi irodalmi Nobel-díjra (valamennyien tagjai a Kisfaludy Társaságnak). A jelölést nem a Társaság, hanem az egyetem nevében tették. A Nobel-bizottság adminisztrációjába mindig nehéz volt belemenni, s nem tudjuk, mennyire vették komolyan a jelölést. Azt tudjuk, hogy az 1926. évi irodalmi Nobel-díjat nem Herczeg

Ferenc, hanem Grazia Deledda olasz író nő nyerte. A magyar irodalom meghatározó írói még mindig a Nyugat körül csoportosulnak. Még javában alkot a Nyugat első nemzedéke (Babits, Kosztolányi, Móricz, Karinthy, Tóth Árpád).

A Kisfaludy Társaság azonban minden tiszteletre méltó múltja, nemes konzervatívizmusa mellett, már régóta nem motorja a magyar irodalomnak. Egyre gyérülő pályázatainak nincs hatása. Lehetőségei meg sem közelítik a Baumgarten-díj juttatásait, vagy az Est-lapok honoráriumrendszerét. Viszont a Társaságnak még mindig jelentős a presztízse, ezt mutatja, hogy amikor Babitsot és Kosztolányit jelölik a tagságra, mindkettő szívesen fogadja. Mindketten 1930 februárjában lettek tagok. Babits jelölése már korábban is felmerült, de ekkor még elég sokan ellenezték. Ahogy Berzeviczy elnök később elmesélte, a nézetek erősen megoszlottak. Nála sem a tehetséget vagy a teljesítményt vitatták, hanem azt tartották érdemesnek vizsgálni: „*vajon eddig követett iránya s a Társaságnak hagyományai között nincs-e, ellentét?*”

1930-ban a Társaság titkára, Szabolcska Mihály ismert költő megerősítette: az elértéktelenedett pénztöke miatt, a Társaság korábban évente kiadott Évlapjait, csak négyévente tudja kiadni. Könyvkiadását pedig kénytelen felfüggeszteni. A Társaságot ezekben az években a Magyar Tudományos Akadémia segíti évi ezer, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig ötszáz pengővel. Ezen kívül egy-két pénzintézet adományoz néhány száz pengőt.

A korábbi jutalmak közül, szinte egyedül a Greguss Ágost-féle jutalom él. Az 1931. évi Greguss-jutalmat (ez évben műkritika) Kéky Lajos és Schöpflin Alajos nyerte el (*Gárdonyi-monográfia* és Írók, könyvek, emlékek című kötet).

Az 1932-es évtől a Magyar Rádió lehetővé tette a Társaság számára, hogy havonta egy irodalmi délutánt állítson össze. Ebben az évben egy lap hírül adta, hogy felkereste Madách sírját a cseh államfő, s meglepődött, milyen szegényes sírt talált. A Madách család elmondta, nincs anyagi lehetősége szebb nyughelyre. A Társaság felvette egy mauzóleumgyűjtés lehetőségét.

1935-ben kissé botrányos szenzáció irányította a Társaságra a kulturális figyelmet. Ez évben a Greguss-érem a magyar komolyzene műfaját kívánta értékelni. Ezt korábban már megkapta: Hubay Jenő, Szendy Árpád, Dohnányi Ernő. Ebben az évben Bartók Bélát kívánták jutalmazni. De a szelíd, szerény egyéniség hírében álló zeneszerző felháborodottan, nyílt levélben utasította vissza a díjat. Bartókot az háborította fel, hogy egy huszonnégy évvel ezelőtt bemutatott művét (I. Nagyzenekari szvit) méltatták. Levelében megírta, hogy ez a mű egy kezdő zeneszerző próbálkozása. Azóta sokkal jobb, érettebb, nemzetközileg is értékelt műveket írt. Ezekről, úgy látszik, nem tud a Társaság zenei tanácsadója (Papp Viktor). Levelét így zárta: „*Végül legyen szabad kijelentenem, hogy a Greguss-érmet nem*

őhajtom elfogadni, sem a jelenben, sem a jövőben, sem életemben, sem holtomban!”

1936-ban ünnepli a Kisfaludy Társaság megalakulásának századik évfordulóját. Az ünnepi évet még a nyolcvanhárom éves Berzeviczy elnök nyitja meg. Márciusban már öt búcsúztatja Herczeg Ferenc. Kéky Lajos titkár joggal büszkélkedik a százéves Társaság teljesítményével. A sokféle díjazáson kívül színvonalas székfoglalók, havi felolvasóestek, ötszáz kötet saját kiadása magyar irodalmi anyag és olyan fordítások valósultak meg, mint a teljes magyar Shakespeare, Moliere, Sophokles, Plautus. Az eltelt évtizedek alatt a Társaság egy nemzeti irodalmi programot hajtott végre.

1937-től az új elnök Voinovich Géza (1877–1952). Irodalomtörténész, akadémikus. Elsősorban Arany-kutató, de az angol irodalomtörténetéről is ír könyvet. 1905-ben feleségül veszi a nála húsz évvel idősebb Szalay Gizellát, Arany László özvegyét (Szalay Gizella a reformkori kiváló Szalay László történész és jogász leánya). A házassággal hozzájut a családi Arany-relikviákhoz. Őreájuk marad Arany János és László szerzői joga is (Arany János unokája, Szél Piroska már 1886-ban meghalt).

Voinovich tájékoztatja a tagságot, hogy Berzeviczy Albert MTA elnökségének harmincadik évfordulóján (1935) háromezer pengő jutalmat kapott, s ebből kétezer pengőt a Társaságnak adományozott. A Társaság döntése alapján ebből egy szépirodalmi művet és egy irodalmi szerkesztőséget jutalmaznak. A díjazott mű Herczeg Ferenc *Pro Libertate* című könyve lett. A szerkesztőségi jutalmat megosztották a Nyugat és a Napkelet folyóiratok szerkesztőségei között. A Greguss-érmet Rerrich Béla műépítész kapta a szegedi Dóm tér építészeti kialakításáért.

Az 1939-es elnöki évnnyitó gondolatébresztőként értékelte az európai irodalmat. Az elnök-irodalomtörténész szerint az irodalom helyzete a háború után sajátos változáson ment keresztül. Megváltoztak az írók és megváltozott az olvasóközönség is. Mostanában a műgond megszűnőben, helyette a „szapora munka” lépett. Az olvasó nem vár tanulságot, inkább szórakozást, menekülést, kikapcsolódást keres. Az író pedig kénytelen alkalmazkodni közönségéhez. Megnőtt a kereslet az emlékiratok, a regényes életrajzok iránt. De már Eötvös József felhívta a figyelmet a történelmi személyiségek ábrázolásának felelősségére. Nagyon találó Klebelsberg Kunó megjegyzése: „Más nemzet hatványra emeli fiai érdemeit, nálunk – gyököt vonnak belőlük.” A háború óta kialakult egy „láthatatlan társadalmi cenzúra” is. Ha az író a „társadalmi osztályok fogyatékososságait” rajzolja, könnyen megkaphatja: „destruktív vagy!” A közélet szereplői ugyan keveset gondolnak „tekintélyük megóvására”, de az írótlól megkövetelik, hogy „*siket és vak legyen, korának gyengeségeivel szemben*”. Egész Európára jellemző, hogy kevés nagy író tud felmutatni. Az élet ma – vélte a tudós elnök – meglehetősen „*zavaros árral hömpölyög*”, az

írónak „*mégis fölébe kell hajolnia, hogy meglássa benne, az ember elmosódó arcát*”.

Kéky Lajos titkár ismertette a Társaság éves adatait. Elmondta, hogy miközben örömmel üdvözölték a Felvidék visszacsatolását, ugyanakkor „*megdöbbenve látták*”, hogy a csehek a visszacsatolt területből kihagyták Alsósztrégovát (Madách birtokát). Emiatt a Társaság a közvéleményhez és a Határmegállapítási Bizottsághoz fordult.

Az 1940. évi februári évnnyitón Voinovich elnök úr fő mondanivalójául a regény irodalomtörténeti helyzetét vállalta. Úgy vélte, a dráma műfaja elvesztette korábbi meghatározó helyét. Ezt foglalja el a regény. Olvasói igény van a „*tömegregényre*”. Az irodalomtudomány gyorsan szerez minden törekvést „*megcímkézni*”. Jönnek a különféle „*izmusok*”. Két jeles magyar összefoglalást említ, amely segít a kortárs európai irodalomban való eligazodásban: Gyergyai Albert: *A mai francia regény* és Szerb Antal: *Hétköznapi és csodák*.

Kéky Lajos titkár ismételtelen jelezte, nehéz, válságos, nyugtalanító világban él a Társaság. Az elmúlt év a korábbi jeles tagok (Ambrus Zoltán, Szabolcska Mihály, Szász Károly, Komjáthy Jenő) emlékünnepeire próbált koncentrálni.

A 40-es években a Társaság hatásköre, lehetőségei tovább szűkültek. A hagyományos Évkönyvek kiadásai megszűntek. Nincs nyoma különösebb társasági mozgásnak, különösen új tagfelvételének. A Kisfaludy Társaság megalakulásától fogva szorosan kapcsolódott a Magyar Tudományos Akadémiához. Az Akadémia biztosított számára helyet. A Társaság elnökei, sokszor egyben az Akadémia vezetői is voltak.

A második világháború után, a Társaság tovább sodródott a jelentéktelenedés felé. Az általa képviselt konzervatív irodalom, további negatív jelzővel bővült, már polgárinak is nevezetett. Az új, szocialista hatalom ideológusai valószínűleg azért nem tiltották be, mint 1919-ben, mert már nem tekintették ellenfélnek. Még élő, alkotóképes tagjai tudására pedig nem számítottak (Bánffy Miklós, Herczeg Ferenc, Kornis Gyula). 1952-ben aztán adminisztratív formában is véget ért a Társaság küldetése.

Az utolsó elnök, Voinovich Géza, haláláig (1952) az MTA tagja maradt. Végso, jó szándékú, de szerencsétlen akciójára sokan emlékeznek. Amikor 1944 tavaszán megkezdődött Budapest bombázása, az MTA épületében lévő Arany-iratokat hazavitte. Nyilván azt gondolta, a Lánchíd mellett lévő Akadémia stratégiai pont, erősen megbombázzák majd. Az iratokat Gellért-hegyi békés villájába vitte. Nem járt túl a légierő eszén. A súlyos bombázások bekövetkeztek, de az Akadémia pincéjében lévő iratok szerencsésen átvészelték a pusztítást. Voinovich szelíd villája viszont telitalálatot kapott. Minden tönkrement. Az Arany-kéziratok is.

Ahogy egy másik költő mondja: „*Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj, s nem tudja, hol lakott itt...*”

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVII. évfolyam, VII. szám. 2018/7.

A szerkesztőbizottság tagjai:
Alföldy Jenő, Ágh István, Bertalan Tivadar, Czigány György, Dobai Péter, Gyulai Líviusz, Iancu Laura, Kalász Márton, Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara, Szakonyi Károly

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kó Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezető: **Uggy Szabina**
Lektorálás: **Kállay Sarolta**
Titkárságvezető: **Öri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 233-6951.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.
Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON
HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

- A magyar népmese ünnepnapjára **B/2**
Szakonyi Károly: Hol az igazság? **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE **TORNAI JÓZSEF**
Halleluja föltámadóknak,
Arany halakat festünk, Botokkal jöttek,
Vártuk októbert, Az öregség fája **2-3**
Alföldy Jenő: Harc a Semmivel **4-5**
Czigány György: Zene, zene, zene **6-7**
Réfi Zsuzsanna: Beszélgetés Vashegyi Györggyel **8-11**
Uggy Szabina: A magyar népmese napja **12**
Mikulás Ferenc: A magyar népmesék és Mátyás király rajzfilmeken **13-14**
Olvassuk újra!
Szakonyi Károly: Szentek és kárhozottak **15**
Szentkuthy Miklós: Az apostol **16-18**
Szörényi László: Írófeleség?! **19-21**
Mandics György irodalma, OJD – Irodalom és könyv 26 percben **22-24**
A Székely-krónika az OSZK-ban **25**
Liezen-Mayer Sándor Faust-illusztrációi **25**
Marton Éva Nemzetközi Énekverseny – 2018 **26-28**
Szakonyi Károly: a DIA húszéves **29**
Kuncz Aladár-emlékkonferencia az OSZK-ban **30**
Fogarasi Attila: „Vegyük birtokba saját kincseinket!” **31**
A Fekete kolostorról **32**
Borbély László: Kuncz Aladár szilvesztere **33**
„Vallani és vállalni” –
- A két világháború között az erdélyi magyar irodalomban lezajlott vitáról **34-36**
Szakonyi Károly: A mágus **37**
Puszták aranya –
Kiállítás a Halász-kastélyban **38-39**
Simon Erika: Interjú Márfi Gyula vezsprémi érsekkel **40-41**
Hidvégi Máté: Élet és hit a túlpartról (Demeter/Haris kiállítás a Múcsarnokban) **42-43**
Weltler Ildikó: Búcsú Kerényi Imrétől **44-45**
Weltler Ildikó: Októberi könyvkiadó **46-47**
A Nemzeti Kulturális Alap ünnepe **47**
Seregélyesi János:
A Kisfaludy Társaság díjai III. **48-49**
Wehner Tibor: Szárnyalás és zuhanás **51-52**
Csendes áramlat – **Nagy B. István** emlékkiállítás a Pesti Vigadóban **B/3**
Puszták aranya – Kiállítás a kápolnásnyéki Halász-kastélyban **B/4**
- KÜLÖNSZÁM**
Sághy Ildikó: Birodalmi vágyálmok... **3**
Kun Miklós: Makszim Gorkij a Kreml kelepcéjében **4-7**
Orosz István: Európa-vízió a Vezúv lábánál (Részletek a Sakkparti a szigeten kötetből) **8-11**
Osskó Judit: Apponyi Geraldine, az albánok királynéja **12-17**
A tartótiszt, **Varga Ágota** dokumentumfilmjéből **18-22**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenítését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetésével mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségéből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözléssel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Arany János Emlékbizottság
- Ferencváros Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Mesék Mátyás királyról és a Magyar népmesék sorozatának animációs képeivel, Marton Éva fotóanyagával, a kápolnásnyéki Halász-kastély kiállításának képeivel, Czigány György archív fotóival, Kövesdi Róka Lajos fotóival, a Múcsarnok kiállítás képeivel, Nagy B. István emlékkiállításának képeivel, Kun Miklós Rejtélyes XX. század című műsorának dokumentumképeivel, Orosz István archív fotóival, Osskó Judit Apponyi Geraldine, az albánok királynéja című tévéfilmjének képeivel, Varga Ágota A tartótiszt című dokumentumfilmjének fotóival és a Lyukasóra folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Borbély László, 1968
Czigány György, 1931
Fogarasi Attila, 1957
Hidvégi Máté, 1955

Kun Miklós, 1946
Mikulás Ferenc, 1940
Orbán János Dénes, 1973
Orosz István, 1951
Osskó Judit, 1950
Réfi Zsuzsanna, 1974
Sághy Ildikó, 1941
Seregélyesi János, 1948

Simon Erika, 1971
Szakonyi Károly, 1931
Szentkuthy Miklós, 1908–1988
Szörényi László, 1943
Tornai József, 1927
Uggy Szabina, 1985
Wehner Tibor, 1948
Weltler Ildikó, 1970

CSENDES ÁRAMLAT

Nagy B. István Munkácsy-díjas festőművész emlékére rendezett kiállítást a Magyar Művészeti Akadémia, amelyet szeptember végéig látogathatott a nagyközönség a Pesti Vigadóban. Nagy B., aki nemcsak festőművészként, hanem művészetoktatóként is a kortárs magyar képzőművészet meghatározó egyéniségének számított, önéletrajzi visszaemlékezésében így írt első képi élményéről: „Egyszer kisgyerekkoromban kukoricaszemeket dobáltam a levegőbe, hogy az ég kék háttére előtt gyönyörködhessem a szép sárga szemekben. Évtizedekkel később megtudtam, hogy ez a művelet a színek viszonyának, valamint a tárgy és a háttér problematikájának a tanulmányozása volt.” A kiállítást szakavatott megnyitó gondolataival Wehner Tibor művészettörténész ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

WEHNER TIBOR

Szárnyalás és zuhanás

Nagy B. István

ismerték fel, hogy milyen nagy festő, aztán 2008-ban, halála után két évvel Földi Péter festőművész egri megnyitóbeszédében is minden különösebb visszhang nélkül avatta nemzeti festővé, akinek képei „szentképek”, mert „látható és tapintható bennük az a belső remegés, amellyel szinte sóvárgunk az ég felé”. Sajnos napjainkban is nagyon kevesen tudják, hogy milyen nagy, milyen különös festészetet teremtett művész volt: jómagam is, aki e szakterületre figyeltem, elmulasztottam felismerni nagyságát és jelentőségét, aztán hat évvel ezelőtt, 2012-ben megrendültem álltam az egri Kepes Intézetben rendezett emlékkiállításánál képei előtt, súlyos felismerésekre kényszerülve. És most itt, a Vigadó Galériában közönség elé tart, a legjelentősebb műcsoportokat felvonultató tárlaton sem értjük: hogyan lehetséges az, hogy a mértékadó művészettörténeti összefoglalások meg sem említik a nevét? Hogyan lehetséges, hogy a Magyar Iparművészeti Főiskolán Ferenczy Noémi, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Szőnyi István és Bernáth Aurél egykori növendéke csaknem fél évszázadot átfogó, elhivatott művészetpedagógiai tevékenységet is felölelő munkásságáról a megszokott adatsorok mellett a kortárs művészeti lexikon is csak néhány kurta mondatot közöl?

No, persze, könnyen meglelhetjük a súlyos hiányokat keltő okokat: nem akármilyen fél évszázad volt ez, és nem akármilyen időket élünk napjainkban sem. Nagy B. István a XX. század második és harmadik harmadában és az ezredfordulót követő néhány esztendőben élt és dolgozott a nehéz történelmi béklyókkal és viszontagságokkal sújtott Magyarországon, annak is elsősorban a vidéki, a kisvárosi régióiban. Gyermekkorát a második világháborús évek árnyékolták be, művészeti tanulmányainak időszakát az úgynevezett sötét ötvenes években élte meg – a tragikus '56-os forradalom leverésének évében szerezte meg első művész-diplomáját –, és festőként a konszolidált szocializmus első évtizedében,

Nagy B. István kiállításának megnyitója

(Elhangzott 2018. augusztus 16-án a Vigadó Galéria kiállítótermében.)

Szárnyalás. Zuhanás. Kemény szembesítés. Végtelen tér. Színképrázat. Ha egyáltalán fogalmi úton megközelíthető a művészet, talán e fogalmak sűrítik magukba leginkább Nagy B. István festészetének lényegét.

Fellapozva a magyar művészettörténet közelmúltjának lapjait fantasztikus kincsekre bukkanhatunk. Alig-alig ismert művésznevek sora tárul elénk, s a nevek mögött súlyos, ér-

tékekben gazdag életművek rejteznek, amelyeket csak néha, és mintha csak a véletlennek sodornának a művészeti nyilvánosság fórumaira. Most is egy különös, karakteresen önálló, mondhatnánk: egyedülálló alkotói koncepciót és művészi szemléletet, különleges alkotómódszert tükrözőtető oeuvre világába kaphatunk bepillantást; a múlt század ötvenes-hatvanas évtized fordulójára és az új évezred első évtizede között dolgozott Nagy B. István festőművész életművébe. Még – vagy már – életében is csak nagyon kevesen

a hatvanas években jelentkezett, majd pedig festői életművét a legvidámabb kelet-európai barakkban berendezett ingatag viszonyok, a puha magyar diktatúra díszletei és kulisszái között bontakoztathatta ki. A magabiztosan létezőnek kinyilvánított, de egyre gyengülőbbnek bizonyuló, majd végelgyengülő szocializmus 1989–1990-ben váratlanul lezárult: ekkor Nagy B. István ötvenhét esztendő, és már az *El Greco-parafrázisok*-on dolgozik, és még tizenhat szabad, de a múlt-koloncait hurcoló rendszervisszaváltó év adatik meg számára festői céljai beteljesítésére. Rendkívül érdekes, és a festői életmű lényegi jellemvonásaként jelölhető meg, hogy e történelmi-politikai fordulatok, ezek a kényszerűen mélyen átélt determináns folyamatok és jelenségek közvetlen formában nem jelennek meg Nagy B. István művein. Nincsenek sem a tematikában, sem a motívumokban, sem a stílusjegyekben kapcsolódások, nem lelhető meg direkt utalások, minden összefüggés, minden felismerés, minden üzenet csak a művek mélyrétegeiben van jelen, minden a bonyolult áttételeken keresztül bontható ki és értelmezhető. Míg kortársai még kohászok és kétkezi munkások hősiességét festették meg modernizált, expresszív táblákon és panókon, Nagy B. István már a hatvanas évtized második felében – túl az *Apa*-képeken – az egészen más szimbolikus tartalmakat egészen másként hordozó első *Zsámbék*-képeit alkotta meg, és megelőlegezve a későbbi *Arcképcsarnok*-sorozatot, döbbenetes *Fekete fej*et rögzített, és vázlatokat készített az *Alattvaló*-témához. És aztán elérkezik a klasszikus festői konvenciókhoz köthető, mégis nagyon modern, formabontónak minősíthető, kollázszerű táblakép-kompozíciókig: a többszörösen keretezett képekig, és a különböző anyagokat, elsősorban textilneműket feldolgozó, különálló képmezőkből felépített, szabálytalan alakzatúvá alakított művekig. Majd e különleges formai keretekkel és jellemzőkkel har-

monikusan összeillő, a faktúrát és a textúrát kiemelő, a festői tér végtelenségébe vezérlő, hallatlan érzékeny kolorittal interpretált alkotásokban teljesedett ki munkássága.

A futó történelmi áttekintés, a hely-idő jellemzők mellett a Nagy B. István-művek elemzéséhez egy művészettörténeti leltár megvonaására is vállalkoznunk kellene, jelezve, hogy ez az az időszak, amikor az ún. szocialista realizmus ideológiai-művészetpolitikai diktátumai gyengülnek a magyar művészetben. A hosszú elszigeteltség után beszivárognak a nyugati modern művészet áramlatai, és a hatvanas-hetvenes évek fordulóján erőteljesen hallatja hangját, elfoglalja művészeti pozícióját az avantgárd szellemiség által áthatott új művésznemzedék. A különböző stílusáramlatok, a korszak kimagasló életművei által megtestesített stilisztikai meghatározók azonban nem érintik piktúráját, a kezdeti realista-ironikus megjelenítéstől eltávolodott, a figurativitás és a nonfiguráció határvonalán egyensúlyozó, néha reális elemeket is alkalmazó, elsősorban alakokat, figurákat megjelenítő, máskor a teljes elvonatkoztatásba hajló kompozíciói hallatlan érzékeny festőiséggel kidolgozottak, finom kolorizmussal interpretáltak. A művészetét determináló alapvető tudatosság tanújele, hogy egy-egy jellegzetes formai-tematikai problémát körüljárva, és ezáltal egy-egy súlyos tartalmi kört faggatva és kibontva képsorozatokot alkot, amelyek jelentőségteljes pilléreivé válnak az életműnek. Ezen emlékkiállítás is szépen tanúsítja a képciklusok szerepét és jelentőségét, az egy-egy téma kapcsán megfogalmazott festői mondanók gazdagságát és gazdagodását, kifejezésének mind áthatóbbá válását: tekintsünk csak a *Zsámbék* középkori templomának romját megidéző kompozíciókra, az életmű talán legkiemelkedőbb műcsoportjára, az *El Greco-tanulmányok*-ra, az *Arcképcsarnok* szuggesztív, formarendjében is áttételes portréira, vagy a bibliai képidézetekre. E képek mögöttes

tartalmaiban súlyos, az emberi létezés legalapvetőbb kérdéseivel szembesítő dilemmák vannak jelen, a fel, a magasba szárnyaló színnyalábok, a komor épülethomlokzatok, a többszörösen keretezett portrék misztikus árnyalatokkal itatódnak át, transzcendens, a tapasztalati téren és időn túllépő motívumokként, látomásszerű jelenségekként rögzülnek. Ezek a festői látomások szuggesztívek és titokzatos erővel telítettek: az *El Greco-tanulmányok* lendületes, sodró kifejezése, motívumainak egekbe szárnyalása, végtelenbe-úszása magukkal ragadja, a szembeforduló portrék átható tekintete a kompozíció elé szegezi, és önvizsgálatra készíti a befogadót. Az arc csaknem mindig szembeforduló, a katedrális mindig homlokzat, a festői idézet mindig szárnyalás, tornyosulás – vagy feloldódás valamilyen megfoghatatlan tágasságú festői absztrakcióban.

„Van, aki alól a kor kicsúszik, van, akinek alája szalad” – fogalmazta meg egy 1993-as, *A korszerűség változatai* című előadásában Nagy B. István. Nos, ez a tétel e festő életművére is igaz: a kor alája szalad, igyekszik utolérni, és most kényszerül eszményeit és ideáit ütköztetni ezzel a korszerű piktúrával, most próbálja feldolgozni kérdésfelvetéseit és válaszait, most szembesül kihívásaival. A kor, a mi korunk Nagy B. István festőművész életműve alá szalad, és hosszú, kemény értelmezői és értékregisztrációs, értékminősítő feladatok várnak rá. ❖

LEXIKON:

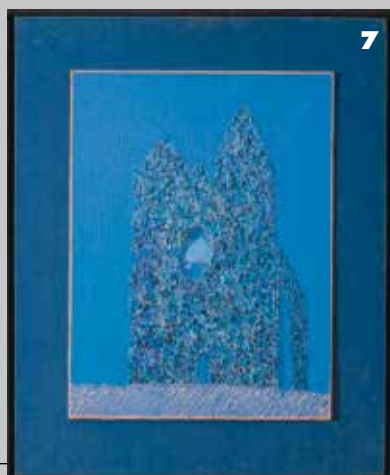
Nagy B. István 1933-ban született Szilvásváradon. Az Iparművészeti és a Képzőművészeti Főiskolán végezte tanulmányait, mesterei Ferenczy Noémi, Szőnyi István és Bernáth Aurél voltak. 2006. augusztus 22-én hunyt el Budapesten. Főbb díjai: 1972: Postás Kiállítás érme, Róma; 1983: Munkácsy-díj; 1984: Cagliari Fesztivál – Premio dell Arte díj; 1985: II. Országos Festészeti Biennálé, Szeged – Művészeti Alap díja; 1987: V. Képzőművészeti Triennálé, Szolnok; 1988: Ceglédi Galéria emléklapja, Országos Karinty-pályázat fődíja; 1989: Ekely Ösztöndíj, Finnország; 1996: a Magyar Köztársaság művelődési és közoktatási minisztere Magyar Felsőoktatásért emléklapja; 1999: Eszterházy Károly-emlékérem, Eger; 2003: Pedagógus Szolgálati emlékérem; 2004: X. Szegedi Táblaképfestészeti Biennálé – a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének díja; 2006: Vác Város Művelődéséért díj.

Csendes áramlat

NAGY B. ISTVÁN EMLÉKKIÁLLÍTÁSA A PESTI VIGADÓBAN

- 1. Ábrahám és Izsák
- 2. El Greco-tanulmány XX. (részlet)
- 3. El Greco-tanulmány XVII.
- 4. El Greco-tanulmány XIV.
- 5. El Greco-tanulmány XX.
- 6. Napfogyatkozás
- 7. Zsámbék LXVI.
- 8. El Greco-tanulmány XXII.
- 9. El Greco-tanulmány XXIII.

*Kiállítás a kápolnásnyéki
Halász-kastélyban*
PUSZTÁK ARANYA

Cikkünk a 38. oldalon

A nagyszentmiklósi
kincs aranytárgyainak
hiteles másolatai.
Az értékes és ritka
kópiasorozatot
galvanoplasztikai
eljárással
a 20. század elején
az Iparművészeti
Múzeumban
készítették.

